

การพรรณนาการเปลี่ยนแปลงจาก “สยามยุคเก่า” เป็น “สยามยุคใหม่”
ในทศวรรษ 2490 ถึง 2520

การรับรู้ประวัติศาสตร์ของสยามยุคใหม่

ในการพรรณนาการเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่ในทศวรรษ 2450 ถึง 2480 ความหมายของสยามยุคเก่าคือ ราชอาณาจักร ในขณะที่ความหมายของสยามยุคใหม่คือ รัฐสมัยใหม่¹ แต่มาถึงในทศวรรษ 2490 ถึง 2520 ความหมายของสยามยุคเก่ากับสยามยุคใหม่มีความซับซ้อนมากขึ้น กล่าวคือในทศวรรษ 2490 สยามยุคเก่าคือ ระบบเศรษฐกิจแบบศักดินาและระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพตามความหมายของการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบมาร์กซิสต์² หรือระบบเศรษฐกิจแบบผูกขาดผ่านพระคลังสินค้าในความหมายของประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบแนวคิดการ

---

¹ นักประวัติศาสตร์เช่น ม.จ. ทองทิพย์ ทองใหญ่เห็นว่า “รัชกาลที่ 3 นั้นไทยได้พยายามรักษากิจการบางอย่าง [sic] conservative ซึ่งเนื่องมาจากรัชกาลที่ 2 เนื่องจากออกจะถือเคร่งเกินไปนี้เอง จึงทำให้หุดหิดอันตรายมาก ในการเกี่ยวข้องกับอังกฤษ พยายามที่จะรุกรบเอเชีย แต่รัชกาลที่ 3 หาได้เปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยใหม่ไม่ ฉะนั้นตลอดรัชกาลที่ 3 จึงได้มีการรบย่อยๆ ทั้งตะวันตกและตะวันออก พอมาถึงรัชกาลที่ 4 จึงได้เปลี่ยนใหม่เป็นตรงข้าม” ม.จ. ทองทิพย์ ทองใหญ่, เล็กเชอประวัติศาสตร์สยาม, หน้า 113-114. (เน้นโดยผู้อ้าง). ส. ธรรมยศเคยกล่าวไว้ว่า ม.จ. ทองทิพย์ มีความเห็นว่า “รัชกาลที่ 3 ที่ทรงดำเนินกุศโลบายทั้งการเมืองภายในและภายนอกอย่าง “ป่าเถื่อน” หลายครั้ง ความหมายของคำว่า “ป่าเถื่อน” ที่กล่าวนี้คือ ความโง่ ความไม่ทันสมัย ความไม่ทันเหตุการณ์” ส. ธรรมยศ, Res Siamen Sium หรือพระเจ้ากรุงสยาม (พระนคร: โรงพิมพ์ ส.สง่า, 2494), หน้า 164.

² ความหมายของระบบเศรษฐกิจแบบศักดินานั้นดูงานของจิตร ภูมิศักดิ์, “โฉมหน้าศักดินาไทยในปัจจุบัน” ใน เครื่ก เจ. โรยโนลด์ส, ความคิดทวักแนวขของไทย: จิตร ภูมิศักดิ์และโฉมหน้าขของศักดินาไทยในปัจจุบัน, แปลโดย อัญชลี สุสายัณห์ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษรสาส์น, 2534 [2500]) และอรัญญ์ พรหมขมพู [อุดม ศรีสุวรรณ], เมืองไทยกึ่งเมืองขึ้น (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาชน, 2493).

พัฒนาความทันสมัย³ (คือไม่ได้ผลิตเพื่อการตลาด) ในขณะที่สยามยุคใหม่คือ ระบบเศรษฐกิจเสรีที่เน้นการผลิตสินค้าเพื่อการตลาด ซึ่งการเขียนประวัติศาสตร์แนวมาร์กซิสต์ของ จิตร ภูมิศักดิ์ เรียกว่า “ยุคศักดินาตอนปลาย”, “กึ่งศักดินา-กึ่งเมืองขึ้น”, “ทุนนิยมกึ่งศักดินา” หรือ “กึ่งศักดินา-กึ่งทุนนิยม”⁴ ที่จักรวรรดินิยมตะวันตกเข้ามาซูดรีดเศรษฐกิจสังคมไทย ซึ่งต่อมามีอรรถทิพย์ นาถสุภาได้เรียกยุคสมัยเศรษฐกิจไทยนี้ว่าเป็นช่วงแห่งการเปลี่ยนผ่านจากระบบศักดินามาสู่ระบบทุนนิยม โดยมีจุดแตกหักอยู่ที่เหตุการณ์ปฏิวัติสยาม 2475⁵ ในขณะที่การเขียนประวัติศาสตร์แนวคิดการพัฒนาความทันสมัย (ซึ่งเป็นงานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ที่อยู่ภายใต้กรอบโครงของโลกฝ่ายเสรีนิยมยุคสงครามเย็นเพื่อตอบโต้กับคำอธิบายของประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวมาร์กซิสต์) โดยส่วนใหญ่จะใช้แนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องการสร้างควมทันสมัยของประเทศไทยเป็นแนวทางหลักในการอธิบาย

³ ดู ญาดา ประภาพันธ์, ระบบเจ้าภานุณาษากรสมัยกรุงเทพฯ ยุคต้น (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์วิชาการ, 2524), ผ่องพันธุ์ สุภัทรพันธุ์, “การศึกษาทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องพระคลังสินค้า” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2511) และชลลดา วัฒนศิริ, “พระคลังข้างที่กับการลงทุนธุรกิจในประเทศ พ.ศ. 2433-2475” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529) เป็นต้น.

⁴ ดูเชิงอรุณี 9 หน้า 163 ใน สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “สังคมไทย: จากศักดินาสู่ทุนนิยม,” วารสารธรรมศาสตร์ 11, 2 (มิถุนายน 2525): 128-164; และดู ณาพร อติวานิชยพงศ์, “พัฒนาการแนวความคิดเศรษฐกิจการเมืองไทยตั้งแต่ 2475-ปัจจุบัน” เอกสารประกอบการประชุมสมัชชาประจำปี 2529 เรื่อง “แลไปข้างหน้า...แคปีตาลิสม์”, จัดโดยกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, วันที่ 29 พฤศจิกายน 2529, หน้า ก1/39.

⁵ ประเด็นจุดแตกหักว่าสังคมไทยเปลี่ยนเป็นทุนนิยมเมื่อไรนั้นมีการถกเถียงกันมาก อย่างเช่น ทรงชัย ณ ยะลา ได้ยกประเด็นเรื่องการยกเลิกการเก็บอากรค่านาในทศวรรษ 2480 ว่าเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้แรงงานไทยที่เคยผูกติดอยู่กับรัฐนั้นไม่เป็นแรงงานเสรี (ดังนั้นจึงไม่เป็นระบบทุนนิยมที่จำเป็นต้องมีเงื่อนไขของแรงงานรับจ้างเสรีอย่างแท้จริง) มาเป็นแรงงานเสรี เพราะไม่จำเป็นต้องจ่ายค่าเช่าที่ดินจากรัฐในรูปแบบของภาษีรัฐูปการ โปรดดูรายละเอียดทั้งหมดของเรื่องนี้ได้ใน ทรงชัย ณ ยะลา, “ปัญหาการศึกษาวิถีการผลิตของไทย อันเนื่องมาจากทฤษฎีกึ่งเมืองขึ้น-กึ่งศักดินา,” วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง 1, 2 (มีนาคม-เมษายน 2528): 8-98.

งานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์เหล่านี้ได้วางพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับการแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ไทยยุคใหม่ให้ศาสตราจารย์ รong ศยามานนท์ นำไปขยายในการกำหนดยุคสมัยของประวัติศาสตร์ไทยให้ละเอียดและชัดเจนยิ่งขึ้น โดยกำหนดให้ช่วงเวลาจากรัชกาลที่ 4 จนถึง พ.ศ.2475 นั้นเป็น "ยุคการพัฒนาประเทศเข้าสู่สมัยใหม่ของไทย"⁶ ในฐานะที่เป็นยุคๆ หนึ่งในทางประวัติศาสตร์ คือเป็น "สยามยุคใหม่" (modernization of Thailand)⁷

ขบวนการเคลื่อนไหวของนักศึกษาประชาชนต่อต้านเผด็จการทหารเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2516 ได้สั่นสะเทือนวิธีคิดทางประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ในสำนักของสังคมไทย สำนักเกี่ยวกับอดีตแบบจารีตถูกท้าทาย ตั้งคำถาม และถูกปฏิเสธ พร้อมๆ กับที่วิธีคิดประวัติศาสตร์แบบใหม่ได้นำมาใช้เป็นการศึกษาอดีตให้กับผู้ถูกกดขี่ทั้งหลาย กระแสของการศึกษาประวัติศาสตร์แบบใหม่จึงเริ่มปรากฏขึ้น เหตุการณ์เดือนตุลาคม พ.ศ. 2516 ได้สร้างผลกระทบต่อการอธิบายการเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่ามาสู่สยามยุคใหม่ ที่ใช้ปัจจัยภายนอกเป็นเงื่อนไขสำคัญของการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ดังจะเห็นได้จากการเกิดคำอธิบายช่วงการเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่ามาเป็นสยามยุคใหม่ขึ้นอีก 2 แนวทาง คืองานของฉัตรทิพย์ นาถสุภาและนิธิ เอียวศรีวงศ์⁸

การศึกษาประวัติศาสตร์ยุคต้นรัตนโกสินทร์ของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ทำให้การพรรณนาการเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่มีความซับซ้อนขึ้น กล่าวคือ ความหมายของสยามยุคเก่าคือโลกทัศน์ของราชสำนักอยุธยา ในขณะที่สยามยุคใหม่คือโลกทัศน์ของกรรมพีดินรัตนโกสินทร์ ซึ่งทำให้การแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์ไทยเป็นสยามยุคเก่ากับสยามยุคใหม่มีความไม่ชัดเจนเคลื่อนที่ไปจากเดิม ความคิดนี้ได้ถูกนำไปศึกษาค้นคว้าวิจัยต่อมา โดยชี้ให้เห็นถึงความสืบเนื่องของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวในงานวิจัยที่สำคัญคืองานของอรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

⁶ ดู Rong Syamananda, *An Outline of Thai History* (Bangkok: Chulalongkorn University, 1963) and *A History of Thailand* [1971] 8th edition (Bangkok: Thai Wathana Panich, 1993) และดู คาวาเบ โดชิโอะ, "การแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์ไทย," ใน *ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย*. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการ. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น, 2519), หน้า 95-123.

⁷ Rong, *An Outline of Thai History*, p. 27 และ *A History of Thailand*, pp. 118-145.

⁸ ทวีศักดิ์ เมื่อกสม, "การปรับตัวทางความรู้ ความจริง และอำนาจของชนชั้นนำสยาม พ.ศ.2325-2411" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), หน้า 13.

การรัฐประหาร พ.ศ. 2490 เป็นผลของความขัดแย้งระหว่างกลุ่มการเมืองหลายกลุ่ม อาทิเช่น กลุ่มการเมืองสายพลเรือน-ทหารเรือ อันนำโดยนายปรีดี พนมยงค์ กลุ่มนิยมเจ้า ของนายควง อภัยวงศ์และพรรคประชาธิปัตย์ กลุ่มการเมืองสายทหารบก อันนำโดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม พล.ท. ผิน ชุณหะวัณ พ.อ.เผ่า ศรียานนท์ พ.อ.สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้น และทำให้การเมืองไทยตลอดทศวรรษ 2490 เป็นช่วงที่นำไปสู่การขึ้นสู่อำนาจและการปราบปรามสถาปนาความมั่นคงให้แก่ตนเองของกลุ่มการเมืองสายทหารบก⁹

ปัญหาเรื่องความชอบธรรมของคณะรัฐประหาร เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ.2490 เนื่องจากผู้นำของคณะรัฐประหารคืออดีตผู้นำฝ่ายทหารที่เคยเข้าร่วมกับญี่ปุ่นและประกาศสงครามต่อฝ่ายสัมพันธมิตร ซึ่งต่อมารอดพ้นจากคดีอาชญากรรมสงครามด้วยการตีความกฎหมายว่าไม่สามารถมีผลย้อนหลัง แต่ด้วยบรรยากาศการเมืองโลกในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เริ่มเปิดสมัยแห่งสงครามเย็นระหว่างค่ายโลกเสรีนำโดยสหรัฐฯ กับค่ายคอมมิวนิสต์ที่นำโดยสหภาพโซเวียตและจีนในเวลาต่อมา ทำให้สหรัฐอเมริกาซึ่งในช่วงแรกมีท่าทีที่จะไม่ยอมรับรัฐบาลของคณะรัฐประหารกลับหันมาให้การสนับสนุนรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ที่มาจากคณะรัฐประหาร เพื่อแสวงหาพันธมิตรในการปราบปรามคอมมิวนิสต์ โดยมีข้ออ้างที่สำคัญคือนักการเมืองกลุ่มปรีดีได้มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับการเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนและจีน¹⁰

ในทางตรงกันข้าม สาธารณรัฐประชาชนจีนหลังจากการยึดอำนาจของพรรคคอมมิวนิสต์มีชัยชนะอย่างเด็ดขาดเหนือพรรคก๊กมินตั๋งเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2492 จีนได้เริ่มให้การสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยให้ดำเนินงานทางการเมืองที่จริงจังมากขึ้น ส่งผลทำให้มีการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในแนวทางใหม่ๆ ซึ่งแบ่งได้สองแนวทาง คือ 1) แนวมาร์กซิสต์ และ 2) แนวการพัฒนาความทันสมัย

⁹ กรุณาดูรายละเอียดของความขัดแย้งชิงอำนาจระหว่างกลุ่มการเมืองต่างๆ เหล่านี้ได้ ใน ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, *การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ*, แปลโดย พรรณี จัตรพลักษณ์ และ ม.ร.ว.ประกายทอง สิริสุข (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526) และสุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, "การเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ต่อต้านรัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2491-2500)" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531).

¹⁰ กรุณาดูรายละเอียดใน Thanet Apornsuvan, "The United States and the Coming of the Coup of 1947 in Siam," *Journal of Siam Society* Volume 75 (1987): 187-214.

1. การพรรณนาประวัติศาสตร์ตามแนวคิดมาร์กซิสต์ช่วง 2490: เมืองไทยกึ่งเมืองขึ้น ของ อร์ญูญี พรหมมณฑุ และ โฉมหน้าศักดินาไทยในปัจจุบัน ของจิตร ภูมิศักดิ์

การพรรณนาแนวมาร์กซิสต์ใช้การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางจากระบบเศรษฐกิจแบบศักดินาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ความหมายของรัฐนั้นเป็นแค่เพียงเครื่องมือของชนชั้นปกครองในระบบศักดินา สำหรับปกครองชนชั้นชาวนาที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม หรืออีกกล่าวหนึ่งตามภาษาของประวัติศาสตร์แบบฝ่ายซ้ายก็คือไพร่หรือทาสกสิกร ในขณะที่ชนชั้นกรรมพีและแรงงานรับจ้างเป็นตัวแทนของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอุตสาหกรรม ดังนั้นการปรากฏตัวของชนชั้นกรรมพีและแรงงานรับจ้าง คือผู้ที่มาทำการเปลี่ยนแปลงจากระบบเศรษฐกิจจากศักดินาสู่ทุนนิยม

แนวความคิดมาร์กซิสต์แบบ “เคร่งครัด” (orthodox) จะมีโครงสร้างในการวิเคราะห์ที่อยู่ที่ขั้นตอนของวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ซึ่งประกอบด้วยรูปการทางสังคมที่แน่นอนห้าขั้นตอน คือ สังคมบุพกาล ที่จะพัฒนาขัดแย้งและเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมทาส เป็นสังคมศักดินา เป็นสังคมทุนนิยม และสังคมคอมมิวนิสต์ ตามกฎวิภาษวิธีแบบวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ (historical materialism) ซึ่งนำไปสู่การปฏิวัติอันหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยแต่ละขั้นตอนเป็นพัฒนาการความก้าวหน้าของประวัติศาสตร์มนุษยชาติ เนื่องจากความขัดแย้งของพลังการผลิตที่มีความก้าวหน้าเกินกว่าความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ยังคงล้าหลังกว่า พลังการผลิตที่มีความก้าวหน้าขึ้นในแต่ละขั้นได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการผลิต การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจากรูปการทางสังคมหนึ่งไปสู่อีกขั้นหนึ่งอันเป็นผลจากการต่อสู้ทางชนชั้น ระหว่างชนชั้นผู้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตกับชนชั้นผู้ใช้แรงงาน

อย่างไรก็ตามความสนใจในการศึกษามาร์กซิสต์ในประเทศไทย เป็นผลกระทบจากการปฏิวัติก่อตั้งสาธารณรัฐประชาชนจีนของเหมาเจ๋อตุงในเดือนตุลาคม พ.ศ.2492 และเนื่องจากตั้งแต่ พ.ศ.2489 ประเทศไทยได้ยกเลิก พ.ร.บ.ต่อต้านคอมมิวนิสต์ เพื่อแลกเปลี่ยนกับการที่สหภาพโซเวียตจะให้การสนับสนุนรับรองประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ ความแพร่หลายของลัทธิคอมมิวนิสต์ได้ดำเนินมาจนถึงจุดเปลี่ยนในการรัฐประหารเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ.2495 ที่ก่อนหน้านั้นในวันที่ 10 พฤศจิกายน 2495 ได้มีการจับกุมสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) นักหนังสือพิมพ์ และผู้นำกรรมกรจำนวนมาก ดังที่เรียกกันต่อมาว่าคดีกบฏสันติภาพ ปฏิกริยาต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ของรัฐไทยได้ประกาศออกมาอย่างชัดเจนในเวลาต่อมา เมื่อได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ เมื่อวันที่

14 พฤศจิกายน 2495¹¹

กลุ่มที่ศึกษาแนวคิดมาร์กซิสต์ในเมืองไทยในทศวรรษ 2490 มีอยู่สองกลุ่มด้วยกันคือ กลุ่มปัญญาชนนักเขียนของวารสาร **อักษรสาส์น** โดยมีสุภา ศิริมานนท์ เป็นบรรณาธิการ มีนักเขียนประจำคือ กุหลาบ สายประดิษฐ์ สุภัทร สุคนธาภิรมย์ และสมัคร บุรวาศ โดย **อักษรสาส์น** มีการพิมพ์บทความเผยแพร่ทฤษฎีมาร์กซิสต์ในช่วง พ.ศ.2492-2495 ซึ่งลักษณะเฉพาะของกลุ่มนี้คือ เป็นความสนใจจากประสบการณ์เฉพาะบุคคล และศึกษามาร์กซิสต์จากการอ่านหนังสือด้วยตนเอง โดยเฉพาะ สุภา ศิริมานนท์ สั่งซื้อหนังสือภาษาอังกฤษจากต่างประเทศ¹²

อย่างไรก็ตาม การเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์เริ่มครั้งแรกในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ.2468 และต่อมาได้มีการประกาศตั้งพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ.2485 โดยมีการจัดตั้งขยายไปสู่ปัญญาชนรุ่นใหม่ เช่น ผิน บัวอ่อน, เจริญ วรรณงาม, รวม วงศ์พันธ์, เสนาะ พาณิชย์เจริญ (ป. ปวโรหิต), อัศนี พลจันทร (นายผี หรือ อินทรายุทธ), เปลื้อง วรรณศรี นอกจากนี้ยังแพร่ขยายไปถึงนักเขียนของ **อักษรสาส์น** อย่าง กุหลาบ สายประดิษฐ์ และสมัคร บุรวาศ อีกด้วย ซึ่งลักษณะเฉพาะของกลุ่มนี้คือ มีการวิเคราะห์สังคมไทยที่สอดคล้องกับการวิเคราะห์สังคมจีน ดังที่นักวิชาการบางท่านได้ชี้ให้เห็นว่าแม้กระทั่งการวิเคราะห์เรื่อง “โฉมหน้าศักดินาไทยในปัจจุบัน” ของจิตร ภูมิศักดิ์เองก็ได้รับอิทธิพลจากจีนอยู่ด้วย¹³

งานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ที่วิเคราะห์สังคมไทยโดยได้รับอิทธิพลการวิเคราะห์จากจีนเป็นเรื่องแรกคือ **เมืองไทยกึ่งเมืองขึ้น** ของ อรรถกฤษณ์ พรหมชมพู (อุดม ศรีสุวรรณ) ใน พ.ศ. 2493 อรรถกฤษณ์ พรหมชมพู ให้ภาพสังคมไทยในช่วงก่อนหน้าปี พ.ศ. 2398 ว่าเป็นสังคมศักดินา โดยดูจากเศรษฐกิจเกษตรกรรมแบบยังชีพ ที่การค้าขายกับภายนอกถูกทำให้มีเงื่อนไขให้ไม่สามารถเติบโตได้ โดยการผูกขาดและการขูดรีดภาษีภายใต้ระบบศักดินา ซึ่งมีผลให้ที่ดินและปัจจัยการผลิตทั้งหมดเป็นของชนชั้นผู้ปกครอง ส่วนชนชั้นที่ถูกปกครองประกอบไปด้วยไพร่และทาสทาสีที่ต้องขึ้นอยู่กับมูลนาย และถูกบังคับเกณฑ์แรงงานสำหรับมูลนาย ไพร่และทาสเหล่านี้ไม่สามารถอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นฐานได้อย่างอิสระเสรี และไม่มีสิทธิใดๆ ในทางเศรษฐกิจสังคมการเมือง ความขัด

¹¹ วิวัฒน์ คติธรรมนิเทศย์, **กบฏสันติภาพ** (กรุงเทพฯ : คบไฟ, 2539), หน้า 158-163.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 87-88.

¹³ นภาพร อติวาณิชยพงศ์, “พัฒนาการแนวความคิดเศรษฐกิจศาสตร์การเมืองไทยตั้งแต่ 2475-ปัจจุบัน”, เอกสารประกอบการประชุมสมัชชาประจำปี 2529 เรื่อง “แลไปข้างหน้า...แคบิตะลิสม์”, หน้า ก1/15 – ก1/16.

แย้งที่เกิดขึ้นระหว่างไพร่กับชนชั้นผู้ปกครองมักนำไปสู่การปราบปรามอย่างโหดร้าย ต่อมาเมื่อจักรวรรดินิยมตะวันตกได้เริ่มหันมาสนใจเอเชียในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ชนชั้นผู้ปกครองในระบบศักดินาไม่สามารถต้านทานแรงกดดันได้ จึงต้องถูกบีบบังคับให้สมยอมตามความปรารถนาของตะวันตก เป็นเหตุให้สยามจำเป็นต้องเปิดเสรีทางการค้า และนำไปสู่การสูญเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในช่วงที่ทำสนธิสัญญาบาวริงกับอังกฤษเมื่อปี พ.ศ. 2398 นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา การแทรกแซงเข้ามาของทุนต่างชาติจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการผลิตจนทำให้สังคมสยามกลายสภาพมาเป็น "สังคมกึ่งเมืองขึ้น" ขณะเดียวกันระบบศักดินาที่เคยมีอิสระอยู่ก็ถูกบีบบังคับให้กลายเป็น "กึ่งศักดินา" โดยจักรวรรดินิยมตะวันตก เรียกโดยรวมๆ ได้ว่าเป็น "สังคมกึ่งเมืองขึ้นกึ่งศักดินา" อย่างไรก็ตาม การกดขี่ขูดรีดในวิธีการผลิตแบบนี้อาจแบ่งได้เป็น 2 แบบด้วยกัน คือ 1) การขูดรีดต่อชาวนาโดยเจ้าที่ดินและนายทุนในระบบศักดินา และ 2) การขูดรีดชาวนาผู้ขายแรงงานรับจ้างโดยชาวนารวย และการขูดรีดเหล่าชาวนาผู้ยากไร้ที่ดินโดยชนชั้นเจ้าที่ดิน ชาวนารวย และนายทุนในระบบ "กึ่งเมืองขึ้นกึ่งศักดินา" การปฏิรูปของรัชกาลที่ 5 ก็ไม่ได้สร้างเงื่อนไขสำหรับการพัฒนาการเติบโตของทุนชาติ และในทางตรงกันข้ามกลับเป็นเหตุให้กษัตริย์จำเป็นต้องพึ่งพาทุนต่างชาติสำหรับใช้จ่ายในโครงการปฏิรูปประเทศที่ต้องใช้ทุนรอนจำนวนมหาศาล ซึ่งเท่ากับ เป็นการผลักให้สยามถลำลึกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดินิยมตะวันตกในรูปของอาณานิคมทางอ้อม การโค่นล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็เป็นเพียงแต่ความสำเร็จเชิงเทคนิค เพราะขาดการสนับสนุนจากมวลชน¹⁴

อรรถยุกต์เสนอว่าการทำสนธิสัญญาบาวริงทำให้เกิดสภาพคล้ายกับจีนในเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต เพียงแต่ไม่มีเขตเช่า ดังนั้นไทยจึงเป็นกึ่งเมืองขึ้นกึ่งศักดินาเช่นเดียวกับจีน การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ถือเป็นการทำลายความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบศักดินาลงทั้งหมด แล้วทำให้ชนชั้นกรรมกรที่มีอำนาจทางการเมืองขึ้นมา แต่ปัญหาที่สำคัญต่อมาก็คือ ชนชั้นกรรมกรของไทยมีลักษณะที่อ่อนแอจนไม่สามารถเป็นตัวแทนการปฏิวัติในประเทศไทยได้ เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นคนจีนและมีลักษณะพึ่งพา/ร่วมมือกับชนชั้นปกครองในระบบศักดินามาแล้วตั้งแต่ต้น ภารกิจในการปฏิวัติจึงตกเป็นหน้าที่ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในการขึ้นนำการปฏิวัติ โดยใช้ยุทธ

¹⁴ กรุณาตุการศึกษางานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์แนวมาร์กซิสต์ไทยได้ในงานเขียนของ Craig J. Reynolds and Hong Lysa, "Marxism in Thai Historical Studies," *Journal of Asian Studies* XLIII 1 (November 1983): 77-104.

วิธีปาล้อมเมืองเช่นเดียวกับจีน มีการล้อมนาที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งการวิจารณ์ของ อินทรายุทธแสดงอิทธิพลของทฤษฎีวิวัฒนาการสังคม 5 ยุค

บรรยากาศการศึกษาทฤษฎีมาร์กซิสต์หยุดชะงักไประยะหนึ่งเมื่อมีการจับกุมผู้ต้องหาครั้งใหญ่ในคดีกบฏสันติภาพเมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ.2495 จนเมื่อภายหลังจอมพล ป. พิบูลสงคราม เดินทางกลับจากเยือนสหรัฐอเมริกาและยุโรปใน พ.ศ.2498 และด้วยเงื่อนโซ่ของการแข่งขันต่อสู้กันทางอำนาจระหว่างกลุ่มจอมพล ป. และพล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ กับกลุ่มของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำให้รัฐบาลเริ่มผ่อนคลายความเข้มงวดและให้เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของประชาชน โดยได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติพรรคการเมืองกับพระราชบัญญัติแรงงานใน พ.ศ.2499 และใน พ.ศ.2500 รัฐบาลยังได้นิโทษกรรมแก่ผู้ต้องหาคดีกบฏสันติภาพ การที่รัฐบาลเปิดประชาธิปไตยในช่วง พ.ศ.2499-2500 ทำให้บรรยากาศการศึกษามาร์กซิสต์ได้กลับมาอีกครั้ง โดยมีนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญของ จิตร ภูมิศักดิ์ (ภายใต้นามปากกาว่า “สมสมัย ศรีสุทธรพรรณ”) เรื่อง “โฉมหน้าศักดินาไทยในปัจจุบัน” ลงตีพิมพ์ใน วารสารนิติศาสตร์ฉบับรับบั้งใหม่ (พ.ศ.2500) ซึ่งเป็นการใช้ทฤษฎีวิวัฒนิยมประวัติศาสตร์วิเคราะห์วิวัฒนาการของสังคมไทยเป็นครั้งแรก (นอกจากปรีดี พนมยงค์)¹⁵ หลังจากที่ถูกตีพิมพ์ใน เมืองไทยก็เมืองขึ้น ออกมาได้เจ็ดปี

จิตรเขียนที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีความสนใจในวิชาภาษาศาสตร์ที่สอนโดยพระยาอนุมานราชธน และจิตรได้ทำงานกับวิลเลียม เกดเนียห์เพื่อนชาวอเมริกัน ซึ่งเป็นนักภาษาศาสตร์ จิตรมีความสามารถในการใช้ภาษาต่างประเทศหลายภาษา ทั้งอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน ฯลฯ การศึกษาส่วนใหญ่ของจิตรเป็นการศึกษาสังคมสมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยอยุธยา โดยมีงานศึกษาอีกจำนวนหนึ่งเป็นการวิพากษ์ศิลปะ วรรณกรรม ของชนชั้นศักดินา แต่ “โฉมหน้าศักดินาไทยในปัจจุบัน” จิตรได้วิเคราะห์ระบบศักดินาของสยามไว้จากอยุธยาถึง พ.ศ. 2475 หรือช่วงสยามยุคเก่า ทั้งนี้มีช่วงระหว่างรัชกาลที่ 4 ถึง พ.ศ. 2475 เป็นช่วงที่จักรวรรดินิยมเข้ามาทำให้เกิดสภาพกึ่งเมืองขึ้นกึ่งศักดินา แต่ความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบศักดินายังไม่มียก

¹⁵ นภาพร อติวานิชยพงศ์, “พัฒนาการแนวความคิดเศรษฐกิจศาสตร์การเมืองไทยตั้งแต่ 2475-ปัจจุบัน”, เอกสารประกอบการประชุมสมัชชาประจำปี 2529 เรื่อง “แลไปข้างหน้า...แคปีตะลิสต์”, จัดโดยกลุ่มเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, วันที่ 29 พฤศจิกายน 2529, หน้า ก1/33.

เล็กได้ทั้งหมด ซึ่งจากการวิเคราะห์ของจิตร ระบบศักดินาเป็นเรื่องสยามยุคเก่าทั้งหมด ในขณะที่ระบบทุนนิยมเป็นสยามยุคใหม่

งานของจิตรให้ภาพอดีตของมวลชนที่ถูกกดขี่ขูดรีดอย่างทำทนาย และแตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากประวัติศาสตร์ชาติราชวงศ์ที่ครอบงำอยู่ และขณะที่การวิเคราะห์ในงานเขียนเรื่อง **เมืองไทย กิ่งเมืองขึ้น** ของอุดม ศรีสุวรรณมองไปที่ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากภายนอก เป็นเงื่อนไขสำคัญที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงของสยาม จิตรกลับมองเข้าไป “ข้างใน” และถอยหลังกลับเข้าไปในอดีตอันไกลโพ้นเพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่า วิธีการผลิตแบบศักดินาได้เข้ามาครอบงำและควบคุมสังคมไทยตั้งแต่เมื่อไรและอย่างไร งานในส่วนแรกของจิตรก็คือการปริทัศน์ความหมายของศัพท์ที่ใช้ในการวิเคราะห์แบบมาร์กซิสต์ อาทิ วิธีการผลิต พลังการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิต วัตถุประสงค์ประวัติศาสตร์ วิชาชีววิธ และความขัดแย้งทางชนชั้น โดยยอมรับว่าสังคมทาสและสังคมศักดินาเป็นรูปการทางสังคมที่เป็นสากล เพราะฉะนั้นความขัดแย้งและการต่อสู้ทางชนชั้นที่จะนำไปสู่การล่มสลายของรูปการทางสังคมหนึ่ง หรือเปลี่ยนแปลงไปสู่รูปการทางสังคมอีกแบบหนึ่ง

จิตรได้วาดเค้าโครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคมการเมืองและวัฒนธรรมของระบบศักดินา โดยวิเคราะห์ว่าที่ดินเป็นปัจจัยหลักในการผลิต, ชนชั้นที่ขูดรีดจึงหมายถึงชนชั้นที่มีกรรมสิทธิ์เหนือที่ดิน, ส่วนชนชั้นที่ถูกขูดรีดคือผู้ไร้กรรมสิทธิ์เหนือที่ดิน ซึ่งก็คือชนชั้นชาวนาอันประกอบไปด้วยไพร่และทาส หลังจากนั้นจิตรก็สำรวจการก่อรูปการทางสังคม เริ่มตั้งแต่สังคมบุพกาลก่อนที่ชนชาติไทยจะอพยพลงมาอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และได้ทำการวิเคราะห์อย่างละเอียดถึงจุดกำเนิดของสังคมบุพกาล สังคมทาส และสังคมศักดินา สังคมไทยได้ผ่านสังคมทาสมาในช่วงสมัยสุโขทัย แต่ในขณะเดียวกันก็ได้เริ่มมีร่องรอยของสังคมแบบศักดินาซ้อนทับขึ้นมาแล้ว เมื่อเริ่มสมัยของราชอาณาจักรที่มีอยุธยาเป็นศูนย์กลางราชธานีแล้ว สังคมไทยก็เริ่มเข้าสู่ระบบศักดินาอย่างเต็มรูปแบบ ดังที่จะพบร่องรอยของระบบสังคมทาสได้ในหลักฐานประเภทศิลาจารึก และพบการมีอยู่ของสังคมศักดินาได้ในหลักฐานประเภทพระราชกำหนดกฎหมาย พระอัยการนาพลเรือน และนายทหารหัวเมืองในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ ตลอดจนถึงพระราชพงศาวดารฉบับต่างๆ ที่กำหนดแสดงให้เห็นถึงศักดินาต่างๆ ของขุนนาง จิตรอธิบายว่าเป็นระบบการเข้าถึงผลผลิตส่วนเกินที่จัดสรรผ่านกรรมสิทธิ์เหนือที่ดินลงมาจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ภาษีเหล่าภาษีอากรต่างๆ เช่น ฝิ่น สุรา ป่อนเบี้ย หอย และโรงโสมภณี ก็ได้ถูกผูกขาดการสัมปทานโดยพวกคนจีนที่เป็นเจ้าภาษีนายอากร คนกลุ่มนี้ถือได้ว่าเป็นชนชั้นนายทุนใหม่หรือนายทุนนายหน้า (compradore) ที่ต้องพึ่งพาอาศัยอำนาจของชนชั้นศักดินาในการแสวงหาประโยชน์ให้กับกลุ่มของตัวเองและระบบ โดยการขูดรีดประชาชน เมื่อถึงช่วงคริสต์ศตวรรษ 1920 ความคิดประชาธิปไตยเริ่มแพร่หลายเข้า

มาในสังคมสยาม ชนชั้นผู้ปกครองในระบบศักดินาก็เริ่มได้กลิ่นอายของการปฏิวัติ จึงได้ผลักดันนายทุนนายหน้าเหล่านี้ออกไปเผชิญหน้ากับมวลชน เพื่อบิดเบือนมิให้เข้าใจถึงศัตรูที่แท้จริงของตน คือชนชั้นผู้ปกครอง¹⁶

การวิเคราะห์ของจิตร ให้ความสำคัญกับจักรวรรดินิยมในการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย ช่วงรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4 ซึ่งเห็นว่าทั้งสองพระองค์คือตัวตัวแทนของชนชั้นเจ้าที่ดินในระบบศักดินา ทำการชูดริตราษฎรผ่านการเกณฑ์แรงงานและภาษีอากร ดังนั้นการสร้างระบบเจ้าภาษี นายอากรในการขยายตัวทางการค้าจึงเป็นการเพิ่มการกดขี่ราษฎร จึงเป็นการกดขี่จากชนชั้นศักดินาและจักรวรรดินิยม

การเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่ตามความหมายนี้จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงจากความสัมพันธ์ทางการผลิตระบบศักดินาไปสู่ระบบทุนนิยม ดังนั้นช่วงรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4 จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่จักรวรรดินิยมเข้ามากดขี่ราษฎรผ่านพวกศักดินาไทย ภาพของสยามยุคเก่าจึงเป็นภาพของการชูดริตทางชนชั้น ในขณะที่ภาพของสยามยุคใหม่ เป็นความก้าวหน้าทางประวัติศาสตร์ซึ่งมีการเปลี่ยนรูปการกดขี่ทางชนชั้นไป

การเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่าหรือระบบศักดินา เป็นสยามยุคใหม่หรือระบบทุนนิยม จึงเป็นแนวการพรรณนาที่น่าสนใจ ประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4 ได้แสดงให้เห็นการชูดริตราษฎรที่เพิ่มมากขึ้นจากจักรวรรดินิยม ประวัติศาสตร์รัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4 จึงไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่ แต่เป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงภายในสยามยุคเก่า และภายในโครงเรื่องนี้ ก็ต้องเป็นเหตุการณ์ พ.ศ. 2475 เท่านั้น ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่ ดังที่จิตรกล่าวไว้ว่า

“ความเคลื่อนไหวสุดท้ายที่เจ้าที่ดินใหญ่แห่งอยุธยากระทำ เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงของระบบศักดินา ก็คือ การออกกฎหมายศักดินาที่เรียกว่า “พระไอยการตำแหน่งนาทหารและพลเรือน” เมื่อปี พ.ศ. 1998 กฎหมายฉบับนี้แหละที่ได้

¹⁶ ดูรายละเอียดใน จิตร ภูมิศักดิ์, “โฉมหน้าศักดินาไทยในปัจจุบัน” ในเครือก เจ. โรยโนลด์ส, ความคิดแหวกแนวของไทย: จิตร ภูมิศักดิ์และโฉมหน้าของศักดินาไทยในปัจจุบัน, แปลโดยอัญชลี สุสัยณห์ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษรสาส์น, 2534).

เป็นเครื่องมือสำคัญในการรักษาสถาบันของชนชั้นศักดินาไทยให้ยืนยาวอยู่ได้ จนกระทั่งถูกโค่นอำนาจทางการเมืองไปโดยการปฏิวัติของชนชั้นกลาง พ.ศ.2475"¹⁷

การพรรณนาของ จิตร ภูมิศักดิ์ จึงเป็นการพรรณนาโดยรับอิทธิพลความคิดแบบมาร์กซิสต์ โดยพรรณนาระบบศักดินาอันเป็นเรื่องราวสยามยุคเก่า จิตร พรรณนาการกดขี่ขูดรีดและการต่อสู้ทางชนชั้นระหว่างพวกเจ้าขุนนางกับราษฎร ในช่วงรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4 ยังคงไม่มีความแตกต่างกันมากนักในการขูดรีดทางภาษีอากรกับราษฎร แต่รัชกาลที่ 4 ได้ร่วมมือกับจักรวรรดินิยม เพื่อเพิ่มภาระให้กับราษฎรนอกเหนือไปจากภาระในระบบศักดินา โดยได้แสดงให้เห็นถึงภัยของศักดินาที่มีต่อประชาชนไทยในสถานการณ์ปัจจุบันช่วงที่เขาเขียนหนังสือเล่มนี้ ว่า

“ในกระแสคลื่นแห่งความเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจ, การเมืองและวัฒนธรรม ปัจจุบันนี้ สิ่งที่ประชาชนไทยได้ยินและกล่าวขวัญถึงจำเจ เป็นปัญหาประจำวันก็คือ จักรวรรดินิยม (ซึ่งรวมทั้ง นายทุนนายหน้า และ นายทุนขุนนาง ผู้เป็นสมุนของมัน) และ ศักดินา. ...องค์พยานที่ยืนยันว่า ประชาชนไทยได้มองเห็นภัยของจักรวรรดินิยมอย่างแท้จริงก็คือ การเคลื่อนไหวของประชาชนเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลถอนตัวออกจากสนธิสัญญาซีโต้ อันเป็นสัญญาที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการรุกรานและก่อสงคราม ซึ่งจักรวรรดินิยมใช้เป็นเครื่องมือในการรักษาผลประโยชน์ของตน, และขณะเดียวกันนั้นก็เรียกร้องให้รัฐบาลดำเนินนโยบายอิสระและเป็นกลาง เปิดความสัมพันธ์ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมกับทุกประเทศทุกค่าย โดยไม่เลือกปฏิบัติการเมือง ส่วนองค์พยานที่แสดงว่าประชาชนไทยได้มองเห็นภัยของศักดินาอย่างชัดเจน ก็คือ การเคลื่อนไหวเรียกร้องให้มีการปฏิรูปที่ดิน, ควบคุมค่าเช่า, ดอกเบี้ยและพัฒนาประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรม เพื่อจะได้หลุดพ้นจากระบบการผลิตทางเกษตรอันล้าหลังของศักดินา”¹⁸

ในโครงสร้างของคำอธิบายนี้จึงไม่ทำให้เกิดภาพความแตกต่างในการพรรณนาถึงช่วงรัชกาลที่ 3 กับรัชกาลที่ 4 เพราะทั้งสองรัชกาลนี้ต่างก็ภาพตัวแทนของการชนชั้นผู้ปกครองในระบบศักดินาที่

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 170.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 85.

ต่างก็กดขี่ขูดรีดราษฎรผ่านการเก็บภาษี หรือเลิกเก็บภาษี โดยไม่ได้คำนึงผลประโยชน์ที่แท้จริง ราษฎร อาทิจากการเลิกเก็บภาษีค่าน้ำโดยเป็นเรื่องเหตุผลในทางศาสนา ซึ่งในที่สุดก็ไม่ต่างไปจากการ หันกลับไปเก็บภาษีน้ำใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยอ้างเหตุผลว่าการอ้างเหตุผลของรัชกาลที่ 3 เป็น เรื่องไร้เหตุผลจนเป็นเหตุทำให้รัฐขาดรายได้ที่สำคัญ

“เรื่องอากรค่าน้ำนี้เป็นเรื่องสนุก ในสมัยรัชกาลที่ 3 เคยเก็บอากรค่าน้ำโดยการผูกขาดมีรายได้ปีละกว่า 700 ชั่ง (56,000 บาท) ต่อมาได้เพิ่มภาษีขึ้นอีกมากมายหลายอย่าง จึงลดอากรค่าน้ำลงเหลือ 400 ชั่ง (32,000 บาท) และต่อมาเลิกหมดเลยไม่เก็บ สาเหตุนั้นมีชื้ออยากจะช่วยเหลือแบ่งเบาอากรภาษีจากบ่ารราษฎร หากเป็นเพราะรัชกาลที่ 3 ธรรมชาติไม่จัดหน้อย เห็นว่าการจับปลาเป็นเมิจอาชีพ ทำปาณาติบาต จึงไม่เก็บ ครั้นมาถึงรัชกาลที่ 4 ต้องลดอากรค่าน้ำ...จึงต้องชวนชววยหาทางเก็บภาษีอากรใหม่ ในที่สุดก็มาลงเอยที่จะเก็บอากรค่าน้ำ กะว่าจะเก็บปีละกว่า 400 ชั่ง รายได้จริงตามที่สังฆราชบัลเลอแก้วซ์ สำนวจปรากฏว่าในรัชกาลที่ 4 ได้อากรค่าน้ำถึง 70,000 บาท ครั้นจะประกาศเก็บเอาดี้อๆ ก็เกรงจะไม่แนบเนียน ผู้คนจะนิทาว่า เก็บแต่ภาษีไม่เห็นทำอะไรเป็นประโยชน์แก่ประชาชนเลยสักนิด รัชกาลที่ 4 จึงออกประกาศอ้างว่าการที่รัชกาลที่ 3 เลิกเก็บอากรค่าน้ำ นั้น”¹⁹

ส่วนการเก็บอากรฝิ่นนั้นยังมีความขัดแย้งที่เด่นชัดมากยิ่งขึ้นระหว่างสมัยรัชกาลที่ 2 ซึ่งมีการอ้างนรกขุมใหม่มาห้ามประชาชนไปสูบฝิ่น นอกเหนือจากบทลงโทษที่รุนแรงแล้ว แต่แล้วในรัชกาลที่ 4 ก็กลับมาเก็บภาษีฝิ่นเสียเอง มีหน้าซำยังจัดเก็บเองจนกระทั่งได้ตั้งขึ้นเป็นกรมในสมัยรัชกาลที่ 6 โดยไม่ได้สนใจกับคำประกาศเรื่องนรกขุมใหม่ที่อ้างกันขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 2 เพราะเมื่อมาถึงในรัชกาลที่ 4 นั้น “กำลังต้องการเงิน เพราะมีสนมกรมในและลูกเธอมาก ต้องปลูกสร้างวังสร้างสวนสร้างที่นาไว้ให้ เงินทองไม่พอใช้ จึงทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้กับเรื่องนรกขุมที่อ้างไว้เสียแล้วอนุญาตให้ตั้งภาษีฝิ่นมีเจ้าภาษีผูกขาดกันขึ้น จนในที่สุดได้มาตั้งเป็นกรม ดำเนินการโดยรัฐบาลศักดิ์นาเองในสมัยรัชกาลที่ 6”²⁰ การเก็บภาษีอากรของศักดิ์นาจึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 247 – 248.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 250 – 251.

ประชาชนได้รับความเดือดร้อนมาก โดยเฉพาะการจัดเก็บภาษีผูกขาดอย่างใหม่ขึ้นเป็นจำนวนมาก ในสมัยรัชกาลที่ 3 กับรัชกาลที่ 4 ที่ "ทำให้ประชาชนเดือดร้อนมาก...รัชกาลที่ 3 กำลังตั้งหน้าตั้งตาสร้างวัดวาอารามอย่างขนานใหญ่ เงินทองกำลังเป็นสิ่งที่ต้องการ จึงได้ยอมรับข้อเสนอลดและเงื่อนไขในการผูกขาดภาษีของพวกชนชั้นกลางอย่างดีอกดีใจเสมอมา"²¹ เพราะฉะนั้นภาพในช่วงรัชกาลที่ 3 กับรัชกาลที่ 4 ที่เคยถูกให้ความสำคัญในฐานะช่วงแห่งการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญบางอย่างที่จะนำสังคมไทยสู่ความ "ทันสมัย" หรือภาพของความเป็นกษัตริย์ที่เป็นธรรมราชาซึ่งเปี่ยมไปด้วยทศพิธราชธรรม บัดนี้ในการวิเคราะห์ของจิตรนั้นได้กลับกลายมาเป็นภาพของ "การขูดรีดร่วม (collective exploitation)"²² ที่เปรียบเสมือน "ศัตรูที่ปล้นสดมภ์แล้วเนื้อเอือหนิง...สูบริดซิมลึกเข้าไปจนถึงแก่นกระดูก"²³ ของประชาชนทั้งหมด ที่ไม่ได้แตกต่างกันไม่ว่าจะเป็นรัชกาลใดๆ

อย่างไรก็ตาม จากที่กล่าวทั้งหมดนั้นกล่าวได้ว่า ในการพรรณนาภาพของการเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่ามาสู่สยามยุคใหม่ด้วยเงื่อนไขการเข้ามาของจักรวรรดินิยมตะวันตกเหมือนกัน แม้ทั้งสองต่างก็เห็นถึงอิทธิพลในการเข้ามาของจักรวรรดินิยมตะวันตกด้วยกันทั้งคู่ แต่ในลีลาของวิเคราะห์ถึงท่าทีการรับอิทธิพลตะวันตกของชนชั้นผู้ปกครองมีที่วางทำนองที่แตกต่างกันในเนื้อหาอย่างสำคัญ กล่าวคือ ในขณะที่รัญญ์ พรหมชมพูคิดว่า อำนาจจักรวรรดินิยมตะวันตกเป็นเงื่อนไขที่ชนชั้นนำมีอาจต้านทานต่อแรงบีบคั้นได้ จึงทำให้ต้องปรับเปลี่ยนท่าทีหันมายอมรับสยบต่อข้อเรียกร้องบางประการของตะวันตกเพื่อรักษาความอยู่รอดของชนชั้นผู้ปกครองเอง สยามจึงได้สูญเสียลักษณะของระบบสังคมศักดินาที่สมบูรณ์มาเป็น "กึ่งศักดินากึ่งเมืองขึ้น" กล่าวอีกนัยหนึ่งถ้าหากกล่าวด้วยภาษาของฉัตรทิพย์ นาถสุภาก็คือ "หากไทยไม่เปิดต่อการค้าต่างประเทศ ไทยก็คงเป็นศักดินาบริสุทธิ์ไปอีกหลายร้อยปี"²⁴ แต่จิตรกลับวิเคราะห์ให้เห็นว่าชนชั้นนำผู้ปกครองในระบบศักดินาของสยามเองต่างหากที่พากันร่วมมือกับจักรวรรดินิยมตะวันตก เพื่อกดขี่ขูดรีดชนชั้นที่อยู่ใต้ปกครองของตน ควรสังเกตด้วยว่าแนวการวิเคราะห์ของจิตร การเข้ามาของตะวันตกไม่ได้ทำให้

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 254 - 255.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 87.

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 83.

²⁴ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, "ว่าด้วยทฤษฎีเศรษฐกิจไทย," ใน เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ไทย, 2524) อ้างใน สมเกียรติ วันทะนะ, "ประวัติศาสตร์ไทยในรอบศตวรรษที่ผ่านมา (2520-2530)," เอกสารการสัมมนาทางวิชาการของสมาคมประวัติศาสตร์ ณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันที่ 30-31 มกราคม พ.ศ. 2531, หน้า 37.

สยามสูญเสียลักษณะสำคัญของระบบศักดินาไปดังเช่นที่ปรากฏในการวิเคราะห์อรุญย์ พรหม
ชมพู่

การที่จิตรเป็นปัญญาชนฝ่ายซ้ายคนหนึ่งที่ถูกรวบจากข้อหาการเป็นคอมมิวนิสต์ในสมัยรัฐ
บาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2507 จิตรออกจากคุก และเดินทางเข้า
ร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยจนกระทั่งภายหลังเสียชีวิตในปี²⁵ ทำให้ภายหลังเหตุ
การณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เมื่อกระแสความตื่นตัวในทางการเมืองสูงขึ้นในหมู่ประชาชน จึงมี
การรื้อฟื้นเรื่องราวของจิตรกลับมาอีกครั้งหนึ่งโดยพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย โดยให้ภาพ
ชีวิตของจิตรเป็นแรงบันดาลใจในการเข้าร่วมกับขบวนการกองทัพปลดแอกประชาชน ทั้งนี้รวมทั้งมี
การนำงานเขียนของจิตรมาตีพิมพ์ใหม่อันก่อให้เกิดการถกเถียงกันมาก²⁶ และต่อมากกระแสของจิตร
นี้ จิตรทิพย์ นาถสุภา ได้นำมาขยายต่อในเรื่องช่วงระยะเปลี่ยนผ่านจากระบบศักดินาเป็นทุนนิยม
จากผลกระทบจากการทำสนธิสัญญาบาวริงได้ทำลายระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพในชนบท เปลี่ยน
เป็นระบบเศรษฐกิจเพื่อการตลาด ทั้งนี้เกิดขึ้นหลังจากการล่มสลายของคำอธิบายทางประวัติ
ศาสตร์แนวการสร้างควมทันสมัย ที่เติบโตขึ้นมาต่อต้านต่องานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์แนวมาร์ก
ซิสมาข้างต้น ดังนั้นคำอธิบายทางประวัติศาสตร์แนวการสร้างควมทันสมัยจึงสอดคล้องกับ
นโยบายรัฐที่ต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างเต็มที่ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

2. การพรรณนาประวัติศาสตร์ตามแนวคิดการพัฒนาความทันสมัย

การปฏิวัติใน พ.ศ. 2501 ทำให้รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ สามารถปกครองประเทศ
ไทยด้วยอำนาจเผด็จการ โดยมีลักษณะสำคัญสามประการคือ ประการแรก ใช้การปราบปรามที่
เด็ดขาดเพื่อสร้างความมั่นคงภายในประเทศ ประการที่สอง มีการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อส่งเสริมการ
ลงทุนจากต่างประเทศ ประการที่สาม การใช้อุดมการณ์ “ประชาธิปไตยแบบไทยๆ” ในการใช้อำนาจ
เผด็จการปราบปรามพลพรรคของพรรคคอมมิวนิสต์ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยแนวมาร์ก

²⁵ แคน สาริกา (รวบรวมและเรียบเรียง), *วาระสุดท้ายแห่งชีวิต จิตร ภูมิศักดิ์*, พิมพ์
ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สาริกา, 2533), หน้า 63.

²⁶ โปรดดูการถกเถียงเรื่องนี้ได้ในบทที่ 3 ของ เคริก เจ. โรยโนลด์ส, *ความคิดแหวกแนว
ของไทย: จิตร ภูมิศักดิ์และโฉมหน้าของศักดินาไทยในปัจจุบัน*, แปลโดยอัญชลี สุสายัณห์
(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษรสาส์น, 2534).

มาร์กซิสต์มรดกด้วย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือ การจับกุมปัญญาชนฝ่ายซ้ายจำนวนมาก อาทิ จิตร ภูมิศักดิ์, ทองใบ ทองเปาว์, สุวัฒน์ วรดิลก, อุดม ศรีสุวรรณ, สุพจน์ ตำนตระกุล, กรุณา กุศลาสัย, สังข์ พัฒโนทัย, ทวีป วรดิลก เป็นต้น ไปคุมขังในคุกกลางยา²⁷ เมื่อคนกลุ่มนี้ได้รับอิสรภาพบางคนจึงได้พากันเดินทางไป “เข้าร่วม” กับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย อาทิ อุดม ศรีสุวรรณ และจิตร ภูมิศักดิ์ เป็นต้น²⁸ อันแสดงให้เห็นถึง การปราบปรามการเผยแพร่แนวคิดมาร์กซิสต์ในสมัยนั้น ซึ่งต่อมาความขัดแย้งในเชิงอุดมการณ์รัฐนี้ได้ขยายตัวออกไปเป็นสงครามกลางเมืองครั้งใหญ่ที่สุดที่กลุ่มการเมืองนอกกฎหมายจับอาวุธขึ้นมาทำทลายอำนาจรัฐไทยอย่างเป็นทางการ

การดำเนินการปราบปรามการเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยอย่างเข้มข้นในช่วงนี้มีความเกี่ยวข้องกับบรรยากาศของการเมืองระหว่างประเทศในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อมีการประกาศนโยบายการปิดล้อมคอมมิวนิสต์ของสหรัฐฯ (containment policy) ที่เรียกตัวเองว่า “ฝ่ายโลกเสรี” นโยบายหลักของโลกเสรีคือต้องเร่งส่งออกการพัฒนาทางเศรษฐกิจให้แก่ประเทศด้อยกำลังพัฒนา เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนและลดเงื่อนไขของความขัดแย้งที่จะนำไปสู่การปฏิวัติสังคมนิยม โดยเริ่มต้นที่การให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศยุโรปตะวันตกในสมัยของประธานาธิบดีแฮรี ทรูแมน ดังที่เรียกกันว่า “แผนการมาร์แชล” ที่คลี่คลายขยายตัวมาเป็นมาโครงการช่วยเหลือประเทศด้อยกำลังพัฒนาตามนโยบาย “Point Four”²⁹

ประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากนโยบายด้านการพัฒนาของสหรัฐฯ เหมือนเช่นประเทศด้อยกำลังพัฒนาอื่นๆ ในช่วงหลังการปฏิวัติจีน พ.ศ. 2492 และสิ่งที่น่าสนใจก็คือนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจที่รัฐบาลไทยในช่วงนี้ถือเป็นนโยบายหลักนั้นก็ได้รับจากที่ปรึกษาอเมริกัน การเข้ามามีอิทธิพลของสหรัฐฯ ในช่วงสงครามเวียดนามตั้งแต่ พ.ศ. 2497 มีผลทำให้เกิดการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สังคมไทยอย่างขนานใหญ่ในหมู่นักวิชาการอเมริกัน โดยได้รับความสนับสนุนอย่างแข็งขันจากกลไกรัฐของสหรัฐฯ เป็นสำคัญเพื่อสร้างฐานข้อมูลในระดับลึกที่จะเสริมสร้างมิติของความสัมพันธ์ระหว่างไทย-อเมริกันให้กระชับขึ้น เพราะอเมริกาต้องใช้ประเทศไทยเป็น

²⁷ ดูรายละเอียดใน ทองใบ ทองเปาว์, *คอมมิวนิสต์ลาดขาว* (กรุงเทพฯ: คนหนุ่ม, 2517)

²⁸ กรุณา ดู พ. เมืองชมพู (อุดม ศรีสุวรรณ), *สู่สมรภูมิภูพาน* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2532).

²⁹ กรุณา ดู โรเบิร์ต เจ. มัสแคต, *สหรัฐอเมริกากับการพัฒนาเศรษฐกิจและความมั่นคงในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536), หน้า 1-19.

จุดยุทธศาสตร์สำคัญในการต่อต้านการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์³⁰ งานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์กลุ่มนี้จะให้ความสำคัญกับการศึกษาประวัติศาสตร์แห่งการพัฒนาและการสร้างความทันสมัยให้กับรัฐไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา³¹ แนวคิดสำคัญคือการเปลี่ยนแปลงสังคมประเพณี

---

³⁰ เกี่ยวกับประเด็นนี้กรุณาดู Benedict Anderson, "Studies of the Thai State: The State of Thai Studies," *Studies of Thailand: Analysis of Knowledge, Approaches, and Prospectives in Anthropology, An History, Economics, History and Political Science*, ed. Elizer B. Ayal . Papers in International Studies, Southeast Asian Series, no. 54. Athens: Ohio University, 1978; Eric Wakin, *Anthropology Goes to War: Professional Ethics & Counterinsurgency in Thailand* (Madison: Monograph Number 7, Center for Southeast Asian Studies, University of Wisconsin, 1992) และ ปีเตอร์ เอฟ. เบลล์, "สังคมไทยในสายตาฝรั่ง: ว่าด้วยการเมืองของทุนศึกษาวิจัยอเมริกัน" *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง* 2, 3 (มกราคม 2536): 1-20.

³¹ อาทิ Walter F. Vella, *The Impact of the West on Government in Thailand* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1955) และ *Siam Under Rama III, 1824-1851* (Locust Valley, New York: Monograph of the Association for Asian Studies, 1957) หรือที่แปลเป็นฉบับภาษาไทยว่า *แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ* แปลโดย นิจ ทองโสภิต (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2514) A. B. Griswold, *The King Mongkut of Siam* (New York: Asia Society, 1961) หรือ เอ. บี. กริสวอลด์, *พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม*, แปลโดย ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล (ม.จ.จงจิตรถนอม ดิศกุล ทรงพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในนามวงคัลสมัยพระชนมายุเสมอด้วยสมเด็จพระราชาธิบดีฯ วันที่ 29 สิงหาคม 2508) งานชิ้นนี้ของกริสวอลด์ถูกนำเสนอครั้งแรกใน *The Eastern World* (March and April, 1955) Abbot Low Moffat, *Mongkut, the King of Siam* (New York: Cornell University Press, 1961) หรือ *แผ่นดินพระจอมเกล้า* แปลโดย นิจ ทองโสภิต (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2520); งานเขียนของ Neon Snidvongs, "The Development of Siam's Relations with British and France In the Reign of King Mongkut, 1851-1868" (Ph.D. Thesis, The School of Oriental and African Studies, 1961); งานของ Fred Riggs, *Thailand: The Modernization of a Bureaucratic Polity* (Honolulu: East-West Center Press, 1966); งานของ David K. Wyatt, "The Beginning of Modern Education in Thailand, 1868-1910" (Ph.D.

ให้สอดคล้องกับการขยายตัวของระบบทุนนิยมด้วย ในสหรัฐอเมริกาเองประมาณทศวรรษ 1950 ก็ได้มีการตั้งศูนย์การศึกษาด้านเอเชียอาคเนย์ศึกษาขึ้นหลายแห่ง โดยมีศูนย์ไทยศึกษาเป็นส่วนหนึ่ง และได้เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงสงครามเย็น โดยมีมหาวิทยาลัยคอร์เนลเป็นศูนย์ใหญ่แห่งหนึ่ง มีการศึกษาทั้งทางเศรษฐกิจ มานุษยวิทยา และประวัติศาสตร์

การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในช่วงในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับตะวันตกนี้ถือได้ว่าอยู่ภายใต้อิทธิพลของแนวคิดการพัฒนาและการสร้างความทันสมัย ซึ่งเป็นแนวทางการศึกษากระแสหลักของนักวิชาการอเมริกัน ทั้งนี้เริ่มต้นจาก วอลเตอร์ เอฟ. เวลลา ที่ศึกษาถึงช่วงหลังสงครามไปเปลี่ยนที่ทำให้โครงสร้างของความสัมพันธ์ทางอำนาจของมหาอำนาจตะวันตกเปลี่ยนแปลงไปจากที่เคยเป็นอยู่เดิม อันจะมีผลต่ออิทธิพลของตะวันตกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ การเข้าไปมาดูแลอินโดนีเซียแทนฮอลันดาจากการทำสนธิสัญญาอังกฤษ-ดัตช์ (Anglo-Dutch Treaty) เมื่อปี ค.ศ. 1824 และการจัดตั้ง Straits Settlement ในคาบสมุทรมลายูในช่วงเดียวกันนี้ ทำให้อำนาจของอังกฤษในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความสำคัญขึ้นมาอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน การเปลี่ยนแปลงนี้มีผลสืบเนื่องต่อความสัมพันธ์ในเชิงขัดแย้งทางการค้าระหว่างไทยกับมหาอำนาจตะวันตกคืออังกฤษในรัชกาลที่ 3 หลังจากเวลาแล้ว เอ. บี. กริสโวลด์ ก็จะเป็นนักประวัติศาสตร์คนต่อมาที่สนใจศึกษารัชสมัยของรัชกาลที่ 4 และองค์พระมหากษัตริย์ และภาพของรัชกาลที่ 4 จะมีความชัดเจนมากขึ้นในการศึกษาของ แอ็บบ็อด โลว์ มอฟเฟ็ต งานของมอฟเฟ็ตถือว่า เป็นงานที่ได้รับการยอมรับกันมากกว่าเป็นงานที่จะให้ภาพของรัชกาลที่ 4 ในฐานะที่เป็นผู้เริ่มการพัฒนาความทันสมัยให้กับสังคมไทย

Thesis, Cornell University, 1966) และ *The Politics of Reform in Thailand: Education in the Reign of King Chulalongkorn* (New Haven and London: Yale University Press, 1969); งานของ Constance M. Wilson, "State and Society in the Reign of Mongkut, 1851-1868: Thailand on the Eve of Modernization" (Ph.D. Thesis, Cornell University, 1970); B.J. Terwiel, *A History of Modern Thailand, 1767-1942* (St. Lucia: University of Queensland Press, 1983).

การพรรณนาประวัติศาสตร์ในช่วงรัชกาลที่ 3-4: แผ่นดินพระนั่งเกล้า (Siam Under Rama III) ของวอลเตอร์ เอฟ. เวลลา

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทที่มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนียเมื่อปี พ.ศ.2493 ของ วอลเตอร์ เอฟ. เวลลา (Walter F. Vella) เรื่อง "Origins of Survival Diplomacy in Siam: Relation Between Siam and the West, 1822-1856" (1950) ซึ่งต่อมาได้ขยายและตีพิมพ์ในชื่อ Siam Under Rama III (1957) ใน Siam Under Rama III เวลลาพยายามเสนอว่าการพัฒนาความทันสมัยได้ "เกิดมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 แล้ว" เพราะพระองค์ทรงสนพระทัยในการค้ากับตะวันตก ประเด็นสำคัญที่สุดที่การพรรณนาของเวลลาให้ภาพรัชกาลที่ 3 ที่แตกต่างไปจากการพรรณนาในงานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ไทยโดยทั่วไปในเดี๋ยวนั้น คือในขณะที่การพรรณนาฝ่ายไทยให้การดำเนินนโยบายต่างประเทศของรัชกาลที่ 3 ว่า ไม่โปรดฝรั่งและใช้การทูตเสียงศ์การเสียเอกราชของสยาม แต่เวลลากลับเสนอว่า รัชกาลที่ 3 ทรงเป็นกษัตริย์ที่โปรดการค้าขายสูงมาก แม้ว่าจะเป็นการค้ากับฝรั่งก็ตาม เวลลาวิเคราะห์ถึงความขัดแย้งทางการค้าระหว่างวิธีการค้าของรัชกาลที่ 3 กับชาวตะวันตกได้ดี ทั้งนี้โดยพรรณนาควบคู่ไปกับด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศด้วย เวลลาพรรณนาภาพกษัตริย์ที่มีประสบการณ์ในด้านการค้ามากนับตั้งแต่ทรงครองราชย์ว่าพระองค์ทรงมีพระนิสัยคล่องแคล่วมาตั้งแต่สมัยที่ยังดำรงพระอิสริยยศเป็นพระองค์เจ้า เคยนำกองทัพออกไปป้องกันพระราชอาณาจักรสยามให้พ้นจากการคุกคามของพม่า เคยทรงว่าราชการมณฑลที่สัมพันธ์กับการค้าต่างประเทศและการต่างประเทศ ทรงมีความรู้ความสามารถถึงขนาดกำกับการสร้างกองเรือพาณิชย์ และทรงติดต่ออย่างใกล้ชิดกับบรรดาพ่อค้าวานิชชาวยุโรป นอกจากนี้พระองค์ยังเคยทรงดำรงตำแหน่งสำคัญๆ อีกหลายตำแหน่งด้วยกัน ในตอนปลายรัชกาลที่ 2 นั้นบรรดาชาวยุโรปในสยามต่างก็พากันเห็นพ้องต้องกันว่า พระองค์ทรงมีอำนาจควบคุมกิจการสำคัญๆ ของกรุงสยามอยู่ในมือไว้ทั้งสิ้น บรรดาชาวยุโรปจึงต่างก็พากันมีทรรศนะต่อพระองค์ว่า "พระองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถ ฉลาดเฉลียว และทรงมีความรอบรู้เป็นเลิศ"³²

ในการอธิบายทัศนคติของคนไทยว่าไม่ต้องการติดต่การค้าขายกับฝรั่งนั้น เวลลากลับให้ภาพสะท้อนจากจุดยืนที่ตรงกันข้าม คือพรรณนาให้เห็นว่าคนไทยไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องค้าขายกับฝรั่งเลย เพราะจะมีอันตรายตามมา ซึ่งประเด็นที่คนไทยไม่เห็นความจำเป็นในการค้าขายกับ

³² วอลเตอร์ เอฟ. เวลลา, แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ, แปลโดย นิจ ทองโสภิต, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2530), หน้า 2 – 3.

ฝรั่งนี้เป็นมุมที่ขาดหายไปจากการพรรณนาของคนไทย เวลลาชี้แจงว่า สิ่งที่เป็นความยากลำบากของชาวตะวันตกในการเข้ามามีสัมพันธกับคนไทยนั้นมีสาเหตุมาจากการที่ “คนไทยไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องค้าขายกับฝรั่งเลย และโดยแท้ที่จริงแล้ว คนไทยไม่ปรารถนาที่จะค้าขายแข่งกับพวกพ่อค้าฝรั่ง จึงไม่โยยตีที่จะเซ็นสัญญาใดๆ กับพวกฝรั่ง เพราะเกรงว่าจะมีอันตรายทางเรื่องการเมืองเข้ามาพัวพันด้วย”³³ และสินค้าหนึ่งเดียวที่ไทยยังต้องการทำการค้ากับตะวันตกคือสินค้าอาวูรป็น โดยให้เหตุผลว่าเป็นเพราะไทยมีกองเรือพาณิชย์ที่สนองต่อความต้องการของประเทศอยู่แล้ว รวมทั้งได้รับสินค้าต่างๆ จากเมืองท่าของตะวันตกอยู่แล้วโดยไม่จำเป็นต้องเข้าไปติดต่อสัมพันธกับตะวันตกโดยตรง ประเด็นหลังนี้เป็นประเด็นที่มีความสำคัญมากในการอธิบายความขัดแย้งทางการค้าระหว่างไทยกับตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 3 เพราะในการพรรณนาตามทัศนะของคนไทยนั้นจะให้ความสำคัญกับรายได้ของรัฐจากการจัดเก็บภาษี โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังการทำสนธิสัญญาบาวริง เพราะภาษีได้กลายเป็นรายได้หลักของรัฐบาล ดังนั้นจึงไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องไปเปิดเมืองท่าทำการค้ากับตะวันตกโดยตรง ซึ่งอาจจะนำความยุ่งยากมาสู่สยามโดยไม่จำเป็น เวลลาอธิบายได้เห็นภาพชัดเจนมากกว่า แต่เดิมมาเมื่อสินค้าไทยได้แล่นไปติดต่อทำการค้าขายกับเมืองท่าต่างๆ ที่เป็นเมืองขึ้นของฝรั่งนั้น ประมาณกันว่าเฉพาะใน พ.ศ.2367 นั้นมีเรือสำเภาของไทยถึง 44 ลำที่ได้แล่นไปมาค้าขายกับเมืองท่าในช่องแคบมะละกา โดยมีปริมาณการค้าของไทยที่ดำเนินโดยเรือสินค้าไทยเกือบทั้งหมดประมาณ 28,000 ตัน เรือสำเภาไทยที่เดินทางติดต่อค้าขายอยู่นั้นมีจำนวนมากเพียงพอกับความต้องการของประเทศ และได้ทำการค้าตามแบบอย่างของไทย กล่าวคือ สินค้าต่างๆ ของยุโรปที่ไทยต้องการก็จัดหาซื้อได้จากเกาะหมาก มะละกา สิงคโปร์ สุรัต และกวางตุ้ง แต่มีสินค้าอยู่อย่างเดียวที่ไทยต้องการและหาซื้อได้ยากมาก คือสินค้าอาวูรป็น ด้วยเหตุผลนี้ทำให้ไทยจำเป็นต้องหันกลับไปรื้อฟื้นการติดต่อสัมพันธกับโปรตุเกสเพื่อหวังจะได้เป็นช่องทางในการซื้อสินค้าชนิดนี้ ในระหว่างปี พ.ศ.2361 – 2364 นั้นได้มีเรือสินค้าอเมริกันหลายลำเข้ามาติดต่อค้าขาย โดยได้นำสินค้าอาวูรป็นเข้ามาด้วย จึงทำให้เรือสินค้าอเมริกันได้รับการต้อนรับจากฝ่ายไทย จอห์น ครอฟอร์ด (John Crawford) บันทึกถึงเรื่องนี้ไว้ว่า “ความประสงค์ที่จะให้จัดส่งอาวูรป็นให้...เป็นเรื่องสำคัญที่สุดที่ฝ่ายไทยต้องการจะติดต่อด้วย”³⁴

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 214.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 215.

อย่างไรก็ตาม เวลาเห็นถึงความขัดแย้งทางการค้าระหว่างไทยกับอังกฤษที่แท้จริงนั้นอยู่ที่รัชกาลที่ 3 (รวมทั้งขุนนางผู้ใหญ่) ทรงเป็นเจ้าของกองเรือพาณิชย์ การค้าเจริญถึงขั้นในบางครั้งถึงกับต้องเช่าระวางบรรทุกเรือจากที่อื่น ดังนั้นรัชกาลที่ 3 และขุนนางของพระองค์จึงมีนโยบายที่จะ "กีดกันไม่ให้พ่อค้าฝรั่งเข้ามาแข่งขันกับพระองค์ได้"³⁵ ซึ่งเรื่องนี้ดำเนินมาตั้งแต่ก่อนที่อังกฤษจะหันเหความสนใจมายังสยามด้วยซ้ำ เวลาจึงวิเคราะห์ว่าการทำสนธิสัญญาเบอรนีนั้นเป็นเพราะเหตุผลทางการเมืองระหว่างสยามกับอังกฤษ ไม่ใช่การเมืองระหว่างสยามกับชาติตะวันตกอื่นใด ทั้งนี้เป็นผลโดยตรงจากการมีเขตแดนที่ตั้งอยู่ชิดติดกันภายหลังจากอังกฤษมีชัยชนะเหนือพม่า เวลาพรรณนาภาพว่า ในตอนแรก รัชกาลที่ 3 "โปรดแต่เป็นทางไมตรีเหมือนอย่างเมืองญวน" คือเป็นแค่ทำสัญญาเป็นไมตรีกันแต่ไม่ต้องการให้มีข้อผูกพันทางการค้า อย่างไรก็ตาม เจ้านายและขุนนางบางท่าน เช่น กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เจ้าพระยาพระคลัง เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช และกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ กลับไม่เห็นพ้องกับพระราชปรารภอันนั้น และพากันได้กราบบังคมทูลว่าไทยเคยปฏิเสัชข้อเสนขอของอังกฤษมาครั้งหนึ่งแล้วในสมัยรัชกาลที่ 1 เมื่อจอห์น ครอฟอร์ดเข้ามาขอทำสนธิสัญญาทางการค้า ดังนั้นการที่จะเพิกเฉยต่อข้อเสนขอของอังกฤษในครั้งนี้ "อาจเป็นผลให้เสียทางไมตรีได้ และทุดอังกฤษก็อาจหาเหตุผลพาโลต่างๆ ต่อประเทศสยามในภายหลัง" นอกจากนี้ประเด็นเรื่องการเมืองอาณาเขตระหว่างสองประเทศอยู่ประชิดกันก็เป็นเงื่อนไขสำคัญในการดำเนินนโยบายต่างประเทศกับอังกฤษ เพราะ "ชะดีชะร้ายจะเกิดความลำบากต่อการระวังรักษาชายพระราชอาณาเขต"³⁶ ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงโปรดให้เปิดการเจรจากับอังกฤษขึ้น และทันทีที่ทรงตัดสินพระทัย การเจรจาเพื่อทำสนธิสัญญาก็ดำเนินไปอย่างรวดเร็ว

การทำสนธิสัญญากับอเมริกันนั้นแตกต่างออกไป โดยปราศจากเหตุผลทางการเมือง จะเห็นได้ว่ารัชกาลที่ 3 ทรงสนับสนุนการค้ากับชาติตะวันตกเป็นอย่างดี โดยเวลาอ้างความเห็นของทูตอเมริกัน เอ็ดมันด์ โรเบิร์ต ว่า

"แม้ว่าเหตุการณ์แวดล้อมในการเจรจาทำสัญญาระหว่าง หันตรี บาร์นี กับ แอสแมน รอเบอร์ต จะแตกต่างกันมากมายก็ตาม แต่การที่คณะทูตอเมริกันได้รับการต้อนรับอย่างอันหิมนั้น เนื่องมาแต่สาเหตุทางการเมืองเป็นสำคัญ รอบเบอร์ตได้ลงความเห็นว่ "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบัน มีพระราช

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 215 – 216.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 221 – 222.

ประสงค์ที่จะสนับสนุนกิจการค้ากับต่างประเทศ...ฉะนั้นทราบเท่าที่พระองค์ยัง
ดำรงพระชนม์ชีพอยู่นโยบายอันเฉลียวฉลาดอันนี้ก็คงจะดำเนินอยู่ต่อไป³⁷

ปัญหาสำคัญประการหนึ่ง ในประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 3 ในการติดต่อกับตะวันตก คือ การที่หันกลับไปเข้มงวดเรื่องการค้าในช่วงปลายรัชสมัย ซึ่งเวลาได้ให้ความสำคัญกับแผนการ
สร้างกองเรือพาณิชย์ของรัชกาลที่ 3 กล่าวคือ ใน พ.ศ. 2378 ได้เกิดมีโครงการสร้างเรือพาณิชย์
ขึ้น 2 ลำ โดยลำหนึ่งสร้างตามแบบยุโรป เมื่อสร้างเสร็จแล้ว รัชกาลที่ 3 ทรงพอพระทัย และรับสั่ง
ให้สร้างเพิ่มเติมขึ้นอีก รวมทั้งให้สร้างอยู่ต่อเรือและอยู่แห่งในบริเวณใกล้ๆ กรุงเทพฯ ครั้นถึง พ.ศ.
2390 พระองค์ก็ทรงมีกองเรือพาณิชย์ที่ประกอบด้วยเรือแบบยุโรปประมาณ 11-13 ลำ และบรรดา
ขุนนางอื่นๆ มีอยู่อีก 6 ลำ ผลสำคัญก็คือ ได้เกิดการแข่งขันทางการค้าระหว่างกองเรือพาณิชย์
แบบยุโรปของไทยที่ไม่ต้องเสียภาษี กับเรือพาณิชย์ของฝรั่งที่ต้องเสียภาษีอย่างหนัก ดังจะเห็นได้
จากตัวเลขต่อไปนี้ กล่าวคือ ใน พ.ศ. 2381 นั้นมีจำนวนเรือสินค้าเข้าเทียบท่ากรุงเทพฯ 9 ลำ โดย
เป็นเรือของอังกฤษ 6 ลำ และของไทย 3 ลำ ใน พ.ศ. 2389 ได้มีเรือเข้าเทียบท่าเพิ่มทั้งหมด 13 ลำ
โดยเป็นเรือของอังกฤษ 9 ลำ และไทย 4 ลำ แต่พอถึงในปี พ.ศ. 2392 นั้นมีจำนวนเรือเข้าเทียบท่า
เพิ่มขึ้นถึง 19 ลำ แต่เป็นเรือของอังกฤษเพียง 5 ลำ นอกนั้นเป็นเรือของไทยทั้งสิ้นถึง 14 ลำ³⁸

เวลาอธิบายว่า นโยบายในการปรับปรุงกองเรือพาณิชย์ของไทย โดยการต่อเรือแบบยุโรป
ขึ้นมานี้ แสดงให้เห็นถึงการพยายามที่ราชสำนักสยามต้องการจะเข้าไปแข่งขันทางการค้ากับกอง
เรือพาณิชย์ของฝรั่ง และการหันกลับไปเข้มงวดทางการค้าจึงเป็นสิ่งจำเป็นเนื่องจากการสูญเสีย
รายได้ของรัฐภายหลังจากการที่ต้องทำสนธิสัญญาเบอร์นี ซึ่งกำหนดอัตราภาษีคงที่ไม่ซ้ำซ้อน เวลา
ลาสรุปหลักการในนโยบายต่างประเทศของไทยไว้ได้ดีมาก คือ “หลักการของฝ่ายไทย ในการ
ดำเนินนโยบายติดต่อกับประเทศตะวันตก คงเป็นแบบเดียวกันทั้งสิ้นตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จุดมุ่งหมายที่สำคัญคือ ไทยจะยอมโอนอ่อนผ่อนตามเพื่อรักษาความ
สัมพันธ์อันดีมิตร และดำรงเอกราชของชาติไว้”³⁹ ดังเช่นที่เมื่ออังกฤษมีชัยต่อพม่าใน พ.ศ.2369
และจีนใน พ.ศ.2383 แล้ว ทำให้อำนาจของอังกฤษมีความเข้มแข็งเด่นชัดยิ่งขึ้น รัฐบาลสยามมุ่ง
หมายที่จะผลักดันให้อิทธิพลของอังกฤษอยู่ห่างไกลที่สุดเท่าที่จะกระทำได้ โดยไม่ประสงค์ที่จะตั้งตน

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 230.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 238 - 239.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 259 - 260.

เป็นศัตรูกับอังกฤษ ดังนั้นวิถีทางเดียวที่ควรจะเป็นคือการปรองดองและยินยอมทำสัญญาใน พ.ศ. 2368 และ พ.ศ. 2376 อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงการโอนอ่อนผ่อนตามของไทย และการที่ไทยยินยอมให้สัมปทานทางการค้าให้แก่อังกฤษและอเมริกันตามที่ทั้งสองประเทศต้องการ ทั้งๆ ที่ฝ่ายไทยไม่เต็มใจก็เพื่อรักษาความมั่นคงทางการเมืองไว้นั่นเอง

ประเด็นที่น่าสนใจมากในงานของเวลาก็คือ การที่เวลล่านำเอาประเด็นเรื่องการค้าเข้ามาอธิบายความขัดแย้งในช่วงรัชกาลที่ 3 แทนที่จะอธิบายด้วยประเด็นทางการเมืองดังที่นิยมทำกันในการพรรณนาตามทัศนะของคนไทยที่พอจะสรุปได้ว่าเป็นการดำเนินนโยบายต่างประเทศที่ผิดพลาดของรัชกาลที่ 3 ที่เอาสยามเข้าไปขัดแย้งโดยตรงกับมหาอำนาจตะวันตกคืออังกฤษ ดังเช่นที่ ม.จ. ทองทัชชาญ เห็นว่า “รัชกาลที่ 3 นั้นไทยได้พยายามรักษากิจการบางอย่าง conservative.... เนื่องจากออกจะถือเคร่งเกินไปนี้เอง จึงทำให้หูดหวัดอันตรายมาก ในการเกี่ยวข้องกับอังกฤษฯ พยายามที่จะรุกรบเอเชีย แต่รัชกาลที่ 3 หาได้เปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยใหม่ไม่ ฉะนั้นตลอดรัชกาลที่ 3 จึงได้มีการรบย่อยๆ ทั้งตะวันตกและตะวันออก พอมาถึงรัชกาลที่ 4 จึงได้เปลี่ยนใหม่เป็นตรงข้าม”⁴⁰ ดังนั้นขณะที่นักประวัติศาสตร์ไทยก่อนหน้านั้น อธิบายการดำเนินนโยบายที่ขัดแย้งกับอังกฤษในช่วงปลายรัชกาลนั้น (คือการปฏิเสธรการเข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญาของเจมส์ บรุ๊กล์) บนพื้นฐานของการวิเคราะห์ทางการเมือง แต่สำหรับเวลล่านแล้วการวิเคราะห์เช่นนั้นไม่ใช่เป็นการวิเคราะห์ที่ครอบคลุมการดำเนินนโยบายต่างประเทศของรัชกาลที่ 3 ตลอดรัชสมัยที่มีทั้งช่วงที่ยินยอมอ่อนโอนตามและช่วงขัดต่อความต้องการของอังกฤษ เวลลาจึงเสนอการวิเคราะห์บนพื้นฐานของผลประโยชน์การค้าระหว่างประเทศ และด้วยเงื่อนไขของผลประโยชน์ทางการค้าทำให้ราชสำนักไทยตัดสินใจดำเนินนโยบายต่างประเทศที่ขัดแย้งกับอังกฤษ แม้ว่าจะยังมีปัญหาเกี่ยวกับท่าทีของไทยที่มีต่อประเทศตะวันตกในตอนปลายรัชกาล เพราะราชสำนักไทยไม่เต็มใจที่จะ “ปรองดอง” กับอังกฤษทั้งๆ ที่ความกลัวอังกฤษในกรุงสยามก็ได้ลดลงเลย ดังเช่น ในกรุงเทพฯ นั้นมีข่าวลือแพร่กระจายทั่วไปว่า “ทั่วทั้งประเทศพากันประหวั่นพรั่นพรึง เพราะราษฎรเกรงไปว่า การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงยอมอ่อนข้อให้กับฝรั่งนั้น จะเป็นผลทำให้เกิดสงครามกับอังกฤษ” เจ้าพระยาพระคลังนั้นถึงกับ “ร้อนกร้อนใจใคร่ที่จะผ่อนปรนตามที่ยังอังกฤษ ประสงค์ขอแก้หนังสือสัญญา เพื่อมิให้เกิดความยุ่งยากทางการเมือง” แต่ต่อรัชกาลที่ 3 และเข้า

⁴⁰ ม.จ. ทองทัชชาญ, เล็กเซอร์ประวัติศาสตร์สยาม, หน้า 113 - 114. (เน้นโดยผู้อ้าง).

ราชการจำนวนมากเห็นไปในทำนองว่า “หากยอมแก้หนังสือสัญญาแล้วประเทศชาติจะต้องเผชิญกับอันตรายมากยิ่งขึ้น”⁴¹

การพรรณนาของเวลาได้เพิ่มมุมมองของชาวตะวันตก เกี่ยวกับประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 3 จากแง่มุมที่แตกต่างไปจากการพรรณนางานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ในภาษาไทย โดยเฉพาะอคติที่มีต่อรัชกาลที่ 3 ดังเช่นการพรรณนาใน เล็กเซอร์ประวัติศาสตร์สยาม ของ ม.จ. ทงที่ชาญ และความสนใจต่อเหตุการณ์สมัยรัชกาลที่ 3 ในบริบทการเมืองระหว่างประเทศเช่นเดียวกับการศึกษาประวัติศาสตร์ในสมัยรัชกาลที่ 4 แต่ด้วยเหตุที่ภาพความเป็นกษัตริย์ที่นิยมการค้าของรัชกาลที่ 3 นั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของบริบทความขัดแย้งทางการค้าระหว่างประเทศ แม้จะเกิดการผูกขาดทางการค้าในช่วงสิบปีสุดท้ายในรัชสมัยของรัชกาลที่ 3 แต่เวลาก็พยายามสร้างการยอมรับในเรื่องการค้าเสรีที่มีมาในสังคมสยามก่อนหน้าการบีบบังคับ ซึ่งการศึกษาของเวลาเป็นเรื่องเศรษฐกิจ แต่ไม่ใช่เรื่องระบบการผลิตเช่นเดียวกับมาร์กซิสม์ แต่เป็นเรื่องการค้าต่างประเทศของสยามกับตะวันตก⁴²

ต่อมาในงานเขียนเรื่อง *The Impact of the West on Government in Thailand* ที่ตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1955 (เขียนขึ้นหลัง *Siam Under Rama III* ที่เขียนปี ค.ศ. 1950 แต่ตีพิมพ์ ค.ศ. 1957) เวลาได้จัดเรียงแบ่งยุคประวัติศาสตร์ในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ใหม่ทั้งหมด กล่าวคือ ในบทแรกนั้นกล่าวถึงการปกครองแบบจารีต (tradition pattern of government) ที่หมายถึงภาพกว้างๆ ของประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองสยาม ตั้งแต่แบบโบราณลงมาจนถึงสิ้นสุดรัชกาลที่ 3 และเห็นว่าแม้กระทั่งในปี ค.ศ. 1850 ที่เป็นปีสุดท้ายในรัชสมัยของกษัตริย์พระองค์นี้ก็ยังคงถือว่าเป็น “สมบูรณาญาสิทธิราชย์” (absolute monarchy)⁴³ ตามรูปแบบของรัฐและสังคมการปกครองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย โดยที่ไทยได้รับผ่านมาทางรัฐกัมพูชาสมัยที่ยังรุ่งเรืองที่กษัตริย์มีสิทธิอำนาจเสียยิ่งกว่าพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส เพราะพระองค์นั้นก็คือรัฐนี้

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 260 – 261.

⁴² งานในปัจจุบันที่ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 3 ได้เป็นอย่างดี ผู้สนใจโปรดดูใน Jiraporn Stapanawatana, “A Study of Political, Economic, and Social Conditions in the Reign of King Rama III, 1824-1851” (Ph.D. Thesis, Department of History, Monash University, 1992).

⁴³ Walter F. Vella, *The Impact of the West on Government in Thailand* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1955), p. 317.

เอง (he was the state) สามารถจะบันดาลแต่งตั้งขุนนางทุกคน มีอำนาจที่อาจซึ่งเป็นชีวิตตายให้แก่มวลอาณาประชาราษฎร์⁴⁴

ในบทที่ 2 นั้นเวลาตั้งชื่อเรียกยุคทางประวัติศาสตร์ในช่วงปี ค.ศ. 1951 จนถึง 1910 คือตั้งแต่ปีแรกของรัชกาลที่ 4 จนถึงสิ้นในปีที่รัชกาลที่ 5 แสดงสรรคตนั้นให้เป็นอีกยุคหนึ่งของประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองไทย คือเป็นยุคของการเปิดรับเทคนิควิทยาการตะวันตกในการบริหารปกครองภายใต้การอำนาจการขององค์กษัตริย์ (the adoption of Western techniques in government by the monarchy) เวลาเห็นว่าเนื่องด้วยการดำเนินนโยบายต่างประเทศของรัชกาลที่ 4 ทำให้พระองค์ได้รับการเรียกขานว่า เป็น “ผู้ที่ทำตัวเองเป็นแบบตะวันตกคนแรกในเมืองไทย” (the first westernizer of Thailand)⁴⁵ พระองค์เป็นคนที่สนใจในประดิษฐกรรมใหม่ๆ ของตะวันตก “อย่างแรงกล้า” ใช้ภาษาฝรั่งได้หลายภาษา เป็นนักศึกษาค้นคว้าทางดาราศาสตร์แบบตะวันตก และภาคภูมิใจมากกับความสำเร็จในการดำเนินนโยบายเป็นมิตรกับชาติต่างๆ ตะวันตกที่น่าสนใจยิ่งกว่านั้น เวล่ายังเห็นว่รัชกาลที่ 4 ทรงเห็นว่าความสำเร็จของพระองค์นั้นถือเป็นความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ของชาติไทย ดังนั้นจึงบอกได้อย่างไม่ต้องสงสัยเลยว่า รัชสมัยของพระองค์ในฐานะที่เป็นตะวันตกและได้เข้าไปสู่ยุครุ่งแจ้งภูมิธรรม และประเทศชาติของพระองค์ก็ถูกทำให้เป็นตะวันตกเช่นเดียวกับพระองค์นั่นเอง⁴⁶ เนื่องจากรัชสมัยของพระองค์นั้นแสดงให้เห็นถึง “ก้าวสำคัญของการไปสู่การทำให้ระบบการปกครองของรัฐไทยกลายเป็นแบบตะวันตก” โดยที่นอกจากนี้ นโยบายต่างประเทศของพระองค์ได้ทำให้เกิด “การปฏิวัติทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นปมเงื่อนจำเป็นต่อการปรับตัวของการเมืองการปกครอง” โดยที่ความหลงใหลสิ่งที่เป็นตะวันตกของพระองค์ได้ถูกส่งผ่านไปยังบรรดาหมื่นขุนนางและสืบทอดต่อไปยังผู้สืบราชสมบัติของพระองค์ต่อไป อันนับเป็นการ “ปูทาง” ให้แก่การนวัตกรรมทำให้ตัวเองเป็นตะวันตกที่เกินเอื้อมในสมัยของพระองค์เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ในเวลาหลายปีต่อมา⁴⁷

ในบทต่อไป เวลาจัดแบ่งเป็นยุคของ “กระแสประชาธิปไตย, 1910-1932”, ยุคของ “การสถาปนาระบบรัฐธรรมนูญ, 1932-1938” และยุคของ “การเสื่อมคลายของระบบรัฐธรรมนูญ, 1938-1952” ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าการจัดแบ่งยุคทางประวัติศาสตร์ของเวลานี้ในเวลาต่อมาได้ถูก

⁴⁴ Ibid., p. 318.

⁴⁵ Ibid., p. 333.

⁴⁶ Ibid., p. 333.

⁴⁷ Ibid., p. 334.

รับไปโดยคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย ดังที่จะได้กล่าวต่อไปในการพูดถึงนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ของศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์

จะเห็นได้ว่าแม้ว่าในช่วงแรกของการเขียนนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ไทยของเวลานั้นจะให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงทางการค้าตลอดช่วงรัชสมัยของรัชกาลที่ 3 แม้ว่าจะเกิดมีปัญหาขัดแย้งขึ้นในช่วงปลายรัชสมัยอยู่บ้าง จนทำให้งานนิพนธ์ประวัติศาสตร์บางเรื่องกล่าวถึงพระองค์ในฐานะที่เป็นตัวจุดรั้งความก้าวหน้าทันสมัย แต่เวลาก็ไม่ได้ลดความสำคัญของพระองค์ในด้านการเปลี่ยนแปลงทางการค้าลงไป ทั้งนี้โดยที่ไม่ได้มองอยู่เพียงภายในกรอบของการเมืองแต่เพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตาม เวลาก็ไม่ได้แสดงถึงการยอมรับวัฒนธรรมประเพณีแบบตะวันตก เหมือนกับที่พยายามจะชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงหันมารับความเป็นตะวันตกในรัชสมัยของพระจอมเกล้าฯ ภาพการพรรณนาถึงเหตุการณ์ในรัชสมัยของกษัตริย์สองพระองค์นี้จึงเป็นภาพที่แตกต่างกันในแง่ของการสร้างความทันสมัยแบบตะวันตกให้แก่สังคมไทยดังที่จะถูกเน้นย้ำให้เห็นในงานชิ้นหลังเกือบทุกชิ้น

การพรรณนาประวัติศาสตร์ในช่วงรัชกาลที่ 3-4: พระจอมเกล้าแห่งสยาม (King Mongkut of Siam) ของ เอ. บี. กริสวอลด์ และ แผ่นดินพระจอมเกล้า (Mongkut the King of Siam) ของแอนน์บีค โลว์ มอฟแท็ท

กล่าวได้ว่า กริสวอลด์เป็นคนแรกที่เขียนงานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับศึกษารัชกาลที่ 4 ในด้านพระประวัติส่วนพระองค์ในงานเรื่อง พระจอมเกล้าแห่งสยาม ของ เอ. บี. กริสวอลด์ (A. B. Griswolds) เมื่อปี ค.ศ.1955 (พ.ศ.2498) และยังเป็นงานชิ้นแรกๆ ที่ให้ความสำคัญกับรัชกาลที่ 4 ในการเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงประเทศให้ทันสมัยตามแบบตะวันตก ดังที่เขาอธิบายว่า “การที่พระราชานโยบายสมบูรณ์ญาณาสัทธาธิราชย์ ทรงยอมเสียสละอย่างเต็มพระทัย เพื่อปรับปรุงประเทศไปสู่รากฐานประชาธิปไตยสมัยใหม่ ในขณะนั้นราษฎรของพระองค์เองก็ไม่ได้เคยนึกถึงสิ่งนี้เลยนั้น เป็นปฏิกษณาซึ่งชาวตะวันตกไม่อาจเข้าใจได้”⁴⁸

⁴⁸ เอ. บี. กริสวอลด์, พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม, แปลโดย ม.จ.สุภัทร ดิศ ดิศกุล (ม.จ.จงจิตรถนอม ดิศกุล ทรงพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ในมหามงคลสมัย พระชนมายุเสมอด้วยสมเด็จพระราชบิดา วันอาทิตย์ที่ 29 สิงหาคม พ.ศ.2508), หน้า 3.

การพรรณนาการเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่โดยเริ่มต้นจากรัชกาลที่ 4 เป็นการพรรณนาที่แจ่มชัดสอดคล้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์มากกว่ารัชกาลที่ 3 ทั้งนี้ เพราะแม้รัชกาลที่ 3 จะทรงเริ่มรัชกาลของพระองค์ด้วยการทำหนังสือสัญญากับอังกฤษเช่นเดียวกับรัชกาลที่ 4 แต่ว่าความตึงเครียดในความขัดแย้งทางการค้าในช่วงปลายรัชกาลที่ 3 ทำให้เป็นปัญหาในการพรรณนาว่ารัชกาลที่ 3 เป็นผู้เริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงสยามตามธรรมเนียมอย่างฝรั่ง เนื่องจากรัชกาลที่ 3 ทรงเป็นกษัตริย์ตามโบราณราชประเพณีที่ “เคร่งครัดมาก” พระองค์หนึ่ง ในทางตรงกันข้าม การพรรณนาของกริสโวลด์กลับทำให้เรื่องราวของรัชกาลที่ 4 ทรงเป็นนักปราชญ์และรัฐบุรุษผู้เริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ให้กับประวัติศาสตร์ไทยได้ อย่างไรก็ตาม งานของกริสโวลด์เป็นงานที่มีผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยที่ศึกษาเกี่ยวกับสมัยรัชกาลที่ 4 (แม้ว่างานที่ศึกษาได้อย่างครอบคลุมกว่าคืองานของมอฟเฟิท ซึ่งศึกษาภาพรวมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้กระจ่างชัดยิ่งขึ้น ดังที่จะอธิบายต่อไปข้างหน้า) ในการสถาปนาคำอธิบายเรื่องการเป็นผู้วางรากฐานให้กับการสร้างประเทศให้ทันสมัยแบบตะวันตก⁴⁹

กริสโวลด์เริ่มเสนอภาพรัชกาลที่ 4 โดยแสดงให้เห็นถึงการแยกแยะระหว่างพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ของรัชกาลที่ 4 โดยที่พระองค์ทรงถือว่าพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ “ไม่มีข้อขัดแย้งอะไรกับวิทยาศาสตร์สมัยใหม่” เพราะกริสโวลด์คิดว่ารัชกาลที่ 4 มิได้ทรงคัดค้านในเรื่องการตายแล้วเกิดใหม่ แต่พระองค์กลับทรงให้อรรถกถาอธิบายไปในแง่ของปรัชญา นอกจากนี้ พระองค์ทรงชี้ให้เห็นถึงหลักของวิชาฟิสิกส์ที่ว่าผลย่อมเกิดแต่เหตุ และหากหลักเกณฑ์อันนี้ครอบคลุมจักรวาลทางวัตถุอยู่ก็น่าจะใช้ได้กับหลักการทางปรัชญาพุทธศาสนา⁵⁰ เพื่อจะบอกว่าพุทธศาสนาก็เป็นสิ่งที่มีความหมายเหมือนกับวิทยาศาสตร์ จึงเป็นเสมือนกับการปรับพื้นฐานภายในให้แก่ชนชั้นนำสยามให้สามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยแบบตะวันตกได้ และทำให้ลดความขัดแย้งทางความคิดในหมู่ชนชั้นนำไทยเองลงเมื่อต้องเผชิญหน้ากับความแปลกต่างในทางวัฒนธรรมของตะวันตก

⁴⁹ ดูการอภิปรายเรื่องนี้อย่างน่าสนใจ ใน Chamvit Kaset Siri, “Siam/Civilization – Thailand/Globalization: Things to Come,” Paper presented to the 14th International Association of Historians of Asia Conference (IAHA) Chulalongkorn University, Bangkok, 20-24 May 1996.

⁵⁰ เอ. บี. กริสโวลด์, พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม, หน้า 24 – 25.

นอกจากนั้น กริสโวลด์เสนอว่ารัชกาลที่ 4 คือกษัตริย์ที่ดำเนินนโยบายที่แตกต่างไปจากอดีตที่ชัดเจนกว่ารัชกาลที่ 3 การเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมเป็นอย่างตะวันตกที่ทำขึ้นทันทีที่เสด็จขึ้นครองราชย์ และชื่อเสียงในความนิยมตะวันตกมีมาตั้งแต่ก่อนหน้าที่จะขึ้นครองราชย์ (โดยที่การเผยแพร่ความสำคัญของพระองค์ว่าทรงเป็นพระราชโอรสพระองค์โตขึ้นเจ้าฟ้าของสมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์ พระมเหสีในรัชกาลที่ 2 ซึ่งแสดงถึงสิทธิธรรมสูงสุดในการสืบสันตติวงศ์ตามมาตรฐานของตะวันตก และก็เป็นสิ่งที่รัชกาลที่ 4 ทรงเน้นความสำคัญในเรื่องนี้ด้วย)⁵¹ ภายในเวลาอันรวดเร็วรัชกาลที่ 4 ก็โปรดเกล้าฯ ให้มีการทำสนธิสัญญาตามข้อเรียกร้องที่ชาวตะวันตกต้องการมาตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 3

อย่างไรก็ตาม แม้รัชกาลที่ 4 จะเป็นผู้นำธรรมเนียมฝรั่งมาใช้ในสยาม รวมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงนโยบายในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับตะวันตกที่มีความเด่นชัดมากกว่ารัชกาลที่ 3 แต่การปรับนโยบายของรัชกาลที่ 4 ก็เป็นการดำเนินนโยบายต่างประเทศไปตามเงื่อนไขของความจำเป็นของสถานการณ์ที่บีบบังคับให้ต้องเร่งดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะพระองค์ก็ดำเนินนโยบายสอดคล้องกับการประเมินสถานการณ์การคุกคามจากตะวันตก กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือไม่ได้เป็นการดำเนินนโยบายที่เกิดขึ้นจากพระปรีชาสามารถและการมีวิสัยทัศน์กว้างไกลของพระองค์แต่เพียงอย่างเดียว ดังที่เขารพรรณนาถึงเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างไทยกับฝรั่งเศสเหนือสิทธิอำนาจอธิปไตยเหนือรัฐกัมพูชา ว่ารัชกาลที่ 4 ทรงตระหนักเป็นอย่างดีว่า ถ้าหากพระองค์ทรงพยายามที่จะสู้รบกับประเทศฝรั่งเศสตะวันตกแล้วพระองค์ก็ต้องทรงพ่ายแพ้ ดังนั้นสิ่งที่ดีที่สุดในที่พระองค์ควรจะทำก็คือ จำกัดขอบเขตแห่งการขยายอำนาจครั้งนี้ด้วยวิธีทางการทูตอย่างเชี่ยวชาญของพระองค์ และมีประเทศอังกฤษสนับสนุน “เพราะเหตุว่าอังกฤษย่อมไม่ชอบการขยายตัวของคู่แข่ง[ฝรั่งเศส]ในภูมิภาคแถบนี้”⁵² ดังนั้นนอกเหนือจากพระอัจฉริยภาพของพระองค์แล้วเงื่อนไขอื่นๆ คือการแข่งขันทางอำนาจของอังกฤษกับฝรั่งเศส ทำให้ในท้ายที่สุดแล้วอังกฤษกับฝรั่งเศสก็จัดการทำให้พระองค์ต้อง “ประนีประนอมกัน และก็มีพิธีเซ็นสัญญาสละอำนาจของประเทศ

⁵¹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “คำแปลพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนเสด็จถวญราชสมบัติ ฉบับที่ 1: พระราชหัตถเลขาถึงมิสเตอร์เฮดดี” ใน **พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** (กรุงเทพฯ: จัดพิมพ์ในงานฉลองครบ 84 ปี มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 1-5 ตุลาคม 2531), หน้า 29-30.

⁵² เอ. บี. กริสโวลด์, **พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**, หน้า 78-79.

ไทยเหนือประเทศกัมพูชา”⁵³ แม้ว่าฝรั่งเศสจะยอมรับอำนาจเหนือเสียมราฐกับพระตะบองยังเป็นของไทยอยู่ก็ตาม

งานศึกษาของกริสโวลด์ได้ส่งอิทธิพลแก่งานศึกษาเกี่ยวกับรัชกาลที่ 4 อีกหลายเรื่อง เช่น งานของแอ็บบ็อต โลว์ มอฟแฟ็ต (Abbot Low Moffat) เรื่อง *Mongkut the King of Siam* เมื่อปี ค.ศ. 1961 (พ.ศ. 2504) ที่ได้เสนอภาพความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและรัชสมัยของรัชกาลที่ 4 ให้ได้ภาพชัดเจนกว่างานของกริสโวลด์ รวมทั้งยังได้เสนอภาพความขัดแย้งระหว่างรัชกาลที่ 4 กับพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ด้วย โดยมีข้อเสนอหลักเกี่ยวกับเรื่องการเป็นจุดเริ่มต้นการพัฒนาความทันสมัยในประเทศไทย

สิ่งแรกที่มอฟแฟ็ตเลือกมาพรรณนาแนะนำให้ผู้อ่านรู้จักรัชกาลที่ 4 คือการพูดถึงชาวตะวันตกที่มีความสำคัญต่อการเปลี่ยนโชคชะตาของเจ้าฟ้าพระองค์นี้ เพราะทำให้พระองค์ได้ทรงรู้จักความคิดเห็นและความรู้ของชาวตะวันตก ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่พระองค์ในภายหลัง โดยเขาเริ่มต้นเรื่องสำคัญนี้ว่า เหตุการณ์สำคัญมากที่จะมีอิทธิพลอยู่ต่อรัชกาลที่ 4 ตลอดพระชนม์ชีพของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ คือการที่พระองค์ได้ทรงรู้จักกับสังฆราชปัลเลอกัวซ์ (Bishop Pallegoix) ชาวฝรั่งเศส ที่มีสำนักอยู่ใกล้กัน ทั้งสองได้กลายเป็นมิตรสนิท และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ในโอกาสที่ได้พบปะพูดคุยกัน ปัลเลอกัวซ์กำลังทำพจนานุกรมภาษาไทย วิชาญาณภิกษุได้ทรงเข้าช่วยเหลือเป็นอย่างมาก ทั้งยังได้ทรงสอนภาษาบาลีให้ด้วย โดยปัลเลอกัวซ์ได้สอนภาษาลาตินให้พระองค์เป็นการตอบแทน อีกหลายปีต่อมาเมื่อพระองค์เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติแล้ว พระองค์มักจะทรงต่อท้ายพระปรมาภิไธยว่า “Rex Siamensium” หรือตัวย่อว่า “R.S.” เมื่อทรงเขียนจดหมายถึงชาวต่างประเทศ⁵⁴

การเปิดเรื่องด้วยการแนะนำถึงความสนใจการเรียนรู้อภิปรัชญาแบบตะวันตกของรัชกาลที่ 4 อาจจะต้องการให้ความหมายของการเปิดศักราชเข้าไปสู่ยุคใหม่ของสังคมไทย แต่อย่างไรก็ตาม ผลกลับปรากฏว่าการรู้จักความคิดเห็นและความรู้ของชาวตะวันตกยอมไม่สามารถเปลี่ยนแปลงความทัศนะของรัชกาลที่ 4 ในเวลานั้นได้ ดังที่มอฟแฟ็ตได้อ้างงานเขียนของกริสโวลด์ ในการอธิบายทัศนะของรัชกาลที่ 4 ที่ทรงแยกแยะระหว่างความรู้จากพระพุทธศาสนา กับความรู้ของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ที่แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงจัดการให้ความรู้ทั้ง 2 อย่างนี้ไม่ขัดแย้ง

⁵³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 79.

⁵⁴ แอ็บบ็อต โลว์ มอฟแฟ็ต, *แผ่นดินพระจอมเกล้าฯ*, แปลโดย นิจ ทองโสภิต (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2520), หน้า 19.

กันได้ และเช่นเดียวกับการพรรณนาในงานนิพนธ์ประวัติศาสตร์อื่นๆ มอฟเฟิทเห็นพ้องกับการดำเนินนโยบายต่างประเทศที่แตกต่างออกไปของรัชกาลที่ 4 ซึ่งไม่เพียงแตกต่างไปจากความคิดทางการเมืองดั้งเดิมของสยามเท่านั้น แต่ยังแตกต่างไปจากความคิดทางการเมืองของประเทศอื่นๆ ในเอเชียด้วย ประเด็นนี้เป็นแง่มุมที่น่าสนใจมาก เพราะมีพระราชหัตถเลขาจำนวนมากที่แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเข้าพระทัยสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงของการเมืองระหว่างประเทศในภูมิภาคนั้นได้เป็นอย่างดี พระองค์คิดว่า ความคิดทางการเมืองแบบจารีตสยามนั้นมีลักษณะที่ไม่ได้แตกต่างกับของประเทศอื่นๆ ในทวีปเอเชียโดยทั่วไปในข้อที่ว่าพยายามแยกตนอยู่โดดเดี่ยว โดยไม่ต้องมีการติดต่อกับต่างประเทศ แต่พระองค์ทรงคิดว่าการดำเนินนโยบายอย่างนั้นเป็นผลให้เกิด “เหตุร้าย” ขึ้นแก่ประเทศเพื่อนบ้าน หรือแม้แต่กระทั่งกับประเทศจีนที่เคยเชื่อว่าทรงอำนาจเป็นมหาอำนาจในภูมิภาคแถบนี้ก็ไม่ยกเว้น การรับรู้อำนาจในวิทยาการที่เหนือกว่าของตะวันตก แสยนาคุณภาพของประเทศเหล่านั้น และเหตุการณ์ต่างๆ ได้แสดงให้เห็นพระองค์ทรงทราบถึงความก้าวร้าวของประเทศเหล่านั้นด้วย พระองค์เคยทรงระบายความในพระทัยถึงปัญหาของสยามว่า

“ตามสภาพเท่าที่เป็นอยู่อย่างทุกวันนี้ ประเทศเราได้ล้อมรอบไปด้วยประเทศที่มีกำลังอำนาจ 2 หรือ 3 ด้าน แล้วประเทศเล็กๆ อย่างเราจะเป็นประการใด ถ้าหากจะสมมติเอาว่าเราได้ค้นพบเหมืองทองคำภายในประเทศของเราเข้า จะเราสามารถขุดทองมาได้หลายล้านชั่ง จนเอาไปขายได้เงินมาซื้อเรือรบสักร้อยลำ แม้กระนั้นเราก็ยังจะไม่สามารถไปสู้รบปรบมือกับพวกนี้ได้ ด้วยเหตุผลกลใดเล่าก็เพราะเรายังจะต้องซื้อเรือรบและอาวุธยุทโธปกรณ์ต่างๆ จากประเทศพวกนั้น เรายังไม่มีกำลังพอจะจัดสร้างสิ่งเหล่านี้ด้วยตัวของเราเอง แม้ว่าเราพอจะมีเงินซื้อหามาได้ เขาก็จะเลิกขายให้กับเรา ในเมื่อเขารู้ว่าเรากำลัดติดเขี้ยวติดเล็บจนเกินฐานะ ในภายภาคหน้าเห็นจะมีอาวุธที่สำคัญสำหรับเราอย่างเดียวกันก็คือ ปากของเราและใจของเรา ให้เปรียบพร้อมไปด้วยเหตุผลและเขาวนไหวพริบ ก็เห็นพอจะเป็นทางป้องกันตัวเราได้”⁶⁵

⁶⁵ คำแปลพระราชหัตถเลขาถึงพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ ราชทูตไทยที่ทรงส่งไปยังกรุงปารีส พระราชหัตถเลขา ลงวันที่ 4 มีนาคม พ.ศ. 2410 จาก “ต้นฉบับของ ม.ร.ว. เสนีย์” หน้า 179-186 ข้อความนี้อ้างหน้า 186; อ้างถึงใน มอฟเฟิท, *แผ่นดินพระจอมเกล้าฯ*, หน้า 32-33.

อีกแง่มุมหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการติดต่อกับชาวตะวันตกของรัชกาลที่ 4 คือ การที่ทรงให้ความสำคัญสำคัญกับ “การประชาสัมพันธ” เรื่องราวที่เกี่ยวกับพระองค์กับหนังสือพิมพ์ของตะวันตกเป็นอย่างมาก ซึ่งก็เป็นความแตกต่างอีกประการหนึ่ง เรื่องการ “ประชาสัมพันธ” ไม่เป็นเรื่องที่นิยมกันในประเทศเอเชีย แต่เป็นที่นิยมในประเทศตะวันตก แม้ในทุกวันนี้ก็ยังใช้กันแพร่หลายในทางตะวันตก แต่หาได้เป็นที่นิยมกันนักในประเทศส่วนมากทางเอเชียในช่วงเวลาดังกล่าว ดังนั้นจึงเป็นที่น่าประหลาดที่ปรากฏว่าตลอดรัชสมัยของพระองค์นั้นได้ทรงตระหนักถึงคุณค่าของการประชาสัมพันธนี้ โดยดำเนินการให้หนังสือพิมพ์ในประเทศเพื่อนบ้านช่วยเผยแพร่การปรับปรุงความคิดเห็นและนโยบายของประเทศสยามให้เป็นไปแบบตะวันตก พระองค์จึงทรงติดตามหนังสือพิมพ์ที่ออกในสิงคโปร์ และอังกฤษอย่างใกล้ชิด แม้แต่ก่อนหน้าที่จะเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเพียงสัปดาห์เดียว โดยเป็นที่แน่นอนว่าพระองค์จะทรงได้รับเลือกเป็นพระมหากษัตริย์สืบสันตติวงศ์ต่อไป พระองค์ก็ได้ทรงประทับอยู่กับหมอบรัดเลเกือบครึ่งชั่วโมง ดั่งบันทึกของแดน บีช บาลด์เลย์ ที่ว่า

“ทรงเล่าถึงพระประวัติของพระองค์เป็นภาษาอังกฤษเพื่อว่าข้าพเจ้าจะได้ทราบตามที่เล่าเป็นการถูกต้อง เพื่อส่งไปลงในหนังสือพิมพ์ที่สิงคโปร์ ที่มีพระประสงค์ดังนี้ก็เพื่อจะได้ทรงทราบถึงค่าเล่าสื่ออันผิดๆ เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของพระองค์ที่ทรงมีต่อแผ่นดินอันอาจแพร่หลายไป และเชื่อถือเป็นจริง พระองค์ทรงเกรงไปว่าพระองค์อาจทรงถูกกล่าวหาว่าเป็นกบฏ ในข้อที่ว่าพระองค์มิได้ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบัน”⁵⁶

ขณะที่งานของกริสโวลด์หยุดถึงรัชกาลที่ 4 เฉพาะเรื่องความคิดของพระองค์ในการรับวิทยาการตะวันตกและการปรับวิถีคิดในทางพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับพื้นฐานทางความคิดแบบตะวันตก รวมทั้งได้เสนอถึงแง่มุมการปรับเปลี่ยนของพระองค์ในสถานการณ์ที่มีการคุกคามบีบคั้นจากตะวันตก แต่การพรรณนาของมอฟแฟ็ต ได้ทำให้เห็นการดำเนินการทางทูตของสยามกับอังกฤษและฝรั่งเศสที่ครอบคลุมกว่า และมองเห็นว่ารัชกาลที่ 4 ให้ความสำคัญกับการติดต่อกับตะวันตกและสร้างภาพลักษณ์ของพระองค์ในสังคมของตะวันตกที่พระองค์จะต้องเข้าไปมีสัมพันธอยู่ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนชาวตะวันตกในภูมิภาคนี้ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองสิงคโปร์

⁵⁶ Feltus, “Bradley”, p. 136; อ้างจาก มอฟแฟ็ต, แผ่นดินพระจอมเกล้าฯ, หน้า 127-

งานนิพนธ์ประวัติศาสตร์ที่พยายามให้ภาพของรัชสมัยรัชกาลที่ 4 ที่ไม่เพียงแต่ทำให้องค์พระมหากษัตริย์เท่านั้นที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไปสู่การทำให้ประเทศทันสมัย แต่ยังทำให้ภาพของรัชสมัยแห่งกษัตริย์พระองค์นี้ได้กลายเป็นภาพของรัชสมัยที่เป็นยุคเริ่มต้นแห่งการวางรากฐานแห่งความทันสมัย ที่เรียกกันว่ายุคแห่งการปฏิรูปครั้งใหญ่ในรัชสมัยต่อมาของรัชกาลที่ 5 ภาพที่ทั้งยิ่งใหญ่และทั้งส่อนัยยะสำคัญของการเป็นจุดเริ่มต้นนี้เอง ที่ทำให้เกิดความสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในรัชสมัยของพระองค์ ดังที่ปรากฏต่อมาในงานวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกทางด้านประวัติศาสตร์เกี่ยวกับรัชสมัยนี้ขึ้นสำคัญถึง 2 เรื่อง คืองานวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (Neon Snidvongs) เรื่อง "The Development of Siam's Relations with British and France in the Reign of King Mongkut, 1851-1868" ที่เสนอต่อ The School of Oriental and African Studies เมื่อ ค.ศ. 1961 และงานวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของคอนสแตนส์ วิลสัน (Constance M. Wilson) เรื่อง "State and Society in the Reign of Mongkut, 1851-1868; Thailand on the Eve of Modernization" ที่เสนอต่อมหาวิทยาลัยคอร์เนลเมื่อ ค.ศ. 1970

งานเขียนของนิออน เรื่อง "The Development of Siam's Relations with British and France in the Reign of King Mongkut, 1851-1868" นั้นพยายามที่จะขยายภาพของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในรัชสมัยนี้ที่เคยได้รับการพิจารณาว่า เป็นประเด็นแห่งการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของกษัตริย์พระองค์นี้อย่างครอบคลุมและละเอียด นิออนมีความเห็นว่า นิพนธ์ประวัติศาสตร์โดยทั่วไปนั้น แม้จะเห็นว่าการอธิบายการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยนั้นมีจุดเริ่มต้นจากการวางรากฐานของรัชกาลที่ 4 แต่งานเหล่านั้นก็มักจะเน้นความสำคัญว่าเป็นผลงานที่เกิดขึ้นในรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 สิ่งเหล่านี้นิออนเห็นว่า ทำให้เกิด "ช่องว่างทางประวัติศาสตร์ในช่วงยุคก่อนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ" (the gap in the history of pre-Chulalongkorn period)⁵⁷ ที่ต่อมาได้ถูกเติมให้เต็มขึ้นโดยงานเขียนสำคัญทั้งสองชิ้นของวอลเตอร์ เวลลา เรื่อง *Siam under Rama III, 1824-1851* และ *The Impact of the West on Government in Thailand*

อย่างไรก็ตาม การที่งานศึกษาของเวลลาเรื่องแรกนั้นพยายามจะชี้ให้เห็นว่าการดำเนินนโยบายทางการทูตของสยามที่แสวงหาทางอยู่รอดเป็นอิสระด้วยการพยายามจะใช้การถ่วงดุลระหว่างมหาอำนาจนั้นด้วย "นโยบายโอนอ่อนผ่อนตาม" (concessionary policy) ไม่ได้เป็น

⁵⁷ Neon Snidvongs, "The Development of Siam's Relations with British and France in the Reign of King Mongkut, 1851-1868", p. iii.

นโยบายที่ริเริ่มโดยรัชกาลที่ 4 นั้นในความเป็นจริงแล้วได้เป็นความสืบเนื่องในทางนโยบายที่ “ริเริ่ม” (originated with) มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 ในการทำสนธิสัญญาเบอรินกับอังกฤษเมื่อ ค.ศ.1826 ที่เวลาชี้ให้เห็นถึงแบบแผนเช่นนั้นจากการที่หลังจากสนธิสัญญาเบอรินกับอังกฤษแล้ว สยามก็ทำสนธิสัญญาแบบเดียวกับมหาอำนาจตะวันตกอื่นๆ อีก คือ สหรัฐฯ ใน ค.ศ. 1833 และพยายามที่จะชักชวนให้ฝรั่งเศสเข้ามาร่วมทำสนธิสัญญาเช่นนั้นด้วยใน ค.ศ. 1840⁵⁸

นี่ย่อมเห็นว่า แม้ว่าข้อเสนอนี้ว่ารัชกาลที่ 4 รับเอานโยบาย “โอนอ่อนผ่อนตาม” ของเวลา อาจจะจริง แต่ก่อนสิ้นสุดสมัยของพระองค์นั้นข้อเรียกร้องต้องการจากสยามของตะวันตกได้เปลี่ยนแปลงไป จนกระทั่งปัญหาทั้งหมดของความสัมพันธ์กับตะวันตกของสยามได้แปลงรูปไปอย่างมาก กล่าวคือ แม้ว่าสยามจะสามารถจัดตั้งเหตุที่อาจจะก่อให้เกิดความขัดแย้งไปบางประการแล้ว แต่อันตรายที่แท้จริงจากการขยายอำนาจของจักรวรรดินิยมตะวันตก ได้เปลี่ยนรูปจากปัญหาเรื่องสนธิสัญญาการค้าระหว่างตะวันตกกับสยามไปเป็นการท้าทายต่อการอ้างสิทธิอำนาจเหนือรัฐราชบรรณาการของสยาม และกระบวนการคุกคามเหนือพื้นที่ดินแดนที่สยามคิดว่าอยู่ภายใต้อำนาจอธิปไตยของตนนั้นก็ได้เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ช่วงปลายรัชกาลที่ 4⁵⁹ อันจะกลายเป็นประเด็นสำคัญในวิกฤติการณ์ปากน้ำเมื่อ ร.ศ. 112 (ค.ศ.1893) ที่จะนำสยามไปสู่การสูญเสียดินแดนครั้งสำคัญให้แก่มหาอำนาจตะวันตก

ประเด็นสำคัญในงานศึกษาของนิตอนจึงเป็นเสมือนบทสนทนาต่องานของเวลาโดยตรง กล่าวคือในขณะที่เวลาพยายามชี้ให้เห็นว่า การดำเนินนโยบายแบบโอนอ่อนผ่อนตามมหาอำนาจตะวันตกเพื่อสงวนรักษาอำนาจอธิปไตยหลักของรัฐสยามไว้ นั้น เป็นแนวทางที่เริ่มต้นมาจากแนวนโยบายการต่างประเทศของรัชกาลที่ 3 สืบต่อลงมาในรัชกาลที่ 4 และ 5 นิตอนพยายามจะชี้ให้เห็นว่ามีความแตกต่างของความขัดแย้งในช่วงสมัยทั้งสองอย่างสำคัญ คือขณะที่ปัญหาในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นปัญหาในทางการค้า แต่ปัญหาที่รัฐสยามในช่วงตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมานั้นเป็นปัญหาของการแผ่ขยายอำนาจของจักรวรรดินิยมตะวันตก ที่พยายามเข้ามาอ้างสิทธิเหนือดินแดนของสยาม และได้พัฒนาปัญหามาเป็นความขัดแย้งในเรื่องอธิปไตยแห่งรัฐ ทำให้ไม่สามารถที่จะเปรียบเทียบความเหมือนหรือความแตกต่างระหว่างสนธิสัญญาในช่วงสองรัชกาลดังกล่าว

⁵⁸ Ibid., p. iv.

⁵⁹ Ibid., p. vii.

นอกจากนี้ ในขณะที่ช่วงต้นรัชกาลที่ 4 นั้นอังกฤษคือมหาอำนาจตะวันตกเพียงหนึ่งเดียวที่เข้ามามีอิทธิพลอยู่ในสยาม รัชกาลที่ 4 จึงพยายามดึงเอาฝรั่งเศสเข้ามาเพื่อถ่วงดุลกับอำนาจของอังกฤษ แต่พอมาถึงในช่วงปลายรัชกาลนั้นก็เกิดปัญหาความขัดแย้งในเรื่องอริปไตยเหนือกัมพูชา ระหว่างสยามกับฝรั่งเศส เป็นสาเหตุทำให้พระองค์ต้องหันไปพึ่งพิงกับอังกฤษมากขึ้น เพราะคิดว่าอังกฤษน่าจะมีความชั่วร้ายน้อยกว่าฝรั่งเศส นอกจากนี้รัชกาลที่ 4 เองก็พยายามจะยกระดับของความสัมพันธ์ทางทูตกับมหาอำนาจตะวันตก เพื่อให้ราชสำนักสยามสามารถติดต่อเจรจากับลอนดอนและปารีสได้โดยตรง แทนที่จะต้องผ่านสถานกงสุลในกรุงเทพฯ ดังที่เคยเป็นมาในอดีต ซึ่งสยามคิดว่าจะทำให้สามารถคาดหวังการตอบรับตอบสนองต่อกิจการของตนในระดับที่เหนือกว่าระดับที่เคยต้องผ่านสถานกงสุลในกรุงเทพฯ จุดนี้จะเป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้ระดับการดำเนินนโยบายทางการทูตของรัชกาลที่ 4 มีความโดดเด่นเหนือกว่า การดำเนินนโยบายต่างประเทศของรัชกาลที่ 3 นอกจากนี้ เมื่อรัชกาลที่ 4 เสด็จสวรรคตนั้นสยามไม่เพียงแต่มีสถานกงสุลของตนเองอยู่ในดินแดนอาณานิคมของอังกฤษดังที่เจมส์ บรูคส์เมื่อครั้งเข้ามาขอแก้ไขสนธิสัญญาในปลายรัชกาลที่ 3 นั้นได้เคยมีความคาดหวังไว้ แต่สยามยังมีสถานกงสุลในลอนดอนและปารีสอีกด้วย⁶⁰

การศึกษาของวิมล บัวสุวรรณ เรื่อง "ประเทศไทยเริ่มเปลี่ยนโฉมหน้าตามแบบอารยประเทศในสมัยใด" ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ ลำดับที่สองของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา 2497 ถือว่าเป็นการสนับสนุนทั้งการวิเคราะห์ของนักวิชาการอเมริกันและการพรรณนาเรื่องรัชกาลที่ 4 ของประวัติศาสตร์ไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสร้างจุดเชื่อมโยงให้เข้ากับพระนิพนธ์เรื่อง ความทรงจำ ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ จนทำให้ความสำคัญของรัชกาลที่ 4 ในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยมีความสอดคล้องกันทั้งนักประวัติศาสตร์อเมริกันและนักประวัติศาสตร์ไทย

วิมลพรรณนาเนื้อหาที่เกี่ยวกับรัชกาลที่ 4 ว่าได้ดำเนินไปในแนวทางเดียวกับการพรรณนาในรัฐประศาสน์นัยเทศนาพระราชประวัติ โดยเน้นประสบการณ์ของรัชกาลที่ 4 และเปิดรับวิชาการตะวันตกในช่วงที่ยังทรงผนวชอยู่ และการเดินทางไปรู้จักภูมิประเทศและความเป็นอยู่ของราษฎรในสยามด้วยพระองค์เอง ทำให้วิมลสรุปว่า ประสบการณ์ในช่วงที่ทรงผนวชนี้ว่าเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนโฉมหน้าของประเทศไทยให้เป็นไปตามแบบอารยประเทศ

ความสำคัญอีกประการหนึ่ง คือวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ คือ การพรรณนาโดยใช้ถ้อยคำเกือบจะเหมือนในพระนิพนธ์เรื่อง ความทรงจำ แต่ก็มีมีความสอดคล้องกับกระแสความสนใจของนักวิชา

⁶⁰ Ibid, pp. xii - xiv.

การอเมริกัน โดยเฉพาะคริสโตเฟอร์ โคลัมบัส ซึ่งเริ่มเขียนงานเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับตะวันตก ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยเฉพาะการอธิบายบทบาทของรัชกาลที่ 4 ในการเริ่มเปลี่ยนแปลงประเทศให้ทันสมัย ดังนี้

“โชคชะตาของประเทศไทยนั้นอาจกล่าว...โดยไม่เป็นการเกินความจริงได้ว่าขึ้นอยู่กับเวลา 27 ปีที่เจ้าฟ้ามงกุฎทรงผนวชอยู่นั้นเป็นอันมาก...การศึกษาหาความรู้ อย่างกว้างขวางทั้งในด้านวิทยาการ และความเป็นอยู่ของโลกภายนอกนี้เอง เป็นเครื่องชักจูงให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความคิดแบบก้าวหน้า อันจะเป็นต้นเหตุของการเปลี่ยนโฉมหน้าของประเทศ”⁶¹

ความสำคัญที่ได้รับการศึกษาถึงอย่างจริงจังคือพระราชประวัติในรัชกาลที่ 4 ช่วงก่อนเสวยราชย์อันเป็นประสบการณ์ที่ทำให้พระองค์มีความคิดแบบก้าวหน้าและแตกต่างไปจากเจ้านายและขุนนางในยุคนั้นเสียทีเดียว สิ่งที่แสดงความแตกต่างที่เด่นชัดของพระองค์คือพระราชกรณียกิจในการเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมด้านต่างๆ การสร้างความเจริญในประเทศด้านต่างๆ และการเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศของสยามซึ่งเปรียบประดุจออสเตรเลียอันยิ่งกว่าราชกรณียกิจทั้งหมดของพระองค์ ในความเป็นภษัตริย์ที่แตกต่างจากโบราณราชประเพณี ทำให้รัชกาลที่ 4 มีลักษณะเฉพาะพระองค์ที่เด่นชัดขึ้น วิมลได้เขียนถึงเรื่อง “แอนนากับพระเจ้ากรุงสยาม” ด้วย ซึ่งเป็นเรื่องหนึ่งที่ทำให้ฝรั่งรู้จักรัชกาลที่ 4

การพรรณนาในวิทยานิพนธ์ของวิมล ไม่มีความแตกต่างโดยเนื้อหาจากพระราชประวัติมากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับอิทธิพลจากทั้งสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และคริสโตเฟอร์ โคลัมบัส แต่งานของวิมลกลับมีความสำคัญอย่างยิ่งในช่วงเวลาที่เขียนงานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์เรื่องนี้ขึ้นมา เพราะอยู่ในช่วงเริ่มต้นในการตั้งคำถามเกี่ยวกับจุดเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงตามธรรมเนียมฝรั่งในสยามประเทศในช่วงที่ประเทศไทยได้ดำเนินนโยบายความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับสหรัฐฯ

⁶¹ วิมล บัณฑิตภรณ์, “ประเทศไทยเริ่มเปลี่ยนโฉมหน้าตามแบบอารยประเทศในสมัยใด” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2497), หน้า 38.

ส่วนงานของคอนสแตนส์ วิลสัน เรื่อง "State and Society in the Reign of Mongkut, 1851-1868; Thailand on the Eve of Modernization" ที่เสนอต่อมหาวิทยาลัยคอร์เนลเมื่อ ค.ศ. 1970 นั้น แม้จะไม่ได้สนใจอธิบายภาวะแห่งการก้าวไปสู่ความทันสมัยแบบตะวันตกมากนัก เพราะแม้ว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงเช่นนั้นในหมู่ชนชั้นนำ แต่ในสังคมส่วนใหญ่ของสยามในช่วงรัชกาลที่ 4 นั้นยังเป็นระบบระเบียบทางสังคมการเมืองแบบ "ก่อนสมัยใหม่" (pre-modern social and political order)⁶² วิลสันเชื่อว่า ด้วยการให้ภาพองค์รวมในส่วนนี้ต่างหากที่จะทำให้เข้าใจถึงเหตุการณ์ต่างๆ ในประวัติศาสตร์สังคมการเมืองแห่งรัชสมัยของกษัตริย์พระองค์นี้

แม้ว่างานทั้งสองชิ้นนี้จะเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์เฉพาะช่วงรัชกาลที่ 4 อย่างละเอียดลึกซึ้งเฉพาะเรื่องอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน แต่ก็น่าสังเกตว่างานทั้งสองชิ้นนี้ทำได้อย่างดีที่สุดก็เพียงการชี้ให้เห็นถึงสภาพการทางสังคมการเมืองในสมัยของกษัตริย์พระองค์นี้ลึกลงไป จนไม่ได้ทำให้เกิดภาพความเข้าใจว่าประวัติศาสตร์สังคมการเมืองที่ให้ความสนใจกับรัชสมัยของรัชกาลที่ 4 ในฐานะที่เป็นจุดแรกเริ่มของการปฏิรูปประเทศไปสู่ความทันสมัยจะเป็นภาพแห่งการเปลี่ยนแปลงประเทศนำไปสู่ความทันสมัยได้อย่างเป็นสาระสำคัญได้อย่างไร สภาพการณ์โดยรวมของงานที่มีความคิดความเชื่อเช่นนี้น่าจะเป็นคำอธิบายที่สำคัญกับการปรากฏตัวของงานศึกษาชิ้นสำคัญๆ เกี่ยวกับการปฏิรูปใหญ่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อมา คือในงานวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของเดวิด เค. วยอจ (David K. Wyatt) เรื่อง "The Beginning of Modern Education in Thailand, 1868-1910" ที่นำเสนอต่อมหาวิทยาลัยคอร์เนลเมื่อ ค.ศ. 1966 และได้รับการตีพิมพ์ต่อมาภายใต้ชื่อว่า *The Politics of Reform in Thailand: Education in the Reign of King Chulalongkorn* เมื่อ ค.ศ. 1969

ในงานชิ้นนี้ วยอจให้ภาพประวัติศาสตร์แห่งพัฒนาการการศึกษาของไทยอย่างละเอียดนับตั้งแต่ภาพของการศึกษาแบบจารีตก่อนหน้าการปฏิรูปและภาพของวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยๆ คลี่คลายขยายตัวออกไปของการศึกษาสมัยใหม่ นับตั้งแต่เมื่อเริ่มมีการทดลองให้มีการเปิดโรงเรียนเพื่อการศึกษาแผนใหม่ในวงแคบๆ ของชนชั้นนำจนค่อยๆ ขยายตัวออกไปเป็นการศึกษาที่ชนชั้นกลางเข้าร่วมด้วยอย่างคึกคัก จนก่อให้เกิดมีโรงเรียนเอกชนที่ตั้งขึ้นมาให้บริการแข่งกับโรงเรียนของรัฐ โดยที่นักเรียนส่วนใหญ่เป็นลูกของชนชั้นกลางที่ไม่มีเส้นสายเข้าไปเรียนในโรงเรียนของรัฐได้ และในท้ายที่สุดทำให้เกิดความพยายามจากการรัฐที่เริ่มมีขอบเขตดินแดนที่แน

⁶² Constance Wilson, "State and Society in the Reign of Mongkut, 1851-1868; Thailand on the Eve of Modernization", p. 739.

นอน และเปลี่ยนวิธีคิดเรื่องการเมืองเป็นไพร่ราษฎรมาสู่การเป็นพลเมืองของรัฐ ทำให้รัฐเห็นถึงความสำคัญที่จะต้องทำให้พลเมืองได้รับการศึกษาขั้นต้นเพื่อให้อ่านออกเขียนได้ เนื่องจากเกิดความจำเป็นของรัฐในการปกครอง และบูรณาการให้ประชาชนพลเมืองของรัฐทั้งหมดที่ถูกผนวกเข้ามาอยู่ในขอบเขตอำนาจอธิปไตยของรัฐสยาม ไม่ว่าจะโดยเต็มใจหรือไม่ก็ตาม สามารถรับรู้และสำนึกถึงความเป็นอันหนึ่งเดียวกัน เป็นผลให้เกิดแรงผลักดันให้มีการศึกษาในชั้นประถมศึกษาทั่วทั้งประเทศ ดังนั้นการปฏิรูปการศึกษาศสมัยใหม่ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาของประเทศไทยทั่วประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้จึงดูเป็นภาพแห่งการปฏิรูปที่ยิ่งใหญ่ครอบคลุมทั่วทั้งพระราชอาณาจักรอย่างแท้จริง⁶³ และงานของวัยอาจได้รับการขยายต่อมาในวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของ เครก เรย์โนลด์ (Craig J. Reynolds) เรื่อง "The Buddhist Monkhood in Nineteenth Century Thailand" ซึ่งเสนอต่อมหาวิทยาลัยคอร์เนลเมื่อ ค.ศ. 1972 เครกได้ศึกษาถึงบทบาทของคณะสงฆ์ในการเข้าร่วมกับกลไกรัฐเพื่อรองรับแผนการปฏิรูปการศึกษาชั้นประถมศึกษาทั่วประเทศของรัชกาลที่ 5

อย่างไรก็ดี นอกจากงานส่วนใหญ่ของนักวิชาการตะวันตกที่ศึกษาถึงประวัติศาสตร์ไทยจะเน้นศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์การเมือง ที่มีชัตรีย์เป็นศูนย์กลางแล้ว ยังมีงานที่น่าสนใจบางชิ้นที่ศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสยามยุคเก่าไปสู่สยามยุคใหม่ที่เปลี่ยนหน่วยการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์รัชกาลที่ 4 จากด้านการเมืองมาเป็นด้านเศรษฐกิจ โดยให้ความสำคัญกับการทำสนธิสัญญาบาวริง ในฐานะที่เป็นสาเหตุสำคัญที่เปลี่ยนสยามเก่าเป็นสยามใหม่ งานชิ้นสำคัญในแนวทางดังกล่าวนี้ได้แก่การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจเรื่อง *Economic Change in Thailand, 1850-1970* ของเจมส์ อินแกรม (James C. Ingram) ที่ตีพิมพ์ออกมาเมื่อ ค.ศ. 1955 (มีการตีพิมพ์เพิ่มเติมเนื้อหาบทสุดท้ายขึ้นมาอีกในปี ค.ศ. 1971)⁶⁴ ให้ความสำคัญแก่การทำสนธิสัญญาบาวริง ในฐานะที่เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของวิวัฒนาการทางเศรษฐกิจของประเทศไทย หรืออีกนัยหนึ่งอาจกล่าวได้ว่า การทำสนธิสัญญาบาวริงเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้สยามเก่าแยกจากสยามใหม่

⁶³ ดู David K. Wyatt, "The Beginning of Modern Education in Thailand, 1868-1910" (Ph.D. Thesis, Cornell University, 1966) และ *The Politics of Reform in Thailand: Education in the Reign of King Chulalongkorn* (New Haven and London: Yale University Press, 1969).

⁶⁴ James C. Ingram, *Economic Change in Thailand, 1850-1970* (Stanford and California: Stanford University Press, 1971).

อย่างชัดเจนนั่นเอง ทั้งนี้โดยพิจารณาจากความเปลี่ยนแปลงและความแตกต่างข้างต้นทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก ทั้งนี้เพราะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากเศรษฐกิจที่ผลิตแบบยังชีพในสยามเก่า ไปสู่การผลิตเพื่อการค้า การบุกเบิกที่ดินใหม่ในสยามใหม่ ซึ่งศึกษาได้ด้วยการดูความเจริญเติบโตในทางเศรษฐกิจ ปริมาณการค้า สินค้า การเก็บภาษีที่ขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างไม่เคยเป็นมาก่อนในสยามเก่า งานของอินแกรมเรื่องนี้ ได้ถูกงานการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของฉัตรทิพย์ นาถสุภา ได้ตอบของเสนอของอินแกรม ด้วยวิธีคิดแบบ Asiatic mode of product ที่อธิบายว่าสำหรับหมู่บ้านในเอเชียนั้นต่างจากในตะวันตก และไม่ได้รับผลกระทบจากการทำสนธิสัญญาบาวริงในทันที

การศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 3 รัชกาล 4 ของนักประวัติศาสตร์อเมริกันที่อยู่ภายใต้เค้าโครงเรื่องของการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยแบบตะวันตกจึงเป็นการศึกษาเพื่อหาจุดเริ่มต้นการพัฒนาความทันสมัยในประเทศไทย ในเรื่องความขัดแย้งของการค้าต่างประเทศอันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงมาใช้ธรรมเนียมฝรั่ง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการพัฒนาความทันสมัยของสหรัฐอเมริกาเมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่สอง

การเข้ามามีอิทธิพลของสหรัฐฯ ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่พิเศษแน่นแฟ้นระหว่างไทย-อเมริกาในช่วงเวลาดังกล่าวได้เกิดปรากฏการณ์ “ผู้เชี่ยวชาญ” หรือ “ชำนาญ” จากองค์กรช่วยเหลือระหว่างประเทศของสหรัฐฯ เพิ่มจำนวนขึ้นในประเทศไทย “ออกเฟ้นฟ่านไปทั่วทุกหัวระแหง และสัมผัสกับชนชั้นสูงที่มีการศึกษาของไทยในหลายระดับ”⁶⁵ และหลังสนธิสัญญาฉบับรัชกาลที่ 3-4 เมื่อ พ.ศ. 2504 เพื่อให้สหรัฐฯ ตั้งฐานทัพอยู่ในประเทศไทย ประมาณการกันว่ามีเจ้าหน้าที่ของสหรัฐฯ อยู่ในประเทศไทยช่วงเวลานั้นเกือบ 45,000 คน พร้อมกับที่สหรัฐฯ เริ่มให้ทุนจำนวนมากแก่นักเรียนไทยไปศึกษาต่อในต่างประเทศ

สิ่งเหล่านี้ทำให้ชนชั้นนำของสังคมรุ่นใหม่ต้องเผชิญหน้ากับวัฒนธรรมตะวันตกอย่างเข้มข้นอีกครั้ง ทำให้เกิดคำถามเกี่ยวกับอดีตของตนเองขึ้นเช่นเดียวกับที่เคยเป็นประเด็นสำคัญเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของตนเองขึ้นมาอย่างร้ายแรงเมื่อสยามต้องพบกับการ “เสียดินแดน” ในวิกฤติการณ์

⁶⁵ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “200 ปีของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย และทางข้างหน้า,” ใน กรุงแตก, พระเจ้าตากฯ และประวัติศาสตร์ไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2538), หน้า 26-27.

ร.ศ. 112 เมื่อฝรั่งเศสนำเอาเรือปืนแล่นเข้าฝ้าลำน้ำเจ้าพระยาขึ้นมาจนกระทั่งพระบรมมหาราชวังและป้อมปราการให้สยามต้องยกดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส⁶⁶

ปัญญาชนในสังคมไทยในช่วงนี้จึงเกิดคำถามขึ้นว่า **“เราคือใคร และ เราควรจะเป็นอะไรในโลกข้างหน้า”**⁶⁷ ความสนใจต่อการศึกษาประวัติศาสตร์การสร้างวัฒนธรรมของนักวิชาการอเมริกันที่มีเป็นจำนวนมาก และเงินทุนจำนวนมากที่รัฐบาลอเมริกันให้แก่ศึกษาไทยไปศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา⁶⁸ ได้มีส่วนสำคัญในการกระตุ้นให้เกิดความสนใจศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในสังคมไทยเองขึ้นอย่างมาก และเป็นการทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยมีลักษณะเป็นสถาบันวิชาชีพเหมือนสถาบันอื่นๆ

ความใส่ใจที่จะค้นหาอัตลักษณ์ในช่วงทศวรรษนี้สอดคล้องกับอุดมการณ์ของเผด็จการทหาร ด้วยเหตุตั้งนั้นการศึกษาอดีตจึงได้รับการสนับสนุนจากรัฐ ดังจะเห็นได้จากการที่รัฐลงทุนส่งเสริมการศึกษาประวัติศาสตร์ให้เป็นสถาบันดังที่ได้กล่าวแล้ว คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งเป็นหน่วยงานในสำนักงานนายกรัฐมนตรีเมื่อ พ.ศ. 2506 โดยมีศาสตราจารย์พระยาอนุমানราชธนเป็นประธานคณะกรรมการ⁶⁹

ความเคลื่อนไหวเพื่อค้นหาศึกษาอดีตของสังคมไทยทำให้องค์ความรู้ประวัติศาสตร์สยามยุคใหม่มีความหมายเพิ่มขึ้น (ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องชัดเจน ดังจะเห็นจากปัญหาความคลุมเครือในการกำหนดช่วงเวลาของยุคสมัยในบทสนทนาของนักประวัติศาสตร์แบบมาร์กซิสต์ดังที่ได้แสดงไว้ข้างต้น) และความหมายของคำอธิบายได้เปลี่ยนแปลงจากการอธิบายความเปลี่ยนแปลงผ่านตัวบุคคลคือองค์พระมหากษัตริย์มาเป็นการอธิบายถึงความเป็นยุคสมัย คือจากการพรรณนาถึงรัช

⁶⁶ ภาณุมาศ Thongchai Winichakul, *Siam Mapped: A History of the Geo-body of a Nation* (Honolulu: University of Hawaii Press, 1994).

⁶⁷ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “200 ปีของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย และทางข้างหน้า”, หน้า 27.

⁶⁸ ดูประเด็นเกี่ยวกับเงินทุนอเมริกันใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *ประวัติศาสตร์การเมืองไทย* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2539), หน้า 414-417; โรเบิร์ต เจ มัสแคต, *สหรัฐอเมริกากับการพัฒนาเศรษฐกิจและความมั่นคงไทย*, หน้า 63-90.

⁶⁹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “200 ปีของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย และทางข้างหน้า”, หน้า 32 และคาวาเบ โดชิโอะ, “การแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์ไทย,” *ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย*. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี, *บรรณานุกรม* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น, 2519), หน้า 98.

กาลที่ 3 กับรัชกาลที่ 4 ในฐานะที่เป็นตัวแทนของยุคสมัยแห่งความเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ของรัชกาลที่ 4 หรือในทางกลับกันคือเป็นตัวแทนของความเป็นจารีตที่อุดร้งการเปลี่ยนแปลงแห่งยุคสมัยที่กำลังมาถึงของรัชกาลที่ 3

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาความทันสมัยเป็นแนวความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมให้มีความก้าวหน้าอย่างเป็นขั้นตอน จากสังคมประเพณีที่มีความหลากหลายให้มีลักษณะสถาบันสอดคล้องกับประเทศตะวันตก แต่เป็นการวิเคราะห์เพื่อไปใช้ศึกษาสังคมประเพณีในประเทศโลกที่สาม ซึ่งสหรัฐฯ ต้องการเข้าไปสนับสนุนเพื่อป้องกันการขยายตัวของคอมมิวนิสต์ รวมทั้งประเทศไทย ด้วย ดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อศึกษาความเป็นมาของธรรมเนียมฝรั่งในประเทศเหล่านั้น จึงเป็นการศึกษาวัฒนธรรมของสังคมประเพณี เพื่อค้นหาลักษณะเชิงสถาบันที่จะเป็นตัวกีดขวางการพัฒนาความจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอุตสาหกรรม

3. การแบ่ง “สยามยุคเก่า” และ “สยามยุคใหม่” ในงานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ของ ศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์

ภายใต้โครงเรื่องของนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์แนวการสร้างความทันสมัย ที่วิเคราะห์เศรษฐกิจเช่นเดียวกับการวิเคราะห์ของแนวมาร์กซิสต์ สามารถแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงจากระบบเศรษฐกิจแบบประเพณีไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่ได้ 2 ประการคือ 1) สยามยุคใหม่คือการค้าเสรี ในขณะที่สยามยุคเก่าคือการผูกขาดการค้า และ 2) การผูกขาดการค้าเป็นส่วนหนึ่งของลักษณะสังคมประเพณีเป็นสยามยุคเก่า และการค้าเสรีเป็นส่วนหนึ่งของสังคมแบบตะวันตกอันเป็นสยามยุคใหม่ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงจากสังคมประเพณี เป็นสังคมที่ใช้สถาบันแบบตะวันตก สังคมแบบประเพณีคือสังคมที่ใช้กฎเกณฑ์ตามความเชื่อทางศาสนา ไม่มีเสรีชน เพราะความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นสูงกับชนชั้นล่างเป็นไปในลักษณะที่ชนชั้นล่างขึ้นอยู่กับระบบอุปถัมภ์⁷⁰ ในขณะที่สังคมที่ใช้แบบแผนตะวันตกนั้นเป็นสังคมที่ใช้เหตุผลและวิทยาศาสตร์ มีชนชั้นกลางหรือเสรีชน เพราะฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่ จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงจากสถาบันในสังคมประเพณีเป็นสถาบัน

⁷⁰ Akin Rabibhadana, *The Social Organization of Thai Society in the Early Bangkok Period, 1782-1873* (Southeast Asia Program Data Paper No.74. Ithaca: Cornell University, Department of Asian Studies, 1969).

แบบสังคมตะวันตก ส่วนหนึ่งของการศึกษาทางประวัติศาสตร์จึงเป็นการตอบคำถามว่าธรรมเนียมตะวันตกเข้ามาสู่สังคมไทยตั้งแต่เมื่อใด

หลัง พ.ศ.2500 หรือหลังการรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้มีงานนิพนธ์ประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในวิธีคิดเรื่องการแบ่งยุคประวัติศาสตร์สยามยุคเก่าออกจากสยามยุคใหม่ กล่าวคือ สยามยุคเก่านั้นเป็นสยามยุคของเจ้า กับสยามยุคใหม่ที่เป็นยุคประชาธิปไตย นั่นคือ งานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์เรื่อง **เจ้าชีวิต** ซึ่งให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ภายใต้ราชวงศ์จักรี และแสดงทัศนคตินิยมเจ้า⁷¹ แต่ในตอนท้ายพรรณนาถึงสยามสมัยประชาธิปไตยจาก พ.ศ.2475 จนถึง พ.ศ.2502 ทั้งนี้เพราะการเขียนประวัติศาสตร์สยามยุคประชาธิปไตยหรือสมัยรัฐธรรมนูญเป็นผลกระทบโดยตรงจากการปฏิวัติเมื่อ พ.ศ. 2501 ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าการเขียนประวัติศาสตร์สยามยุคใหม่จึงได้เริ่มรับรู้ถึงความแตกต่างระหว่างระบอบการปกครอง “แบบจอมพลสฤษดิ์” กับการปกครอง “สมัยประชาธิปไตย” ในช่วงตั้งแต่หลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ.2475 อย่างไรก็ตาม การจัดแบ่งให้สยามยุคเก่าเป็นยุคของเจ้าโดยแยกออกจากสยามยุคใหม่แบบประชาธิปไตยนั้น เป็นการจัดแบ่งยุคทางประวัติศาสตร์ที่มองข้ามความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงที่ดำเนินมาเป็นเวลานาน ซึ่งเป็นรากฐานให้แก่การเปลี่ยนแปลงทางความรู้ความคิดและสังคมการเมืองในช่วงก่อนหน้าการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ของคณะราษฎรด้วยเงื่อนไขเช่นนี้ทำให้เกิดมีการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์สยามยุคใหม่ขึ้นใน **ประวัติศาสตร์ไทยฉบับพัฒนาการ (2506)** ของเสถียร ศกุนโลภณ⁷² อันได้แสดงการรับรู้ประวัติศาสตร์สยามยุคใหม่ในช่วงต้นทศวรรษ 2500 ที่จัดแบ่งให้ประวัติศาสตร์ตั้งแต่ช่วงรัชกาลที่ 4 เข้ามามีส่วนในการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยให้ก้าวไปสู่ความทันสมัย อันเป็นผลสืบเนื่องมาสู่การปฏิวัติ / ประชาธิปไตย ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

เจ้าชีวิต: การพรรณนาสยามก่อนยุคประชาธิปไตย

⁷¹ โปรดดู ยุพา ชุมจันทร์, “ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย พ.ศ. 2475-2516” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 131-134.

⁷² เสถียร ศกุนโลภณ, **ประวัติศาสตร์ไทยฉบับพัฒนาการ เล่ม 1 ม.ศ. 4 และ ประวัติศาสตร์ไทยฉบับพัฒนาการ เล่ม 2 ม.ศ. 5** (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2515).

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ทรงนิพนธ์ค่านำเมื่อ พ.ศ.2503 แสดงเหตุผลในการเลือกบรรยายถึงสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2325-2475 ด้วยเหตุผลสามประการ คือ (1) เพราะเป็นตอนที่มีเอกสารชั้นต้นมากที่สุด (2) เพราะเป็นยุคที่จะสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน และการติดต่อกับนานาชาติ และ (3) เพราะหนังสือประวัติศาสตร์ไทยที่ขึ้นหิ้งดังเช่นงานเขียนของ ดับเบิลยู. เอ. อาร์. วูด (W.A.R. Wood) ได้บรรยายถึงเหตุการณ์ช่วงไว้อย่างสังเขปอย่างยิ่ง ทั้งๆ ที่พระองค์ "มีความเชื่อมั่นว่าพระบรมราชวงศ์จักรีเป็นพระราชวงศ์ที่สามารถที่สุดวงศ์หนึ่ง ไม่ว่าจะเปรียบเทียบกับราชวงศ์ใด ในยุคไหน ในชาติอะไรๆ ก็ตาม"⁷³ และทรงนิพนธ์งานเรื่องนี้เพราะประสงค์จะ "แต่งประวัติศาสตร์ไทยให้ฝรั่งอ่าน"⁷⁴

ในประวัติศาสตร์ช่วงการเสด็จสวรรคตของรัชกาลที่ 2 นั้น เจ้าชีวิต แสดงความเห็นโต้แย้งกับงานของเวลลา (Walter F. Vella) ในประเด็นสิทธิธรรมของกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ที่จะขึ้นมาครองราชย์เป็นรัชกาลที่ 3 ว่าไม่ได้ขึ้นมาอย่างชอบธรรมตามหลักการของการสืบสันตติวงศ์ เพราะเวลลาคิดว่าเจ้าฟ้ามงกุฎฯ "มีสิทธิอย่างชัดเจนที่จะได้สืบราชสมบัติ" เพราะเป็นโอรสจากมเหสี และได้รับยศสูงสุดคือเจ้าฟ้า ในขณะที่กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์เป็น "โอรสนอกกฎหมาย"

พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ คิดว่าเวลลาคิดตามการสืบราชสมบัติในสันตติวงศ์ของยุโรป เพราะตามธรรมเนียมประเพณีโดยทั่วไปของสยามนั้น การขึ้นครองราชย์ไม่ได้มีกฎเกณฑ์ใดๆ ที่จะกำหนดไว้ชัดเจนเลยว่า การเป็นเจ้าฟ้าจะหมายถึงการเป็นทายาทสืบราชบัลลังก์ตามกฎหมายมณฑล และได้รับการค้ำประกันว่าจะได้ขึ้นครองราชย์ เพราะตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลนั้น ก็ย่อมมีสิทธิธรรมไม่ได้ด้อยกว่าการมียศเป็นเจ้าฟ้าตามประเพณีการขึ้นครองราชย์ของสยาม ดังนั้นจึง "ต้องมีการมอบราชสมบัติจากพระเจ้าแผ่นดินที่จวนจะสวรรคตและที่ประชุมสนับสนุน" เพราะฉะนั้น ตามหลักการแล้วจะต้องนับว่าเมื่อพระเจ้าแผ่นดินสวรรคตนั้นราชบัลลังก์ "ว่างเปล่าอยู่ ไม่มีเจ้านายพระองค์ใดทรงมีสิทธิแน่นแฟ้นกว่าพระองค์อื่น" อำนาจในการตัดสินใจแก้ไขปัญหานี้ "อยู่ในมือของที่ประชุม" และที่ประชุมแห่งพระบรมวงศานุวงศ์ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ก็เลือกที่จะ "อัญเชิญกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ขึ้นครองราชย์ โดยไม่มีผู้ใดคัดค้านเลย" พระองค์เจ้า

⁷³ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต สยามก่อนยุคประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ริเวอร์บุ๊กส์, 2536 [2505]), หน้า 4. แปลจากฉบับภาษาอังกฤษเรื่อง Lord of Life (London, 1959).

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

จุลจักรพงษ์จึงเห็นว่าการกล่าวหาว่ารัชกาลที่ 3 ทรงแย่งราชสมบัติจากสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎนั้นเป็นการกล่าวอ้างที่ "ไม่มีหลักฐานปรากฏเป็นทางการแต่ประการใด"⁷⁵

การพยายามที่จะเข้าไปแก้ปัญหาเรื่องความต่างพร้อมในการขึ้นครองราชย์ของรัชกาลที่ 3 และรับไม่ได้กับการกล่าวหาว่ากษัตริย์พระองค์นี้ "ทันสมัยและเกลียดฝรั่ง"⁷⁶ นั้นได้แสดงให้เห็นว่าโครงเรื่องของพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์นั้นน่าจะต้องการจะบอกว่ากษัตริย์ของราชวงศ์จักรีเป็นกษัตริย์ที่ดั่งามทุกพระองค์ โครงเรื่องของสยามยุคเก่าที่ให้ความสำคัญกับเจ้าของพระองค์จะเรียงไล่ตามลำดับรัชกาล และท้ายสุดจบลงในช่วงสิ้นสุดสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในรัชกาลที่ 7 แล้วจึงสรุปสังเขปประวัติศาสตร์สยามในสมัยประชาธิปไตย การจบโครงเรื่องอยู่ที่เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครองดังกล่าว ทำให้ภาพของสยามยุคประชาธิปไตยได้แยกตัวออกอย่างเด็ดขาดจากสยามยุคเก่าในระบบกษัตริย์ที่สืบเนื่องกันลงมายาวนานหลายรัชกาล การพรรณนาประวัติศาสตร์ในนิพนธ์ของพระองค์เรื่องนี้ จึงเป็นจุดที่จะชี้ให้เห็นถึงปัญหาสำคัญของการพรรณนาอธิบายประวัติศาสตร์สยามยุคหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 กล่าวคือ การล่มสลายของระบบสมบูรณาญาสิทธิสมัยรัชกาลที่ 7 ได้สร้างจุดแตกหักในโครงเรื่องของประวัติศาสตร์ราชวงศ์ที่เน้นบทบาทขององค์กษัตริย์เป็นศูนย์กลางสำคัญของการพรรณนา มาเป็นโครงเรื่องของระบบการเมืองการปกครองรูปแบบใหม่ที่จำกัดพระราชอำนาจขององค์กษัตริย์ให้อยู่ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญและไม่ใช่ศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในการพรรณนาประวัติศาสตร์สยามอีกต่อไป โครงเรื่องใหม่ของประวัติศาสตร์สยามยุคใหม่จึงคลี่คลายความสนใจไปที่โครงเรื่องของการเปลี่ยนแปลงประเทศให้ทันสมัย และวิวัฒนาการของความคิดการเมืองการปกครองมาสู่การปกครองในระบบประชาธิปไตย

ประวัติศาสตร์ไทยฉบับพัฒนาการ ของเสถียร ศกุนตลา: การเปลี่ยนแปลงการจัดแบ่งยุคสมัยใหม่

อย่างไรก็ตาม ควรจะกล่าวไว้ด้วยว่างานนิพนธ์ประวัติศาสตร์ในภาษาไทยชิ้นแรกๆ ที่เริ่มพรรณนาถึงความเปลี่ยนแปลงที่จะนำความทันสมัยใหม่มาสู่สังคมไทยของรัชกาลที่ 4 นั้นคืองานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์เรื่อง Rex Siamen Sium หรือพระเจ้ากรุงสยาม ของ ส. ธรรมยศ ที่ได้

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 125 - 126.

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 139 - 140.

รับอิทธิพลจากงานนิพนธ์ประวัติศาสตร์ของนักวิชาการฝรั่งที่ศึกษาประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ ดังจะเห็นได้จากหนังสืออ้างอิงและหลักฐานเกือบทั้งหมดของ ส. ธรรมยศ เป็นภาษาต่างประเทศ ดังนั้น ส. ธรรมยศ จึงเห็นได้ไม่แตกต่างไปจากที่นักวิชาการตะวันตกเห็นว่า รัชกาลที่ 4 นั้น “ทรงเป็น ‘ผู้นำสยามใหม่’ (pioneer of the new Siam)”⁷⁷ และเห็นว่ารัชกาลที่ 3 คือองค์กษัตริย์ของผู้ที่มีแต่ “ความโบราณล้าสมัย” กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ที่เคยเข้าไปช่วยเหลือราชการโดยได้เข้าไปมีส่วนในกิจการการร่างกองทัพเรือที่ทันสมัย จนถึงกับมีการส่งนักเรียนไปศึกษาการต่อเรือที่ประเทศอังกฤษ แต่ “ความโบราณล้าสมัย” ของรัชกาลที่ 3 ที่ทรง “เชื่อในพระพุทธรศาสนาถึงกับหลง” และรู้สึกเกลียดชังบรรดามิชชันนารีอเมริกัน “แม้ว่าจะทำประโยชน์ใหญ่หลวงเพียงใดก็ตาม ทรงเข้าพระทัยว่า คริตศาสนิกชนทั้งหมด ถูกหมิ่นหมายามพระพุทธรศาสนา ถึงกับทรงบัญชาให้จับใส่คุกเล่ากันว่าเคยรับสั่ง ‘ผิดไม่ผิดก็จับกันก่อน’ เพราะหัดที่ไม่ทรงให้ประหารชีวิตดังพฤติการณ์ที่ทำให้ชาติเสียเอกราชดุจกษัตริย์ญวน”⁷⁸

เหล่านี้เป็นเหตุให้ ส. ธรรมยศอธิบายว่า กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ที่นิยมความทันสมัยแบบตะวันตก และมีความสนิทสนมกับอาจารย์และพระสหายที่เป็นมิชชันนารีตะวันตก จึงรู้สึก “ทรงระอาที่จะทำงานกับคนใจ”⁷⁹ ภาพของรัชกาลที่ 3 ที่ทั้ง “โบราณล้าสมัย” และ “ใจ” จน ส. ธรรมยศกล่าวว่านักวิชาการบางท่านคือ ม.จ. ทองทิพย์ ถึงกับกล่าวถึงพระองค์ว่า “ทรงดำเนินฤโบายทั้งการเมืองภายในและภายนอกอย่าง “ป่าเถื่อน” หลายครั้ง ความหมายของคำว่า “ป่าเถื่อน” ที่กล่าวนี้คือความใจ ความไม่ทันสมัย ความไม่ทันเหตุการณ์”⁸⁰ (ควรจะต้องข้อสังเกตว่า ม.จ. ทองทิพย์ นั้นไม่ได้กล่าวว่รัชกาลที่ 3 ทรง “ป่าเถื่อน” แต่กล่าวแต่เพียงว่าพระองค์นั้น “พยายามรักษากิจการบางอย่าง conservative...หาได้เปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยใหม่ไม่ ...รัชกาลที่ 4 จึงได้เปลี่ยนใหม่เป็นตรงข้าม”⁸¹) และภาพของความป่าเถื่อนนี้ ส. ธรรมยศ คิดว่าย่อมจะต้องตรงกันข้ามกับภาพของความเป็นผู้นำ “ผู้นำสยามใหม่” (pioneer of the new Siam)⁸²

⁷⁷ ส. ธรรมยศ, Rex Siamen Sium หรือพระเจ้ากรุงสยาม (พระนคร: โรงพิมพ์ ส.สง่า, 2494), คำนำ ไม่มีเลขหน้า.

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 163.

⁷⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 163.

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 164.

⁸¹ ม.จ. ทองทิพย์, เล็กเชอร์ประวัติศาสตร์สยาม, หน้า 113-114. (เน้นโดยผู้อ้าง).

⁸² ส. ธรรมยศ, Rex Siamen Sium หรือพระเจ้ากรุงสยาม, คำนำ ไม่มีเลขหน้า.

ในช่วงต้นทศวรรษ 2500 นอกจากจะมีงานเรื่อง **เจ้าชีวิต** ซึ่งสนใจศึกษาประวัติศาสตร์ของ กษัตริย์ในราชวงศ์จักรี โดยให้ประวัติศาสตร์ของระบอบกษัตริย์เป็นประวัติศาสตร์ของสยามก่อน ยุคประชาธิปไตย ความสนใจในเรื่องสยามก่อนยุคประชาธิปไตยจึงเป็นการรับรู้ทางประวัติศาสตร์ ไทยที่ขยายเพิ่มเติมขึ้นต่อจากของนิพนธ์ประวัติศาสตร์ของ ม.จ.ทองที่ชายุ ทองใหญ่ ใน พ.ศ. 2478 ที่เริ่มแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์ไทยมาตั้งแต่ช่วงนั้นแล้ว ต่อจากนั้นงานที่ถือได้ว่าเป็น งานนิพนธ์ประวัติศาสตร์ที่ขยายแนวคิดในการแบ่งยุคทางประวัติศาสตร์ไทยให้กว้างขวางครอบคลุมอย่างเป็นระบบชัดเจนมากขึ้น คืองานของเสถียร ศกุนโรจน์ เรื่อง **ประวัติศาสตร์ไทยฉบับ พัฒนาการ** ที่ตีพิมพ์ออกมาครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2506

เสถียรได้พรรณนาถึงประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ โดยแบ่งออกเป็นสามช่วงใกล้เคียง กับการแบ่งยุคสมัยประวัติศาสตร์ไทยของศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์ ดังที่จะกล่าวถึงต่อไป กล่าวคือเสถียรได้แบ่งให้ยุคสมัยของประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์ออกเป็น 3 ยุคคือ ยุคต้น ยุคใหม่ ยุคปัจจุบัน โดยที่ **ยุคต้น** นั้นเริ่มนับจากสมัยรัชกาลที่ 1 จนถึงสิ้นรัชกาลที่ 3 ดังที่เรียกว่า "ยุคไทยเดิม" ยุคใหม่ นั้นนับจากสมัยรัชกาลที่ 4 จนถึงสิ้นสมัยรัชกาลที่ 6 เรียกว่า "ยุคไทยใหม่" และ ยุคปัจจุบัน นั้นเริ่มนับจากสมัยรัชกาลที่ 7 จนถึงปัจจุบัน ซึ่งอาจเรียกว่า "ยุคไทยพัฒนา" หรือ "ยุคไทยสากล"

ประวัติศาสตร์ไทยฉบับพัฒนาการ ได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 เล่ม โดยเนื้อหาในเล่มหนึ่ง เริ่มจากสมัยกรุงธนบุรี สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 รัชกาลที่ 2 รัชกาลที่ 3 และมีบทพิเศษมี เนื้อหาเกี่ยวกับ สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา (ยุคต้น) อยุธยา (ยุคหลัง) เริ่มจากการปฏิรูปการปกครอง ในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ส่วนเนื้อหาในเล่มที่สอง เริ่มจากสมัยรัชกาลที่ 4 รัชกาล ที่ 5 รัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 - รัชกาลที่ 9 ซึ่งก็คือสมัยภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 และมีบทพิเศษเรื่อง "การปฏิวัติเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ.2501"

ความสำคัญในการรับรู้ประวัติศาสตร์สยามยุคประชาธิปไตยจึงเป็นผลกระทบโดยตรงจาก การเปลี่ยนแปลงการปกครอง การทำรัฐประหาร และการปฏิวัติ พ.ศ.2501 ซึ่งทำให้เกิดการ พรรณนาประวัติศาสตร์สยามยุคใหม่เป็นสองช่วงใหญ่ๆ คือในช่วงแรกที่เป็นระบอบกษัตริย์ และ ช่วงหลังที่เป็นสมัยประชาธิปไตย

อย่างไรก็ตาม ก่อนหน้านี้ก็เกิดมีความพยายามที่จะจัดแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์กัน มาแล้ว เมื่อมีการตั้งคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยใน พ.ศ. 2495 สมัยจอมพล ป. พิบูล สงคราม "เพื่อสอบสวนประวัติความเป็นมาของชนชาติไทย" โดยมีพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์เป็นกรรมการที่ปรึกษา และประกอบด้วยคณะกรรมการอีก 9 ท่าน ส่วนใหญ่เป็นผู้รู้ระดับ

อาวุโส เช่น พระยาอนุমানราชชน รอง ศยามานนท์ ธนิต อัญโพธิ์ และตรี อมาตยกุล⁸³ โดยมีพระยาอนุমানราชชนเป็นประธาน เพื่อเป็นการจัดระเบียบองค์ความรู้ของวิชาประวัติศาสตร์ไทยอย่างเป็นทางการ เพื่อให้้องค์ความรู้เกี่ยวกับสยามยุคเก่าเป็นเอกภาพเดียวกันกับพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ แนวคิดการแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งเริ่มต้นขึ้นมาในรัชกาลที่ 5 มีการเปลี่ยนแปลงใน พ.ศ.2478 เมื่อนำมาใช้ในครั้งนี้จึงเป็นการสังเคราะห์เค้าโครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติไทยเพื่อที่จะครอบงำองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่เพิ่มพูนคลี่คลายขยายตัวอยู่ตลอดเวลาให้เป็นเรื่องที่มีเอกภาพหนึ่งเดียวกัน

คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ได้อธิบายถึงการรวบรวมผลงานทางด้านประวัติศาสตร์ไทยที่ทำกันไปแล้วว่า ส่วนมากเป็นการบันทึกเกี่ยวกับเรื่องราวของพระมหากษัตริย์ ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้เรื่องราวทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และศิลปะจึงมีน้อย พระยาอนุमानราชชนได้วางแผนที่จะรวบรวมประวัติศาสตร์ไทยให้เป็นประวัติศาสตร์มากขึ้น ซึ่งท่านเรียกว่า "ประวัติศาสตร์เชิงซ้อน" คือหมายถึงประวัติศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับเรื่องราวทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และศิลปวัฒนธรรม แทนที่จะเป็นแต่เพียงเรื่องราวของพระมหากษัตริย์⁸⁴

นอกจากนี้ คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ได้วางแผนที่จะเขียนประวัติศาสตร์ไทยด้วยการจัดแบ่งยุคประวัติศาสตร์ไทยออกเป็นสมัยต่างๆ เช่น

- 1) สมัยก่อนไทยเข้ามาในแหลมเอเชียอาคเนย์
- 2) ไทยสมัยเข้ามาในแหลมเอเชียอาคเนย์ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับอาณาจักรสุโขทัย
- 3) สมัยกรุงศรีอยุธยา
- 4) สมัยจลาจลและกรุงธนบุรี
- 5) สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยุคแรก

อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่า คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์จบลงเพียงแค่ 5 ยุค "หลังจากสมัยรัชกาลที่ 3 คือตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ลงมาจนถึงปัจจุบันยังไม่ได้ตกลงในการแบ่งสมัย คงปล่อยให้พิจารณากันไป"⁸⁵

⁸³ "สรุปผลการดำเนินงานของคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย," วารสารแถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี (2525): 1-5, อ้างถึงใน ยุพา ชุมจันทร์, "ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย พ.ศ.2475 - พ.ศ. 2516", หน้า 124-128.

⁸⁴ คาวาเบ โดชิโอะ, "การแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์ไทย", หน้า 98.

⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 102-103.

ภารกิจที่ถูกทิ้งไว้นี้ได้รับมอบต่อมาโดยศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์ โดยที่งานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ของนักวิชาการอเมริกัน และงานที่ได้รับอิทธิพลจากงานของนักวิชาการอเมริกันในภาษาไทยดังที่กล่าวแล้วนั้น ได้กลายเป็นพื้นฐานของความรู้เกี่ยวกับการแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ไทยยุคใหม่ให้ศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์ ซึ่งเป็นกรรมการในคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยในช่วงเดียวกันนี้ นำไปขยายในการกำหนดยุคสมัยของประวัติศาสตร์ไทยให้ชัดเจน โดยกำหนดให้ช่วงเวลาจากรัชกาลที่ 4 จนถึง พ.ศ.2475 นั้นเป็น “ยุคการพัฒนาประเทศเข้าสู่สมัยใหม่ของไทย”⁸⁶ การแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์ไทยจึงถูกสร้างความหมายให้มีคำอธิบายเกี่ยวกับการเป็นยุคๆ หนึ่งในทางประวัติศาสตร์ คือได้เกิดคำอธิบายพรรณนาความเป็นประวัติศาสตร์ “สยามยุคใหม่” (modernization of Thailand) ที่ชัดเจนเกิดขึ้นอย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในวงวิชาการประวัติศาสตร์ของไทย⁸⁷ โดยที่ก่อนหน้านี้ก็ยังเป็นการแบ่งในลักษณะเรียงลำดับรัชกาลภายใต้โครงสร้างของประวัติศาสตร์ที่เน้นศูนย์กลางราชธานี⁸⁸ และศาสตราจารย์รองเองก็ไม่ได้ให้คำอธิบายใหม่เกี่ยวกับรัตนโกสินทร์ช่วงต้นในฐานะที่เป็นยุคสมัยหนึ่งต่างหากออกไปอย่างไร ก็ยังคงเขียนถึงประวัติศาสตร์ช่วงนั้นว่าเป็นประวัติศาสตร์ช่วง “Siam under Rama I (1782-1809), Rama II (1809-1824), Rama III (1824-1851)”⁸⁹

การแบ่งยุคสมัยของศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์ เป็นการทำให้ยุคสมัยของประวัติศาสตร์ไทยมีความเด่นชัดมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งยุคการพัฒนาความทันสมัย ทั้งนี้การแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์ไทยของศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์ ยังคงดำเนินตามประวัติศาสตร์ราชธานีและลำดับกษัตริย์อยู่ แต่มีการเน้นเหตุการณ์สำคัญอันเป็นจุดเปลี่ยนแปลงของประวัติ

⁸⁶ ดู Rong Syamananda, *An Outline of Thai History* (Bangkok: Chulalongkorn University, 1963) and *A History of Thailand* 8th edition (Bangkok: Thai Wathana Panich, 1993 [1971]) และดู คาวาเบ ไตชิโอะ, “การแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์ไทย”, หน้า 95-123.

⁸⁷ Rong, *An Outline of Thai History*, p. 27 และ *A History of Thailand*, pp. 118-145.

⁸⁸ ภรณาตุ กาญจนี ละอองศรี, “การแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์ไทย,” *สายธารแห่งความคิด*. ชาคกริต ชุ่มวัฒนะ และอุกฤษฏ์ ปัทมานันท์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดกิจกรรมทางวิชาการ ฉลองครบรอบ 60 ปี อาจารย์วรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, 2532), หน้า 205-235.

⁸⁹ Rong, *A History of Thailand*, pp. 100-117.

ศาสตร์ เช่น การเสียดวงศรียุทธยา เป็นต้น ทำให้ความหมายของสยามยุคเก่าคือช่วงก่อนการพัฒนาความทันสมัยหรือจนมาถึงรัชกาลที่ 3 ในขณะที่สยามยุคใหม่คือช่วงการพัฒนาความทันสมัยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 เป็นต้นไป ซึ่งเป็นการจัดระเบียบขององค์ความรู้สยามยุคเก่า ประวัติศาสตร์สยามยุคใหม่ ประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยากับกรุงรัตนโกสินทร์ ให้เป็นเอกภาพเดียวกันโดยใช้การแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์ไทย

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือการแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์ของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลงานของศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์ ซึ่งเป็นการแบ่งระหว่างยุคต้นรัตนโกสินทร์กับสมัยปฏิรูปในรัชกาลที่ 5 ทำให้เกิดการแบ่งระหว่างสยามยุคเก่ากับสยามยุคใหม่ขึ้นอย่างเด็ดขาดชัดเจนในประวัติศาสตร์ไทย

ศาสตราจารย์ รอง ศยามานนท์ เกิดเมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2454 ที่บ้านตรอกสาเกถนนตะนาว อำเภอพระนคร กรุงเทพฯ บิดารับราชการเป็นขุนนางในราชสำนัก และได้ดำรงยศเป็นมหาอำมาตย์โท จางวางโท มหาเสวกโท และนายพลเสื่อป่าพระยาราชนกุลวิบูลย์ภักดีพิริยะพานะ (ริน ศยามานนท์) ปลัดกระทรวงมหาดไทย และมารดาชื่อ คุณหญิงเลื่อน ศยามานนท์

ศาสตราจารย์ รอง ศยามานนท์ ได้เข้าศึกษาในโรงเรียนเทพศิรินทร์ และเมื่อจบชั้นมัธยมปีที่ 8 หลังจากนั้นได้สอบชิงทุนกระทรวงศึกษาธิการไปศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษ ได้รับปริญญา B.A. Hons ทางประวัติศาสตร์ ได้รับ Diploma in Education (ประกาศนียบัตรครูชั้นสูง) และ M.A. จากมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษ และได้รับ Certificate d Etudes Francaises จากมหาวิทยาลัยเกรอโนเบิล ประเทศฝรั่งเศส

ศาสตราจารย์ รอง ศยามานนท์ เริ่มรับราชการเมื่อ 17 มกราคม พ.ศ. 2478 โดยดำรงตำแหน่งอาจารย์ผู้ช่วยแผนกวิชาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยใน พ.ศ. 2487 ได้เป็นข้าราชการสามัญชั้นเอก ตำแหน่งอาจารย์เอก และได้เป็นหัวหน้าแผนกวิชาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2495-2514 ได้ดำรงตำแหน่งเป็นคณบดีคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และท่านได้รับราชการให้กับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเรื่อยมาจนครบเกษียณอายุ

เมื่อจอมพล ป.พิบูลสงครามให้จัดตั้งคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยเป็นครั้งแรกใน พ.ศ.2495 ท่านได้รับเลือกให้เป็นหนึ่งในคณะกรรมการชุดนี้ โดยมีพระยาอนุমানราชธนเป็นประธานคณะกรรมการ และท่านได้ดำรงตำแหน่งในคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยเรื่อยมาในขณะเดียวกันท่านก็ได้รับเลือกให้เป็นกรรมการใน "คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์" ควบคู่ไปด้วย จนถึง พ.ศ.2512 ท่านได้รับคัดเลือกให้ดำรงตำแหน่งรองประธาน

คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย และได้เป็นรองประธานคณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ใน พ.ศ.2519 ท่านได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นประธานคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ และได้ดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ใน พ.ศ.2522⁹⁰

ในงานเขียนเรื่อง *An Outline of Thai History* (พ.ศ.2506) ศาสตราจารย์รองเสนอว่า ก่อน 24 มิถุนายน 2475 ชาวยุโรปรู้จักประเทศไทยในนามสยาม คำว่า "สยาม" ถูกใช้ครั้งแรกโดย เซอร์เจมส์ แลงคาสเตอร์ ซึ่งเดินทางมาตะวันออกไกลเป็นครั้งแรกใน พ.ศ.2135 และคำนี้ถูกใช้ทั่วไปจากงานของลาลูแบร์ ซึ่งพิมพ์ที่ปารีสใน พ.ศ.2234 อย่างไรก็ตาม คนไทยเรียกประเทศตามชื่อกรุงราชธานีเช่นกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา คำว่า "สยาม" กลายเป็นชื่อทางการของประเทศในรัชกาลที่ 4 เมื่อมีการทำหนังสือสัญญาบาวริงใน พ.ศ.2398 แต่คำว่าเมืองไทยก็ยังใช้กันอยู่ เมื่อรัฐบาลพิบูลสงครามให้เปลี่ยนชื่อจากประเทศสยามเป็นประเทศไทย

ในหนังสือเรื่องนี้ศาสตราจารย์รองได้แบ่งยุคสมัยได้ละเอียดกว่าการแบ่งยุคสมัยที่ผ่านมา ได้แก่

- 1) ชนชาติไทเป็นกลุ่มที่เก่าแก่
- 2) ต่อมาจึงอพยพเข้ามาแหลมอินโดจีนและเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นเมืองตามลุ่มน้ำ
- 3) สุโขทัยเป็นราชธานีแห่งแรกของคนไทยที่เป็นอิสระจากขอม
- 4) อยุธยาเป็นราชธานีแห่งต่อมาจนถึงการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งแรก
- 5) อยุธยาช่วงหลังจนถึงการสิ้นสุดความเป็นราชธานี
- 6) จากนั้นเป็นพระเจ้าตากสิน
- 7) รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3
- 8) การพัฒนาความทันสมัยของประเทศไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 จนถึงรัชกาลที่ 9⁹¹

แต่ในงานเขียนเรื่อง *A History of Thailand* (พ.ศ. 2514) ซึ่งปรับปรุงเนื้อหาขึ้นจากเรื่องเดิมนั้นได้มีการเพิ่มการแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์ไทยขยายเพิ่มเติมออกไปถึง 13 ช่วงคือ

- 1) ต้นกำเนิดและการอพยพของชนชาติไท

⁹⁰ วรพิน ชัยรัชนิกร, "วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ของ ศาสตราจารย์ รอง ศยามานนท์," *วารสารธรรมศาสตร์* 10, 2 (มิถุนายน 2524): 75 – 77 และ ยุพา ชุมจันทร์, "ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย พ.ศ.2475 – 2516" (*วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 2530), หน้า 122 – 126.

⁹¹ Rong Syamananda, *An Outline of Thai History*, pp.1 – 33.

- 2) การอพยพของชนชาติไทจนถึงแหลมอินโดจีน
- 3) แหลมอินโดจีนและการตั้งถิ่นฐานของคนไทย (ยุคโบราณ)
- 4) ราชอาณาจักรสุโขทัย
- 5) อยุรยาจนถึงการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งแรก
- 6) การก่อกองราชของพระนเรศวร
- 7) ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ
- 8) การสิ้นสุดของอยุธยา
- 9) ตากสินแห่งกรุงธนบุรี
- 10) สยามภายใต้รัชกาลที่ 1 รัชกาลที่ 2 รัชกาลที่ 3 (รัตนโกสินทร์)
- 11) การพัฒนาความทันสมัยของราชอาณาจักร (เก่ามาสู่ใหม่)
- 12) ก่อนช่วงประชาธิปไตย
- 13) ประชาธิปไตยในประเทศไทย⁹²

ประเด็นสำคัญไม่ได้อยู่ที่ว่าศาสตราจารย์ รong จัดแบ่งยุคทางประวัติศาสตร์ไทยในเค้าโครงประวัติศาสตร์ไทยทั้งหมดอย่างไร เพราะส่วนหนึ่งนั้นก็ได้รับเอาแนวทางของคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์มาสานต่อ โดยภารกิจอันจะเป็นประเด็นสำคัญในการจัดแบ่งยุคทางประวัติศาสตร์ของศาสตราจารย์รongก็คือ การจัดการกับปัญหาเรื่องการปรับเปลี่ยนประเทศให้ทันสมัยแบบตะวันตกอันยังเป็นปัญหาที่ค้างใจของคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ ศาสตราจารย์รongอธิบายว่ามีความแตกต่างอย่างสำคัญในการแบ่งช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ช่วงรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 กับช่วงหลังการขึ้นครองราชย์ของรัชกาลที่ 4 นั้นเพราะการที่รัชกาลที่ 1 ทรงรับระบบการปกครองที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงจัดตั้งขึ้นมาใช้ ดังนั้นสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 จึงยังคงอยู่ในสยามยุคเก่า และเป็นการรับแนวคิดจากอยุธยาในการรื้อฟื้นอยุธยาขึ้นมาใหม่ โดยที่ไม่ได้แตกต่างไปจากราชอาณาจักรอยุธยามากนักนั่นเอง แต่ในสมัยรัชกาลที่ 4 นั้นพระองค์ทรงเป็นผู้ริเริ่มนโยบายที่จะพัฒนาประเทศให้ทันสมัยตามแบบตะวันตก โดยเริ่มตั้งแต่การทำสนธิสัญญากับมหาอำนาจตะวันตก และในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้นได้ทรงปฏิรูปประเทศให้เป็นสมัยใหม่ต่อไป ที่เรียกว่า "การปฏิรูปของราชวงศ์จักรี" อันถือได้ว่าเป็นความสำเร็จของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงมีอำนาจเด็ดขาดและทรงวางแนวทางระบบประชาธิปไตย ดังนั้นจึงต้องจัดแบ่งให้เป็นอีกยุคหนึ่งของการพัฒนาความทันสมัย

⁹² โปรดดูรายละเอียดใน Rong Syamananda, A History of Thailand.

ในประเทศไทยหรือช่วงสยามยุคใหม่⁹³ การที่ศาสตราจารย์รอง ค่อนข้างที่จะมีทัศนคติที่นิยมเจ้า จึงทำให้ศาสตราจารย์รองเน้นบทบาทของกษัตริย์ในการเริ่มต้นพัฒนาประเทศให้ทันสมัย และอธิบายให้การเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2475 เป็นผลมาจากการทำประเทศให้เป็นตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4 นั้นเอง⁹⁴

ศาสตราจารย์รองได้เริ่มการแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ให้กับประวัติศาสตร์ไทย โดยเปลี่ยนแปลงการแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์จากการแบ่งตามราชธานี ราชวงศ์ รัชกาล ผลจากการแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ของศาสตราจารย์รอง ถูกทำให้เป็นรูปธรรมและประทับตรารับรองโดยรัฐราชการในการผลิตงานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ของคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยในเอกสารชุดประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี จำนวน 3 เล่ม คือ 1) ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 3, พ.ศ.2325 - พ.ศ.2394, 2) ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 รัชกาลที่ 4 - พ.ศ.2475 และ 3) เป็นการรวบรวมข้อมูลของกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ ที่ได้ส่งเข้ามาสมทบกับข้อมูลที่คณะกรรมการเฉพาะกิจได้ค้นคว้าวิจัยเพิ่มเติม โดยเป็นเอกสารในช่วงตั้งแต่หลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมาจนถึงประมาณ พ.ศ. 2520⁹⁵

สิ่งที่ต้องตั้งเป็นข้อสังเกตไว้ก็คือ แม้ว่าจะงานทั้งสองเล่มแรกจะเขียนในลักษณะประมวลประวัติศาสตร์ในหลายๆ ด้านทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม การศึกษา ฯลฯ ตลอดจนการที่มีการสืบราชสมบัติเป็นหัวข้อแรก ซึ่งอาจทำให้ไม่เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงในคำอธิบายการแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ที่เปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่ามาสู่สยามยุคใหม่ คือยังเป็นรัชกาลเรียงลำดับกัน แต่ในความเป็นจริงแล้วภายใต้ชื่อหนังสือและชื่อบทที่ไม่ได้บอกภาพเช่น

⁹³ คาวาเบ โดชิโอะ, "การแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์ไทย", หน้า 107.

⁹⁴ ยุกา ชุมจันทร์ วิเคราะห์ไว้ว่า แม้ว่าศาสตราจารย์รอง จะเป็นนักประวัติศาสตร์อาชีพที่ได้รับการพัฒนาและฝึกฝนทางประวัติศาสตร์มาโดยตรง แต่แนวคิดและวิธีการเขียนประวัติศาสตร์ยังคงดำเนินตามรอยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ คือนึกหาไม่ได้ก้าวพ้นไปจากประวัติศาสตร์ราชสำนัก พระมหากษัตริย์ยังคงเป็นผู้นำทางการเมือง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของทฤษฎีมหาบุรุษ ซึ่งน่าจะพิจารณาได้ว่าแนวคิดวิธีการเขียนงานทางประวัติศาสตร์นี้ เป็นผลสืบเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมทางสังคมของศาสตราจารย์รองเอง ที่อยู่ในตระกูลขุนนางและใกล้ชิดกับพระราชวงศ์.

⁹⁵ เอกสารชุดประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี เล่ม 1 - 3 (จัดพิมพ์โดยคณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี เมื่อปี พ.ศ. 2525).

นั้นไว้ เป็นการจัดแบ่งยุคทางประวัติศาสตร์ที่วางอยู่บนพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงประเทศไปสู่ความทันสมัย กล่าวคือ นี่เป็นการแบ่งประวัติศาสตร์ไทยช่วงต้นรัตนโกสินทร์ในช่วงรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 ออกจากช่วงยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนในรัชกาลต่อๆ มาอย่างเป็นทางการขึ้นเป็นครั้งแรก เพราะประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 รัชกาลที่ 4 - พ.ศ.2475 นั้นมีเนื้อหากล่าวถึงการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงประเทศในทางด้านต่างๆ ทั้งสิ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิงกับภาพประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในช่วงรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 และเอกสารชุดประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปีนี้ยังได้ถูกวิจารณ์ว่า เป็น "การสร้างค่านิยมผิดๆ ในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในทุกระดับ อันสะท้อนออกในภาพของการหยุดคงที่ของวิวัฒนาการการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย ประวัติศาสตร์กลายเป็นเรื่องของการท่องบ่นปัดกราช รัชสมัย แลนยานุภาพของกองทัพ ฯลฯ ที่หาคุณค่าใดๆ ไม่ได้เลย สภาพชะงักงันของการศึกษาประวัติศาสตร์ปรากฏเด่นชัดเหนือคำพูดใดๆ"⁹⁶

ดังนั้นการแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์ไทยของศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์ จึงมีผลทำให้องค์ความรู้เกี่ยวกับสยามยุคเก่ากับการศึกษาประวัติศาสตร์การพัฒนาคความทันสมัย ซึ่งเป็นเรื่องของสยามยุคใหม่ได้ถูกแบ่งยุคสมัยออกจากกัน โดยมีสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นการสิ้นสุดของสยามยุคเก่าให้เป็นจุดเริ่มต้นของสยามยุคใหม่

จากงานประวัตินิพนธ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยของ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์และเสด็จอน ศุภโสภณ ได้เป็นพื้นฐานที่ทำให้เกิดปัญหาในประวัติศาสตร์ของราชวงศ์จักรีและประวัติศาสตร์สมัยประชาธิปไตย คือปัญหาเรื่องการจัดยุคทางประวัติศาสตร์ (periodization) ดังจะเห็นได้จากการที่ของคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยไม่สามารถกำหนดช่วงเวลา และนิยามความหมายของประวัติศาสตร์ในช่วงตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา ปัญหาในการจัดแบ่งยุคในทางประวัติศาสตร์ได้กลายมาเป็นปัญหาสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์ขึ้นเป็นครั้งแรกอย่างไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน แม้ว่าแนวการเขียนของศาสตราจารย์รองจะไม่ได้แตกต่างไปจากประวัติศาสตร์ชาติราชวงศ์ แต่การจัดแบ่งยุคในทางประวัติศาสตร์ (periodization) ต่างหาก ที่ทำให้เกิดปัญหาเรื่องกำหนดนิยามแห่งยุคสมัยอันเป็นช่วงเวลาแห่งความเปลี่ยนแปลง และได้สร้างจุดแบ่งอันเด็ดขาดขึ้นมาในการเขียนนิพนธ์ประวัติศาสตร์ไทย

⁹⁶ กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพ็ชร, "การศึกษาประวัติศาสตร์สกุลตำราขนานภาพ" ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการ. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น, 2519), หน้า 49-50.

ผลจากการจัดแบ่งยุคทางประวัติศาสตร์ของศาสตราจารย์รอง คือการเน้นจุดของการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยแบบตะวันตกมาก จนทำให้เกิดทัศนคติความเปลี่ยนแปลงอันหลากหลายที่เกิดขึ้นในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ดังที่นักประวัติศาสตร์ผู้ยิ่งใหญ่คนหนึ่งในเวลาต่อมาวิจารณ์ไว้ว่า “ยุคปฏิรูปในต้นพุทธศตวรรษที่ 25 นั้นอาจจะมีควมสับสนเนื่องกับยุคต้นรัตนโกสินทร์เสียยิ่งกว่ายุคต้นรัตนโกสินทร์มีความสับสนเนื่องกับอยุธยา”⁹⁷ จนต้นรัตนโกสินทร์ถูกลดทอนลงจนเหลือเป็นเพียงแค่ประวัติศาสตร์สยามยุคเก่าที่ไร้พลังวัดไร้ความเปลี่ยนแปลง “เป็นยุคแห่งความสับสนเนื่องกับอยุธยาหยุดนิ่งและไม่ให้กำเนิดแก่พลังที่อาจเปลี่ยนแปลงสังคม”⁹⁸ และคอยทำหน้าที่เป็นตัวประกอบเพื่อเชิดชูความสำเร็จอันใหญ่หลวงของการปฏิรูปประเทศให้เดิมตามหลังตะวันตกว่าเป็นประหนึ่งราวกับ “การปฏิวัติแบบพลิกแผ่นดิน” เช่นเดียวกันกับการที่ระบอบการปกครองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก็ได้กดทับนิพนธ์ประวัติศาสตร์แบบมาร์กซ์ซิสม์เอาไว้ “จนไม่ได้เห็นแสงเดือนแสงตะวัน”⁹⁹ จนเมื่อเกิดการเคลื่อนไหวเดินขบวนประท้วงของนิสิตนักศึกษาประชาชนในเหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ที่นำไปสู่การล่มสลายของระบบเผด็จการทหารที่ปกครองประเทศมาเป็นเวลาเกือบสองทศวรรษ จึงทำให้เกิดแนวทางในการผลิตนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์แบบใหม่ๆ ที่จะมีผลอย่างสำคัญต่อการพรรณนาการเปลี่ยนแปลงจาก “สยามยุคเก่า” มาสู่ “สยามยุคใหม่” ในงานชิ้นสำคัญของฉัตรทิพย์ นาถสุภาและนิธิ เอียวศรีวงศ์

4. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516

หลังเหตุการณ์เดือนตุลาคม พ.ศ. 2516 ประวัติศาสตร์กลายเป็นความรู้ของสาธารณชนและความสนใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ขยายไปสู่ประวัติศาสตร์ของสังคมและมวลชนมากขึ้น ส่งผลให้ประวัติศาสตร์แบบพงศาวดารชะงักงัน มีการจัดงานสัมมนาขึ้นตามี่ต่างๆ ที่เสนอประวัติศาสตร์ให้เป็นอิสระจากกรอบของประวัติศาสตร์แห่งชาติ เปลี่ยนการมองประวัติศาสตร์จากที่มีรัฐเป็นศูนย์กลางมาเป็นการมองประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับคนและประชาชน การศึกษาประวัติศาสตร์

⁹⁷ สำนักานของอาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์, ปากไก่และใบเรือ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2527), หน้า 4.

⁹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

⁹⁹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “200 ปีของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย และทางข้างหน้า”, หน้า 33-

ไทยหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 กลายเป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดเงื่อนไขใหม่ให้กับการศึกษาในปัจจุบัน เพราะประวัติศาสตร์ของเจ้าราชวงศ์ ที่เคยอยู่ในฐานะที่เป็น “อาวุธทางอุดมการณ์และแหล่งอ้างอิงความชอบธรรมของรัฐ” ได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์ และอนุญาตให้การศึกษาประวัติศาสตร์แบบมาร์กซิสต์ได้รับการเผยแพร่อย่างเปิดเผยได้¹⁰⁰

เหตุการณ์เดือนตุลาคม พ.ศ. 2516 ได้สร้างผลต่อการอธิบายการเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่ามาเป็นสยามยุคใหม่ที่ใช้ปัจจัยภายนอกเป็นเงื่อนไขสำคัญของการเปลี่ยนแปลง ดังจะเห็นได้จากการเกิดคำอธิบายช่วงการเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่ามาเป็นสยามยุคใหม่นี้ขึ้นอีกสองแนวทาง คือ งานการศึกษาของฉัตรทิพย์ นาถสุภา และนิธิ เอียวศรีวงศ์¹⁰¹

จากการพรรณนาการสร้างความทันสมัย ไปสู่การวิเคราะห์วิถีการผลิตของฉัตรทิพย์ นาถสุภา

จุดเริ่มต้นที่สำคัญของการศึกษาทางประวัติศาสตร์ไทยในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ก็คือ การที่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้นำเอาชีวิตและงานของจิตร ภูมิศักดิ์ กลับตีพิมพ์เผยแพร่ขึ้นอีกครั้ง โดยร่วมกระแสกับความสนใจของนักวิชาการไทยที่เรียนจบการศึกษากลับมาจากสหรัฐอเมริกา การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญระหว่างงานของจิตรกับงานที่ผลิตโดยนักวิชาการกลุ่มนี้ คือความสนใจประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคม โดยไม่ได้สนใจที่จะวิเคราะห์ทำความเข้าใจในเรื่องระบบศักดินาของสยามยุคเก่าเช่นเดียวกับที่จิตรสนใจ แต่เป็นการสนใจในเรื่องการเปลี่ยนแปลงของวิถีการผลิตจากระบบศักดินามาเป็นระบบทุนนิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจตามแนวของฉัตรทิพย์ นาถสุภา¹⁰²

¹⁰⁰ Thongchai Winichakul, “The Changing Landscape of the Past: New Histories in Thailand Since 1973,” *Journal of Southeast Asian Studies* 26, 1 (March 1995), p. 99.

¹⁰¹ ทวีศักดิ์ เมื่อกสม, “การปรับตัวทางความรู้ ความจริง และอำนาจของชนชั้นนำสยาม พ.ศ. 2325-2441” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), หน้า 13.

¹⁰² โปรดดู ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (บรรณาธิการ), *วิวัฒนาการทุนนิยมไทย* (กรุงเทพฯ: ฝ่ายวิชาการ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และกลุ่มเศรษฐกิจศึกษา คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2523), ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์ (บรรณาธิการ),

ภายใต้บริบทในช่วงที่งานของจิตรนำมาตีพิมพ์เผยแพร่อีกครั้งหนึ่งนั้น การเขียนประวัติศาสตร์ได้ขยายความสนใจออกไปไม่หยุดยั้งแค่เพียงประวัติศาสตร์ราชวงศ์อีกต่อไป ใจกลางสำคัญคือความต้องการที่จะวิเคราะห์สังคมทั้งระบบ หรือที่เรียกกันว่า “รูปการทางสังคม” การพรรณนาแนวมาร์กซิสต์จากจิตร ภูมิศักดิ์ ได้สืบเนื่องมายังการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจแนวฉัตรทิพย์ นาถสุภา ซึ่งมีความแตกต่างที่สำคัญคือ ในขณะที่จิตรสนใจศึกษาระบบศักดินาซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ของสยามยุคเก่า แต่ฉัตรทิพย์ นาถสุภาสนใจการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตจากระบบศักดินาเป็นทุนนิยม ซึ่งเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ของสยามยุคใหม่ โดยที่แนวคิดของฉัตรทิพย์ดังกล่าวได้มีอิทธิพลต่อการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจในเวลาต่อมา¹⁰³

หลังการปฏิวัติเดือนตุลาคม พ.ศ. 2516 เพียง 4 เดือน ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2517 วารสารอักษรศาสตร์พิจารณา (ปีที่ 1 ฉบับที่ 9) ได้นำบทความเรื่อง “วิวัฒนาการระบบเศรษฐกิจไทย” ของฉัตรทิพย์ นาถสุภา ลงตีพิมพ์เผยแพร่ ฉัตรทิพย์สนใจในการตีความประวัติศาสตร์สังคมไทยจากแง่มุมของวัตถุนิยม (materialist perspective) โดยแม้ว่าจะแบ่งยุคประวัติศาสตร์คล้ายกับจิตรที่เริ่มจากยุคสุโขทัย ที่ฉัตรทิพย์ลงเล่ห์ที่จะชี้ชัดลงไปว่าสุโขทัยเป็นสังคมทาส และฉัตรทิพย์ก็คิดว่าสุโขทัยมีองค์ประกอบของสังคมศักดินาในโครงสร้างทางชนชั้นซึ่งจะได้พัฒนาขึ้นอย่างเต็มที่ช่วงอยุธยา ฉัตรทิพย์ชี้ว่าหลังจากนั้นระบบเศรษฐกิจหลัง พ.ศ. 2398 หรือหลังสนธิสัญญาบาวริง

ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย จนถึง พ.ศ. 2484 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527) และ Chatthip Nartsupa and Suthy Prasertset (eds.), *The Political Economy of Siam, 1851-1910* (Mimeograph, 1976) เป็นต้น

¹⁰³ การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจตามกระแสมาร์กซิสต์ โดยวิเคราะห์กำเนิดทางชนชั้นในประวัติศาสตร์ไทยของชนชั้นนายทุนในงานเรื่อง *ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทยของสิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร* (2521) และการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจเรื่อง *การได้รับผลกระทบจากการทำสนธิสัญญาบาวริงในชนบทภาคกลาง โดยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากการผลิตแบบยังชีพเป็นการผลิตเพื่อการค้าแทนในงานเรื่อง *วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย* ของสุวิทย์ ไทพยวัฒน์* (2521) โดยงานทั้ง 2 เรื่องนี้เป็นจุดเริ่มต้นในการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของท้องถิ่นไทยในภายหลัง

ทำให้เกิดสภาพสังคมศักดินาสมมุติทุนนิยมที่ทุนนิยมครอบงำได้เฉพาะการแลกเปลี่ยน แต่ยังไม่ได้เปลี่ยนวิถีการผลิต¹⁰⁴ ดังที่ฉัตรทิพย์ได้พรรณาน่าว่า

“องค์ประกอบสถาบันและวิวัฒนาการของสังคมไทย ทำให้กระบวนการแบ่งงานกันทำไม่อาจเกิดขึ้นจากภายในได้ การแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศเท่านั้นที่ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงชีพของไทยแตกสลาย หลังจากไทยเข้าร่วมในการค้าระหว่างประเทศใน พ.ศ.2398 ก็มีการเปลี่ยนแปลงสำคัญในโครงสร้างสินค้าออก และสินค้าดั้งเดิม เกิดมีการผลิตเฉพาะอย่าง สินค้าเข้าซึ่งแต่เดิมประกอบด้วย สินค้าฟุ่มเฟือยเพื่อการบริโภคของชนชั้นนำก็เปลี่ยนมาเป็นสินค้าหลายชนิดเพื่อการบริโภคของคนทั่วไป ส่วนสินค้าออกซึ่งตลอดมาประกอบด้วยสินค้าจำนวนน้อยมากชนิด ก็เปลี่ยนลักษณะเป็นสินค้าสำคัญมากไม่กี่ชนิด”¹⁰⁵

กล่าวได้ว่า การเขียนประวัติศาสตร์แนวมาร์กซิสต์ของ ฉัตรทิพย์ นางสุภา คือความพยายามที่จะอธิบายการเปลี่ยนผ่านจากระบบศักดินาสู่ระบบทุนนิยม ในช่วงเวลานับตั้งแต่การทำสนธิสัญญาบาวริงในรัชกาลที่ 4 ทำให้ระบบเศรษฐกิจไทยเปลี่ยนแปลงจากระบบการผลิตเพื่อยังชีพเป็นระบบการผลิตเพื่อตลาด แล้วจึงนำไปสู่การปฏิวัติ 2475 การพรรณานาแนวมาร์กซิสต์จึงสอดคล้องกับการเขียนประวัติศาสตร์สยามยุคใหม่ซึ่งเริ่มต้นขึ้นในรัชกาลที่ 4 แต่การพรรณานาของฉัตรทิพย์ นางสุภา เป็นการนำความคิดของจิตร์ ภูมิศักดิ์มาร่วมกับกระแสการแบ่งยุคสมัยของ ศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์ และในขณะเดียวกัน ก็เป็นการอธิบายจุดเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ไทยด้วยการศึกษาจากเรื่องเศรษฐกิจเป็นหลัก แบบเดียวกับการศึกษาของ อินแกรมดังที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว แต่เป็นการศึกษาระบบเศรษฐกิจตามทฤษฎีมาร์กซิสต์ ไม่ใช่การศึกษาจากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แม้ทั้งสองท่านจะเห็นว่าการทำงานสนธิสัญญาบาวริง จะเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของสยามเก่าและสยามใหม่ก็ตาม

¹⁰⁴ ดู Craig J. Reynolds and Lysa Hong, “Marxism in Thai Historical Studies” *Journal of Asian Studies* 43 (1983): 87-88.

¹⁰⁵ ฉัตรทิพย์ นางสุภา และสุธี ประศาสน์เศรษฐ์, “ระบบเศรษฐกิจไทย พ.ศ.2394 – 2453,” ใน *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย จนถึง พ.ศ.2484*. ฉัตรทิพย์ นางสุภา และ สมภพ มานะรังสรรค์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), หน้า 170.

การเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่ จึงเป็นเรื่องที่ต้องการระยะเวลาที่ยาวนานกว่าเพียงแค่การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 จัตราทิพย์วิเคราะห์ว่า วิธีการผลิตแบบเอเชียเป็นลักษณะสำคัญของระบบเศรษฐกิจไทย จากลักษณะที่หยุดนิ่งในความสัมพันธ์ของระบบศักดินา การทำสนธิสัญญาบาวริงได้กลายเป็นจุดหักเหไปสู่การเริ่มต้นทำลายความสัมพันธ์ในวิธีการผลิตในระบบศักดินาลง และช่วงระยะแห่งการเปลี่ยนผ่านทำให้การเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่านั้นไม่ใช่ทั้งการทำสนธิสัญญาบาวริง และการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 แต่เป็นเรื่องของยุคสมัยอันยาวนานที่เริ่มจากสนธิสัญญาบาวริงไปถึงการปฏิวัติ พ.ศ. 2475

การวิเคราะห์เช่นนี้ของจัตราทิพย์ได้ถูกโต้แย้งจากทรงชัย ณ ยะลา ซึ่งเสนอว่าสภาพสังคมไทยมีลักษณะร่วมกับสังคมตะวันตก มากกว่ามีลักษณะร่วมกับลักษณะสังคมและวิธีการผลิตแบบเอเชีย และถือว่าช่วงระยะเปลี่ยนผ่านไม่มีความสำคัญเท่ากับจุดแตกหักของเปลี่ยนแปลงในการปฏิวัติ พ.ศ. 2475¹⁰⁶

อย่างไรก็ตาม การแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์ไทยโดยให้สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นจุดเริ่มต้นยุคการสร้างความทันสมัยในประเทศไทย ซึ่งเป็นแนวคิดภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองจนถึงทศวรรษ 2520 จนทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์สยามยุคเก่าเป็นภาพที่หยุดนิ่งนั้นได้ถูกท้าทายจากแนวการเขียนประวัติศาสตร์แนวมาร์กซิสต์ คือสยามยุคเก่าไม่ใช่ภาพของสังคมที่อุดมธรรมสงบเรียบร้อย ภายใต้การปกครองที่เต็มไปด้วยทศพิธราชธรรมขององค์กษัตริย์ แต่กลับถูกนำเสนอให้เป็นภาพของการกดขี่ขูดรีดแรงงานไพร่ทาสราษฎร รวมทั้งยังได้เสนอภาพของรูปการทางสังคมที่ล้าหลังอยู่ในวิธีการผลิตแบบยังชีพ ไม่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ส่วนภาพของสยามยุคใหม่ที่เคยถูกอธิบายพรรณนาถึงว่า เป็นช่วงของการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปประเทศไปสู่ความทันสมัยภายใต้กษัตริย์ผู้ปรีชาสามารถนั้น ก็กลับถูกนำเสนอใหม่ในฐานะที่เป็นยุคสมัยที่ชนชั้นผู้ปกครองหันไปร่วมมือกับทุนนิยมต่างชาติ อันเป็นการปรับตัวเพื่อให้ตัวเองอยู่รอดปลอดภัยจากการรุกรานบีบบังคับของมหาอำนาจจักรวรรดินิยมตะวันตก ให้นายทุนนิยมต่างชาติเข้ามาขูดรีดชนชั้นผู้ปกครอง ไม่แตกต่างจากสยามยุคเก่าในระบบศักดินา

การพรรณนาสยามยุคเก่าและสยามยุคใหม่จึงถูกทำให้มีพลวัตแตกต่างไปจากเดิม อันเป็นการเปิดประเด็นการศึกษาประวัติศาสตร์สยามยุคเก่ากับสยามยุคใหม่ไปสู่นิพนธ์ทางประวัติศาสตร์

¹⁰⁶ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับข้อเสนอลและการโต้แย้งต่างๆ ของแนวการวิเคราะห์แบบมาร์กซิสต์ได้ในงานของสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, "สังคมไทยจากศักดินาสู่ทุนนิยม".

จากมุมมองใหม่ๆ ดังเช่นงานนิพนธ์ของนิธิ เอียวศรีวงศ์ เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เศรษฐกิจสังคมและความคิดของชนชั้นกลางกระฎุมพีต้นรัตนโกสินทร์ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน

การพรรณนาการเปลี่ยนแปลงจาก “สยามยุคเก่า” เป็น “สยามยุคใหม่” ในงานนิพนธ์ของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ในช่วงทศวรรษ 2520

การศึกษาประวัติศาสตร์ยุคต้นรัตนโกสินทร์ของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ทำให้การพรรณนาการเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่มีความซับซ้อนขึ้น กล่าวคือ ความหมายของสยามยุคเก่าคือโลกทัศน์ของราชสำนักอยุธยา ในขณะที่สยามยุคใหม่คือโลกทัศน์ของกระฎุมพีต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งทำให้การแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์ไทยเป็นสยามยุคเก่ากับสยามยุคใหม่มีความไม่ชัดเจนเคลื่อนที่ไปจากเดิม คือไม่ใช่เรื่องของการเปลี่ยนองค์พระมหากษัตริย์จากรัชกาลที่ 3 มาเป็นรัชกาลที่ 4 หรือการยึดมั่นในจารีตกับการหันมารับวิทยาการสมัยใหม่จากตะวันตกอีกต่อไป ทำให้การเกิดมีผลวัดในการเขียนประวัติศาสตร์สยามยุคเก่าและสยามยุคใหม่ ที่จะให้แนวทางในการศึกษาตีความการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ของสังคมไทยในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ต่อเนื่องมา ทั้งนี้นิธิได้พยายามชี้ให้เห็นถึงปัญหาในการสร้างคำอธิบายการเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่าและสยามยุคใหม่ ที่เน้นเรื่องการหันมารับอารยธรรมตะวันตกอย่างเกินเลย โดยพยายามที่จะเน้นให้เห็นว่า สยามในช่วงของการเปลี่ยนแปลงคือยุคแห่งการปฏิรูปประเทศในสมัยรัชกาลที่ 4 และที่ 5 นั้นมีความสืบเนื่องมาจากความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ จนนิธิเห็นว่ายุคแห่งการปฏิรูปของกษัตริย์รัชกาลที่ 5 “อาจจะมีความสืบเนื่องกับต้นรัตนโกสินทร์เสียยิ่งกว่ายุคต้นรัตนโกสินทร์มีความสืบเนื่องกับอยุธยา”¹⁰⁷ ความคิดนี้ได้ถูกนำไปขยายต่อศึกษาค้นคว้าวิจัยต่อ

¹⁰⁷ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ปากไก่และใบเรือ, หน้า 4. อย่างไรงานชุดนี้มีบทความชิ้นอื่นๆ ที่ถูกทยอยออกนำเสนอต่อวงวิชาการเรียงตามลำดับเวลาดังนี้ “โลกของนางนพมาศ” ตีพิมพ์ครั้งแรกในวารสารธรรมศาสตร์ 9, 1 (กรกฎาคม-กันยายน 2522), “สุนทรภู่: มหากวีกระฎุมพี” (เอกสารประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์สังคมสมัยต้นกรุงเทพฯ จัดโดยชมรมประวัติศาสตร์ศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร, 17-19 มกราคม พ.ศ. 2524), “อันเนื่องมาจากมหาชาติเมืองเพชร” วารสารธรรมศาสตร์ 10, 4 (2524), “พระปฐมสมโพธิกถา: ธรรมประวัติหรือชีวประวัติ” (บทความประกอบการบรรยายของสมาคมประวัติศาสตร์ จัดที่ศึกษาศาสตร์ 4 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 24 ธันวาคม พ.ศ. 2524), “วัฒนธรรมกระฎุมพีกับวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์” ถูก

มา โดยชี้ให้เห็นถึงความสืบเนื่องของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวในงานวิจัยที่สำคัญ คืองานของ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ เรื่อง การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2475¹⁰⁸

สิ่งที่นิธิเสนอคือ การเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่เป็นเรื่องที่เน้นประวัติศาสตร์สยามยุคใหม่มากเกินไป จึงทำให้ภาพของสยามยุคเก่าไม่มีพลวัต นิธิเสนอว่าต้นรัตนโกสินทร์ มีความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญจากการขยายตัวทางการค้าและการเปลี่ยนโลกทัศน์กระฎุมพี ช่วงการเปลี่ยนผ่านจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่ของนิธิ จึงยาวนานกว่าสมัยการพัฒนาความทันสมัยของรอง ศยามานนท์ และฉัตรทิพย์ นาถสุภา โดยรวมยุคต้นรัตนโกสินทร์เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของช่วงระยะเวลาการเปลี่ยนผ่านจากระบบศักดินาสู่ระบบทุนนิยม การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในการวิเคราะห์ของนิธิ คือการอธิบายความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม ด้วยการวิเคราะห์ภูมิปัญญาหรือโลกทัศน์

ที่มาส่วนหนึ่งของการวิเคราะห์ของนิธิ คือการศึกษาการขยายตัวของการค้าต้นรัตนโกสินทร์และการศึกษาเรื่องกำเนิดชนชั้นนายทุนไทย ซึ่งทำให้ระบบเจ้าภานุนายอากรมีความสำคัญเช่นเดียวกับแรงงานรับจ้างชาวจีนที่เข้ามาแทนที่การเกณฑ์แรงงาน ดังนั้นเมื่อนิธิวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงจารีตการเขียนวรรณกรรม ซึ่งสะท้อนโลกทัศน์และความคิดที่เปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงจารีตการอธิบายประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์ ที่เคยอธิบายว่าเป็นสยามยุคเก่าเสียใหม่ว่า ช่วงต้นรัตนโกสินทร์ถือเป็นส่วนหนึ่งของสยามยุคใหม่ แต่ก็ยอมรับความแตกต่างของขนาดการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจก่อนและหลังสนธิสัญญาบาวริง¹⁰⁹

งานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์โดยเฉพาะเรื่อง ปากไก่และไบเรื่อ: รวมความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์ ของนิธิ ถือได้ว่าเป็นการเสนอความคิดที่สำคัญในการพหุรณนาสยามยุคเก่า แต่มีข้อเพียงงานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์เรื่องนี้เท่านั้นที่มีความสำคัญ การศึกษาทางประวัติศาสตร์ของนิธิมีผลกระทบอย่างมากในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยโดยรวมในปัจจุบันด้วย

นำเสนอต่อที่ประชุมสัมมนา "สองศตวรรษรัตนโกสินทร์: ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย" (จัดโดยสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2525).

¹⁰⁸ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2475 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538).

¹⁰⁹ ไปรอดดู นิธิ เอียวศรีวงศ์, ปากไก่และไบเรื่อ, หน้า 158-171.

ผลกระทบที่สำคัญกลับไปอยู่ที่ "บทนำ" ซึ่งโต้แย้งการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยที่ให้ความสำคัญกับ "สยามใหม่" หรือการปฏิรูปครั้งใหญ่ของชนชั้นนำในต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ด้วยแรงผลักดันจากภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอารยธรรมตะวันตก ซึ่งทำให้การพรรณนาดันรัตนโกสินทร์หรือ "สยามเก่า" เป็นความหยุดนิ่งไม่มีความเปลี่ยนแปลง และเป็นการละเลยแรงผลักดันจากภายใน "สยามเก่า" ด้วย ดังที่นิธิวิจารณ์ว่า

“ยุคต้นรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.2310-2398) มักจะถูกจัดให้อยู่ในยุค “สยามเก่า” ความหมายของยุค “สยามเก่า” นี้ไม่กระจ่างชัดนัก แต่มักจะเป็นแนวคิดที่ใช้สำหรับอธิบายความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในประเทศไทยอันมีกษัตริย์เป็นผู้นำในต้นพุทธศตวรรษที่ 25 “สยามเก่า” คือสภาพที่อยู่ตรงข้ามกับ “สยามใหม่” อันเป็นสภาพที่เกิดจากการปฏิรูปของกษัตริย์ แนวคิดเช่นนี้ ดูเหมือนว่าจะมีประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ช่วงระยะเวลาของการปฏิรูป แต่เมื่อพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้วกลับจะเห็นว่าเป็นอันตรายมากกว่าให้ประโยชน์...”¹¹⁰

การพรรณนาการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ จากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่ ในทศวรรษ 2520 จึงมีความซับซ้อนมากขึ้น โดยเฉพาะเรื่องช่วงเปลี่ยนผ่านจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่ ซึ่งการพรรณนาของฉัตรทิพย์ นาถสุภา เสนอว่าการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตของเศรษฐกิจไทยเป็นผลจากการทำสนธิสัญญาบาวริงในรัชกาลที่ 4 หรือสาเหตุหลักคือ ไทยจำเป็นต้องทำสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคตามความต้องการของประเทศตะวันตก จึงทำให้การเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่เกิดขึ้นภายหลังการทำสนธิสัญญาบาวริง ในขณะที่การพรรณนาของนิธิเสนอว่าการขยายตัวของการค้าในต้นรัตนโกสินทร์ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของกระฎุมพี ทำให้ชนชั้นนำไทยเห็นประโยชน์ของการปรับตัวทำสนธิสัญญากับประเทศตะวันตก ดังนั้นในความเห็นของนิธิแล้ว การเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่จึงได้เกิดขึ้นแล้วตั้งแต่ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์

¹¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

“สยามยุคเก่า” กับ “สยามยุคใหม่” ในการพรรณนาทางประวัติศาสตร์ยุคหลังนิธิ

หลังจากที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ เสนองงานที่นักวิชาการบางท่านเรียกว่าเป็น “classic work” ไปแล้ว¹¹¹ ก็มีงานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์สำคัญๆ บางชิ้นที่ให้สีสันในการพรรณนาการเปลี่ยนแปลงจาก “สยามยุคเก่า” มาสู่ “สยามยุคใหม่” อาทิงานของ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์ เรื่อง **เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ**¹¹² งานของอรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ เรื่อง **การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2475**¹¹³ งานปาฐกถาขนาดสั้นของ ธงชัย วินิจจะกุล, “ศึกษาเรื่องไทยในแดนเนรมิต (Thai Studies In Wonderland)”¹¹⁴ และงานของ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ เรื่อง **ประวัติการเมืองไทย, อารยธรรมไทยพื้นฐานทางประวัติศาสตร์**¹¹⁵

งานของผาสุกและเบเคอร์เรื่อง **เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ** คือการให้ภาพการเปลี่ยนแปลงในเศรษฐกิจสมัยกรุงเทพฯ ที่การเกษตรแบบถาวรมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้น อันจะมีผลกระทบต่อโครงสร้างทางสังคมในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ อย่างไรก็ตามงานชิ้นนี้พยายามกำหนดขอบเขตจำกัดของการเปลี่ยนแปลงมาก คือพยายามจะไม่ใช้คำที่ทดแทนยุคสมัย แต่พยายามใช้เรียกเป็นช่วงทศวรรษแทน ดังเช่น “จากทศวรรษ 2340 ถึงทศวรรษ 2350 จากฐานเดิมของเศรษฐกิจสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญ” คือ สินค้าป่าที่เคยเป็นแหล่งสำคัญของ

¹¹¹ Thongchai, “The Changing Landscape of the Past,” p.103

¹¹² ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, **เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ตรีสิวิน, 2539)

¹¹³ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, **การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2475** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538)

¹¹⁴ ธงชัย วินิจจะกุล, “ศึกษาเรื่องไทยในแดนเนรมิต (Thai Studies In Wonderland)” ปาฐกถานำการสัมมนาเรื่อง “นวัตกรรมเชิงกระบวนการทัศน์ด้านไทยศึกษา” (จัดโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ณ โรงแรมอิมพีเรียล 13 – 14 สิงหาคม 2539)

¹¹⁵ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, **ประวัติการเมืองไทย** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2538), Charnvit Kasetsiri, “Siam/Civilization – Thailand/Globalization: Things to Come” Paper presented to the 14th International Association of Historians of Asia Conference (IAHA) Chulalongkorn University, Bangkok, 20-24 May 1996 และ **อารยธรรมไทยพื้นฐานทางประวัติศาสตร์** (กรุงเทพฯ: ดันอ้อแถมมี, 2540).

ความมั่งคั่งได้ลดความสำคัญลง และบทบาทของเกษตรแบบถาวรได้เพิ่มความสำคัญมากขึ้น “การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นผลจากการค้าต่างประเทศที่เปลี่ยนไป การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลกระทบต่อโครงสร้างของระบบสังคมและการเมืองที่มีการบริหารและควบคุมแรงงานเป็นตัวแปรสำคัญ”¹¹⁶

ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีส่วนในการปรับโครงสร้างการควบคุมแรงงานของชนชั้นนำสยาม ซึ่งทำให้เกิดความมั่นคงและมั่งคั่งขึ้นในราชอาณาจักร อันทำให้เกิดยุคต้นรัตนโกสินทร์ที่ฟื้นขึ้นมาจากการสลายตัวของสยามภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สอง ผาสุกกับเบเคอร์เห็นว่าชนชั้นปกครองของกรุงเทพฯ สมัยต้นรัตนโกสินทร์ประสบความสำเร็จอย่างสูงในการเกณฑ์แรงงานมาใช้สร้างบ้านเมืองและทำสงคราม จำนวนผู้คนที่กรุงเทพฯ ที่เพิ่มขึ้นทำให้กษัตริย์มีกำลังคนสร้างพระราชวัง วัด และสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ ของเมืองหลวงให้วิจิตรพิศดาร อันแสดงให้เห็นแสนยานุภาพของความเป็นเจ้าของกรุงเทพฯ นอกจากนี้ สยามยังสามารถระดมทุนชุดคลองใหม่ ๆ ขึ้นอีกหลายสาย เพื่อใช้เป็นทางขนส่งทหารและเสบียงกึ่งในการสงคราม และเป็นเส้นทางการค้า กษัตริย์ในสมัยนี้ทรงฟื้นฟูเครือข่ายการค้าต่างประเทศที่เคยมีอยู่ในสมัยอยุธยาให้กลับคืนมาใหม่ โดยมีนโยบายใหม่แตกต่างไปจากสมัยปลายอยุธยา กล่าวคือพยายาม “ชักจูงให้ชาวจีนอพยพจำนวนมากเข้ามาตั้งหลักแหล่ง ณ ดินแดนสยาม เพื่อลดปัญหาการขาดแคลนแรงงาน”¹¹⁷

การขยายตัวทางเศรษฐกิจในต้นรัตนโกสินทร์ ดำเนินไปด้วยการใช้ประโยชน์จากแรงงานชาวจีนจำนวนมาก และชนชั้นนำสยามก็มีผลประโยชน์ร่วมทางการค้ากับตลาดจีน อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์เรื่องของการขยายตัวของการค้าต่างประเทศต้นรัตนโกสินทร์ให้มีความต่อเนื่องกับการทำสนธิสัญญาบาวริง ก็ได้กลับมาทำให้การแบ่งระหว่างสยามยุคเก่ากับสยามยุคใหม่ในช่วงรัชกาลที่ 3 กับรัชกาลที่ 4 คลายความชัดเจนลง แต่เน้นความต่อเนื่องมากขึ้น ซึ่งเป็นการเสริมให้ข้อเสนอของนิธิเรื่องของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ขยายตัวอย่างมากในต้นรัตนโกสินทร์โดดเด่นขึ้น และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจดังกล่าวมีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นกระฎุมพีต้นรัตนโกสินทร์ ให้มาเน้นเรื่องความจริงเชิงประจักษ์และมนุษยนิยม

ส่วนเรื่อง การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 - พ.ศ.2475 ของอรรถจักร์ นั้นเสนอว่า การเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่คือ การเปลี่ยนแปลงความคิดที่ปรากฏขึ้นในหมู่ชนชั้นนำสยาม โดยเฉพาะรัชกาลที่ 4 ที่รับเอาแนวคิดของ

¹¹⁶ ผาสุก และเบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ, หน้า 22.

¹¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

นิธิในเรื่องการเปลี่ยนความคิดมาให้ความสำคัญกับความจริงเชิงประจักษ์และความเป็นมนุษย์นิยม มาแสดงให้เห็นว่าในเวลาต่อมานั้นชนชั้นนำสยามได้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางความคิดเกี่ยวกับเวลา คือเปลี่ยนจากเวลาแบบวัฏสงสารที่เวลาเป็นวงกลม และถูกกำหนดไว้แล้วตามคติความเชื่อในพุทธศาสนา มาเป็นความคิดเรื่องเวลาที่ก้าวหน้า คือมนุษย์สามารถกำหนดความเป็นไปในอนาคตของตนเองได้ด้วยการกระทำของตนในปัจจุบัน ผลที่ตามมาคือทำให้เกิดความสำนึกในการเป็นผู้กำหนดวิถีของประวัติศาสตร์ เริ่มต้นจากรัชกาลที่ 4 ทำให้พระองค์ทรงเป็นผู้ที่ต้องผลักดันให้บ้านเมืองก้าวหน้าต่อไป การเปลี่ยนวิถีคิดเรื่องเวลาแบบก้าวหน้าและเน้นความสำคัญในความสามารถของมนุษย์ที่จะกำหนดการเปลี่ยนแปลงอนาคตของตนเองให้ดีขึ้นได้นี้ ต่อมาก็ได้คลี่คลายเป็นความคิดที่แพร่หลายในช่วงการปฏิรูปประเทศ เพราะการเกิดรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น

“เป็นผลมาจากการเกิดสำนึกทางประวัติศาสตร์แบบใหม่ในหมู่ชนชั้นนำซึ่งเป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองที่ทำให้ชนชั้นนำมีความคิดทางเวลาแบบใหม่และมีความคิดเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์ สำนึกทางประวัติศาสตร์แบบใหม่ในหมู่ชนชั้นนำนี้เป็นความสำนึกที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้มีศักยภาพและมีพันธกิจในการทำให้วิถีของประวัติศาสตร์ให้ดำเนินไปสู่ความก้าวหน้า ซึ่งการที่จะกำหนดวิถีของประวัติศาสตร์ให้ดำเนินไปสู่ความก้าวหน้าได้นี้ พระมหากษัตริย์จะต้องทรงมีพระราชอำนาจอย่างแท้จริงมิใช่มีแต่เพียงในนาม พระองค์จึงทรงพยายามรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ทั้งนี้โดยอาศัยความเอื้ออำนาจของสถานการณ์ในสังคมไทย”¹¹⁸

พร้อมกันนั้น หลังการปฏิรูปประเทศเป็นรัฐสมัยใหม่ เกิดความเปลี่ยนแปลงความคิดเกี่ยวกับราษฎร จากไพร่ทาสที่ต้องสังกัดขึ้นอยู่กับมูลนาย เปลี่ยนมาเป็นพลเมืองที่มีหน้าที่รับผิดชอบต่อความเจริญก้าวหน้าของรัฐ อาทิด้วยการเสียดินนาห์ แนวคิดดังกล่าวกลายเป็นแนวคิดหลักของข้าราชการ เช่น “หลักราชการ” ที่คิดว่าความเจริญก้าวหน้าของสังคมและรัฐไทยจึงเป็นภารกิจหน้าที่ของพลเมืองทุกคน ไม่ใช่เป็นแต่เพียงภาระรับผิดชอบของผู้ปกครอง ทำให้เกิดความรู้สึกการเป็น

¹¹⁸ อรรถจักร์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 -

เจ้าของประเทศ สำนึกที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของรัฐ อันเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองในการปฏิวัติ พ.ศ. 2475

งานของอรรถจักร์เป็นการขยายแนวคิดเรื่องโลกทัศน์ให้ไปถึงสมัยการปฏิรูปความทันสมัย โดยใช้จุดแบ่งใหม่ทางด้านประวัติศาสตร์การเมือง ที่เรียกว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 อย่างไรก็ตาม อรรถจักร์ไม่ได้ปฏิเสธความสำคัญของรัชกาลที่ 4 ในการเป็นผู้ทรงริเริ่มแนวคิดการเปลี่ยนแปลงเชิงเวลาจากจักรวาลวิทยาแบบวงกลมไปเป็นเวลาแบบก้าวหน้า และกลุ่มคนที่เป็นข้าราชการซึ่งเปลี่ยนโลกทัศน์เป็นผู้ลงมือเปลี่ยนแปลงการปกครองสยาม ซึ่งสยามยุคใหม่จึงไม่ใช่การกระทำของรัชกาลที่ 5 หรือชนชั้นนำสยามที่เป็นเจ้าเท่านั้น แต่ยังมีข้าราชการอีกส่วนหนึ่งที่มารับภารกิจต่อไป เช่นเดียวกันที่อรรถจักร์ไม่ได้ปฏิเสธความสำคัญของการปฏิรูปสมัยรัชกาลที่ 5 และการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตจากยังชีพเป็นการค้า แต่เพิ่มการวิเคราะห์โลกทัศน์โดยอยู่ในกรอบยุคสมัยที่เด่นชัดอยู่แล้ว

งานชิ้นสำคัญอีกชิ้นหนึ่งที่น่าจะทำให้ภาพของการเปิดรับและเปลี่ยนแปลงประเทศให้ทันสมัยแบบตะวันตกนั้นอาจจำเป็นต้องให้ความหมายใหม่ คืองานของธงชัย วินิจจะกุล เรื่อง “ศึกษาเรื่องไทยในแดนเนรมิต (Thai Studies in Wonderland)” ธงชัยเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่ เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางภูมิปัญญาที่ซับซ้อน โดยเป็นการรับความรู้ ความจริง เทคโนโลยี วิธีการคิดที่ไม่ใช่เป็นฝรั่งและไม่ใช่เป็นไทย มีการแยกแยะเรื่องที่จะรับและปฏิเสธ และมีการกล่อมเกลายัดลักษณะของสยามให้ยอมรับธรรมเนียมฝรั่งได้อย่างมีศักดิ์ศรี ซึ่งดำเนินมาตลอดตั้งแต่รัชกาลที่ 4 มาจนถึงปัจจุบัน แต่เป็นผลกระทบจากการรับความรู้ฝรั่งทำให้ชนชั้นนำสยามต้องปรับตัวเลือกรับสองด้านคือทั้งยืนยันความถูกต้องของสยามและสามารถสอดคล้องกับมาตรฐานของตะวันตก¹¹⁹

ธงชัยเสนอการแบ่งความรู้ออกเป็นสองปริมาณซึ่งไม่แยกขาดจากกันแต่ปะทะประสานและดำรงอยู่เป็น 2 ขั้วของความเป็นมนุษย์ โดยสังคมที่รับอิทธิพลจากยุคสมัยใหม่ของตะวันตกผ่านการล่าอาณานิคมนั้น ต้องปรับตัวทางภูมิปัญญาเพื่อแสวงหาอัตลักษณ์ใหม่ ความไม่ต่อเนื่องระหว่างสยามยุคเก่ากับสยามยุคใหม่ได้รับการเน้นจนเด่นชัดขึ้นอีกครั้ง โดยธงชัยไม่ได้ปฏิเสธความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่เช่นเดียวกัน แต่ได้เพิ่มเติมมุมมองที่น่าสนใจเกี่ยวกับความรู้สมัยใหม่กับความรู้ตามประเพณี กับการที่ชนชั้นนำสยามรับรู้ความแตกต่างจากตะวันตกแล้วสร้างอัตลักษณ์ของสยามว่า ปัญญาชนสยามได้

¹¹⁹ ธงชัย, “ศึกษาเรื่องไทยในแดนเนรมิต (Thai Studies in Wonderland)”, หน้า 4.

“อาศัยการตีความ แปล แปลง ความรู้ที่มีอยู่เดิมให้สามารถครอบคลุม หรือเปิดกว้างต่อความรู้ใหม่ และปรากฏการณ์ใหม่ ๆ ในกรณีนี้คือยืนยันความสูงส่งกว่าของศาสนาพุทธ แต่ตีความเพื่อต้อนรับความรู้แบบวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีใหม่ๆ ได้ ...เจ้าฟ้ามงกุฎและขบวนการธรรมยุติกนิกายของพระองค์ก็อาศัยวิธีเดียวกัน คือ การยกเครื่อง, ปรับความรู้ที่มีอยู่ในนามของการยืนยันความถูกต้องดั้งเดิม...จึงเป็นการปรับเปลี่ยนภูมิปัญญา...โดยไม่เกิดการหักล้างปฏิวัติทางภูมิปัญญาหรือทางสังคมแน่นอน ท่วงทำนองการปรับตัวทางภูมิปัญญาเช่นนี้ สำเร็จได้ส่วนหนึ่ง เพราะนักคิดและผู้มีอำนาจเป็นคนกลุ่มเดียวกันหรือคนๆ เดียวกัน ผลลัพธ์คือ การยืนยันว่าความรู้ที่เกี่ยวกับตนเอง ความเชื่อ วัฒนธรรมและสังคมไทย ยิ่งดีกว่า เห็นอกว่า อยู่เช่นเดิม ท่ามกลางความจำเป็นต้องปรับตัวให้ทันกับโลกในด้านที่เกี่ยวกับวัตถุหรือ เทคโนโลยี นี่คือการเมืองของไทยศึกษา นับจากจุดกำเนิดของมันเมื่อ 100 กว่าปีก่อน”¹²⁰

ธงชัยเสนอว่าความรู้ที่ปัญญาชนของสยามยุคใหม่สร้างขึ้นทั้งหมดนั้น เป็นเพียงการก่อรูปเปลี่ยนร่างอัตลักษณ์ไทยในบริบททางประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ซึ่ง “ล้วนแต่เป็นความรู้เพื่อที่จะตะล่อม และก่อรูปก่อร่างอัตลักษณ์ไทยที่เปลี่ยนไปท่ามกลางกระแสโลกในยุคสมัยของเขาจากจุดยืนมุมมองของแต่ละท่าน”¹²¹

ข้อเสนองานเรื่องการแบ่งแยกความรู้ทางพุทธศาสนากับความรู้ในโลกย์ของธงชัย อาจนำไปสู่การพิจารณางานศึกษาของกริสโวลด์เรื่อง *The King Mongkut of Siam* ที่เห็นว่าการที่รัชกาลที่ 4 แยกความรู้แบบพุทธศาสนากับความรู้แบบวิทยาศาสตร์ และเห็นว่าความรู้ทั้งสองนั้นไม่ได้ขัดแย้งกัน อันเป็นผลทำให้เป็นพื้นฐานสำคัญในการยอมรับวิทยาการความก้าวหน้าของตะวันตก ซึ่งนำไปสู่การทำให้ประเทศเปลี่ยนแปลงทันสมัยแบบตะวันตก อย่างไรก็ตาม ธงชัยไม่ได้เห็นว่าการแบ่งแยกความรู้ดังกล่าว จะเป็นพื้นฐานที่ทำให้สยามเปิดรับวิทยาการของตะวันตกอย่างเต็มที่โดยไม่มี การเลือกเฟ้น แต่เป็นการรับที่จะยังปรับเปลี่ยนทั้งตัวเองให้เข้ากับตะวันตกและกลับกลายความเป็นตะวันตกให้เข้ากับสยามได้อย่างไม่ต้องรู้สึกขัดเขิน การพรรณนาความเป็นสยามยุคเก่ามาเป็น

¹²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4-5.

¹²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

สยามยุคใหม่ของรัชสมัย จึงไม่ใช่เป็นการเปลี่ยนแปลงด้วยการเปลี่ยนประเทศให้เป็นตะวันตกเท่ากับ ทำให้ความเป็นตะวันตกมาเข้าไปความเป็นสยามได้มากนักน้อยเพียงไร

การพรรณนาการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์จากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่ตั้งแต่ ทศวรรษ 2520 ซึ่งมีการอธิบายที่ซับซ้อนระหว่างการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจกับการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของกระฎุมพี แต่ในงานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ช่วงหลังจำนวน 3 เรื่องของชาญวิทย์ เกษตรศิริ คือ **ประวัติการเมืองไทย (2538)**, **"Siam/Civilization-Thailand/Globalization: Things to Come" (1996, 2539)**, และ **อารยธรรมไทยที่ฐานทางประวัติศาสตร์ (2541)** การพรรณนาเรื่องการพัฒนาวัฒนธรรมตะวันตกของชนชั้นนำสยามในช่วงรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 ในงานของชาญวิทย์ทำให้ความหมายของการเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่คือ การเปลี่ยนจากสยามตามธรรมเนียมกรุงรัตนโกสินทร์เป็นสยามที่รับธรรมเนียมตะวันตกมาใช้ โดยเฉพาะธรรมเนียมของอังกฤษ หรือ "การทำให้เป็นแบบวิกตอเรียน" (Victorianization)

ชาญวิทย์เสนอเรื่องสยามเก่ากับสยามใหม่ว่าเป็นที่มาของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ใน **ประวัติการเมืองไทย** โดยเสนอภาพสยามเก่าในฐานะที่เป็นอาณาจักรพุทธขนาดกลางบนผืนแผ่นดินเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีอิทธิพลทางการปกครองเหนือดินแดนใกล้เคียง ปกครองโดยกษัตริย์และขุนนางโดยการเกณฑ์แรงงานจากประชากรที่มีการผสมปนเปทางชาติพันธุ์ในชนชั้นไพร่และทาส มีกลุ่มชาวจีนกลุ่มเล็กๆ อาชีพพ่อค้าที่ไม่มีอิทธิพลทางการปกครอง "สยามเก่าไม่มีสิ่งที่เรียกกันว่า "ชนชั้นกลาง" ขนาดใหญ่อย่างเห็นได้ชัดแต่ประการใด"¹²² รายได้ของรัฐมาจากการเก็บส่วยและการผูกขาดการค้ากับต่างประเทศ

สยามยุคใหม่คือ การปรับตัวของชนชั้นนำกลุ่มเล็กๆ จำนวนหนึ่ง ที่ร่วมกันผลักดันให้มีการปฏิรูปประเทศขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 และในด้านหนึ่งของการปฏิรูปคือ "การเขียนผู้และลอกเลียน" จากตะวันตก ซึ่งมีทั้งการยกเลิกและปรับปรุงวัฒนธรรมเดิมของสยามให้มีความ "ศิวิไลซ์" ตามความหมายตะวันตกอันเป็น "ความเชื่อของผู้นำสยามว่าการปฏิรูปช่วยให้ประเทศของตนได้รับความยอมรับในหมู่ของมหาอำนาจตะวันตก"¹²³ แม้ว่าสาเหตุที่ทำให้สยามรักษาเอกราชไว้ได้มีความซับซ้อนมากกว่าความคิดและการปฏิรูปของชนชั้นนำ แต่มีสาเหตุจากที่ตั้งของสยามไม่ได้อยู่ในเส้นทางคมนาคมของตะวันตก การยอมทำสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคกับมหาอำนาจ การไม่อ้างสิทธิเหนือดินแดนที่เคยอยู่ในอำนาจของสยามมาก่อน การที่อังกฤษกับ

¹²² ชาญวิทย์, **ประวัติการเมืองไทย**, หน้า 13.

¹²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

ฝรั่งเศสประกันความเป็นกลางของสยามเพื่อเป็นรัฐกันชนระหว่างกัน ทั้งหมดนี้ทำให้สยามสามารถรักษาเอกราชไว้ได้ “แต่สยามก็เรียกได้ว่าตกอยู่ในอิทธิพลทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของอังกฤษเป็นส่วนใหญ่ (ซึ่งทำให้ลักษณะของวัฒนธรรมของชนชั้นสูงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในราชสำนักมีความเป็น victorianization ไม่น้อย)”¹²⁴

การปฏิรูปประเทศได้สร้างคนรุ่นใหม่ในระบบราชการจากการศึกษาแบบใหม่ทั้งในและนอกประเทศ ทำให้คนรุ่นใหม่ที่มีการรับรู้เกี่ยวกับการปกครองในระบบประชาธิปไตยของตะวันตกมีความเห็นว่า ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นสิ่งที่ล้าหลังจึงเป็นการขัดขวางต่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศ ประกอบกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำของโลกในช่วงทศวรรษ 2470 ทำให้คนรุ่นใหม่ประสบโอกาสทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ได้สำเร็จ

การเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่จึงเป็นที่มาของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ซึ่งมีประวัติศาสตร์การเมืองไทยในระบบประชาธิปไตยเป็นเนื้อหาหลักของ **ประวัติศาสตร์การเมืองไทย** การพรรณนาประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่ จึงเป็นเพียงที่มาของประวัติศาสตร์ระบบประชาธิปไตยไทยเท่านั้น ภาพการเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ไทยในช่วงรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 จึงสามารถพรรณนาโดยสรุปได้ว่า

“สยามเป็นเพียงประเทศเล็ก ๆ อยู่นอกเส้นทางคมนาคมของโลกตะวันตก เป็น exotic land แห่งโลกตะวันออก แต่ก็มีสัญญาณหลายอย่างที่ทำให้คนตะวันตกคุ้นเคยได้ และเป็นสัญญาณของความเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นในสยาม ไม่ว่าจะ เป็นดีกรามบ้านช่องของชนชั้นสูงที่ลอกเลียนแบบจากตะวันตก รถราง รถไฟ ตลอดจน การค้ากับโลกตะวันตกที่สยามส่งผลิตผลทางการเกษตรของตน คือ ข้าว ยางพารา ดีบุก และไม้สักไปขายในดินแดนอาณานิคมของตะวันตก (ส่วนใหญ่ขายให้อังกฤษ) สยามในช่วงของการเปลี่ยนคริสต์ศตวรรษเข้าสู่ศตวรรษที่ 20 เป็นประเทศในเอเชียที่กำลังมีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีกระบวนการของที่เรียกว่า westernization และ modernization ที่กำลังเกิดขึ้น กำลังเปลี่ยนจากสยามเก่าเป็นสยามใหม่”¹²⁵

¹²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

¹²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 11. (เน้นโดยผู้เขียน).

การพรรณนาเรื่องการรักษาเอกราชของสยามไว้ได้ของชาวยุโรป เสนอภาพอิทธิพลทางวัฒนธรรมของตะวันตกโดยเฉพาะอังกฤษ ที่มีต่อวัฒนธรรมของชนชั้นสูงในสยามยุคใหม่ ซึ่งชาวยุโรปใช้คำว่า *victorianization* เป็นการวิเคราะห์การรับวัฒนธรรมตะวันตกของชนชั้นนำสยามเพื่อมาใช้เป็นตัวแทนของการปฏิรูปประเทศ ซึ่งการพรรณนาจนถึงทศวรรษ 2520 ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และโลกทัศน์ ดังนั้นการวิเคราะห์ความแตกต่างทางวัฒนธรรมระหว่างตะวันตกกับสยาม จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงความหมายของสยามยุคใหม่ให้เป็นสยามที่รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตก ในขณะที่สยามยุคเก่าคือสยามที่สืบเนื่องตามวัฒนธรรมเดิมของตนเอง

ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของสยามก็มีความสำคัญในการรักษาเอกราชของสยามไว้ได้ เนื่องจากสยามมีที่ตั้งอยู่นอกเส้นทางคมนาคมของตะวันตกจึงทำให้มีโอกาสปรับตัวได้มากกว่าดินแดนใกล้เคียงอื่น ๆ ทั้งนี้เรื่องที่ตั้งของสยามเป็นการรับรู้ของชาวตะวันตกที่มีต่อสยามด้วย ชาวยุโรปอ้างงานเขียนของชาวตะวันตกเรื่องหนึ่งว่า “เมื่อปี 2447 J. Antonio: Guide to Bangkok and Siam ได้เขียนแนะนำว่า กรุงเทพฯ เป็นเมืองที่ *out of track* ใครก็ตามที่ต้องการไปกรุงเทพฯ จะไปได้โดยทางเรือจากสิงคโปร์ ใช้เวลาเดินทาง 3 วันและเมื่อถึงกรุงเทพฯ ก็จะทำให้เห็นว่าเมืองหลวงของสยามมีประชากร 4 แสนคน (ทั้งประเทศมี 8 ล้าน) ... เป็นเมืองเล็ก ๆ ที่เต็มไปด้วยลำคลอง มีถนนเพียง 2-3 สาย”¹²⁶ ดังนั้นในการวิเคราะห์สาเหตุการที่สยามสามารถรักษาเอกราชไว้ได้จากที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่อยู่นอกเส้นทางคมนาคมของตะวันตกจึงถือได้ว่าเป็นการวิเคราะห์อีกเรื่องหนึ่งที่แตกต่างกับการพรรณนาในทศวรรษ 2520

การพรรณนาการรับรู้ความแตกต่างทางวัฒนธรรมระหว่างตะวันตกกับสยามเป็นการให้ภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่ได้ชัดเจนขึ้น เพราะสยามยุคใหม่ที่มีทั้งการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และโลกทัศน์ โดยสรุปคือการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเดิมของสยามให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมของตะวันตก เพื่อรักษาเอกราชของสยามไว้ให้ได้ และเนื่องจากที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของสยามอยู่นอกเส้นทางคมนาคมของตะวันตกจึงเป็นโอกาสให้ชนชั้นนำสยามปรับตัวได้ดีกว่าดินแดนใกล้เคียงอื่นๆ

ใน *อารยธรรมไทยที่ราบทางประวัติศาสตร์* ซึ่งมีเนื้อหาหลักเป็นภาพรวมเรื่องราวของประวัติศาสตร์ไทยทั้งหมดโดยย่อ ชาวยุโรปเสนอการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่ที่มีความซับซ้อนได้ชัดเจน เริ่มต้นจากความขัดแย้งทางการค้าระหว่างตะวันตก

¹²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

กับสยาม ซึ่งชาลวิทย์พรรณนาโดยให้ความสำคัญกับความแตกต่างระหว่างนโยบายการค้าสมัยรัชกาลที่ 3 กับสมัยรัชกาลที่ 4 ในฐานะที่เป็นจุดเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่ว่า

“เป็นพื้นฐานของยุคปัจจุบันยุคนี้จะมีการเปลี่ยนแปลงเพราะมีพวกฝรั่งเข้ามา...นับแต่สมัยรัชกาลที่ 2 รัชกาลที่ 3 รัชกาลที่ 4 ไทยจะเริ่มติดต่อกับฝรั่งอย่างมาก นับเป็นการเริ่มยุคใหม่ของการติดต่อกับฝรั่ง...จุดของความขัดแย้งระหว่างไทยกับฝรั่งในแง่ที่ว่าไทยจะค้าขายแบบผูกขาดแต่ฝรั่งจะให้ไทยค้าขายแบบเสรี รัชกาลที่ 3 ทรงยืนยันว่าจะไม่เปลี่ยนแปลงการค้าระบบผูกขาด เพราะพระองค์ทรงเห็นว่าระบบนี้มีประโยชน์หากทำได้มาก ถ้าปล่อยให้เป็นการค้าแบบเสรีไทยอาจจะขาดทุนก็ได้...ในสมัยนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งพวกขุนนางชั้นผู้ใหญ่ก็เริ่มอ่านหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษที่ส่งมาจากสิงคโปร์แล้ว ทำให้รู้เรื่องราวเกี่ยวกับการคุกคามของลัทธิจักรวรรดินิยม คือรู้ว่าประเทศใดในแถบนี้ถูกยึดครองไปแล้วบ้าง เมื่อเป็นเช่นนี้ไทยเองก็ต้องเปลี่ยนนโยบายจากการยืนยันการค้าแบบผูกขาดมาเป็นการค้าแบบเสรีโดยการเซ็นสัญญาบาวริงในปี พ.ศ.2398...เปลี่ยนเป็นการค้าเสรี ฝรั่งก็สามารถเข้ามาทำการค้ากับคนไทยได้โดยตรง สัญญานี้ยังทำให้ฝรั่งมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในประเทศไทยอีกด้วย”¹²⁷

ชาลวิทย์สนับสนุนการวิเคราะห์ความสำคัญของการทำสนธิสัญญาบาวริงในรัชกาลที่ 4 ว่าได้ส่งผลกระทบต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก จนส่งผลทำให้เกิดการปฏิรูปในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่สิ่งที่เห็นเด่นชัดเพิ่มเติมขึ้นมาในการพรรณนาคือ ภาพรวมการปฏิรูปในสมัยรัชกาลที่ 5 ในเรื่องการนำวิธีการของตะวันตกมาใช้ในไทย

งานชิ้นต่อมาคือ “Siam/Civilization-Thailand/Globalization: Things to Come” อันเป็นบทความที่ชาลวิทย์เขียนสำหรับการสัมมนา International Asian Historians Association 14 (IAHA 1996) ที่ได้แสดงความซับซ้อนในการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์การรับรู้ความแตกต่างระหว่างความเป็นตะวันตกกับความเป็นไทย ตั้งแต่เรื่องความศิวิไลซ์ของชนชั้นนำสยามในรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 สืบมาจนถึงโลกาภิวัตน์ในทุกวันนี้

¹²⁷ ชาลวิทย์, *อารยธรรมไทยที่บูรณาการทางประวัติศาสตร์*, หน้า 126-9.

ชาลววิทยัเปรียบเทียบโลกาภัวฒัน (Globalization) กับศัวไลเชษัน (Civilization) ได้อย่างนำสนใจคัคือ ค่ำว่ำโลกาภัวฒัน เป็นค่ำที่นิยมใช้ภยหลังเหตุภกรณัเด็อนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 แสดงภกรรับรูัใหม่ของชนชั้นภลภไทยที่ม็ความเห็นว่ำ ประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่ของภรเศโลกาภัวฒันซึ่งแตกต่างไปจากอดีต แต่ชลววิทยัม็ความเห็นว่ำลัษณะที่เรี่ยภกันว่ำภกรปฏิภรูป (reform) ภกรเปล็ยนภเปล็งให้ทันสมัย (modernization) และภกรเปล็ยนภเปล็งให้เป็นตะวันตก (westernization) ของสยามโดยเฉพะในชว่ภรัชภคภลที่ 4 ถึงรัชภคภลที่ 5 เป็นส่วนหนึ่ของภรเศโลกาภัวฒัน (globalization) และภกรทำให้เป็นท้องถิ่น (localization) โดยภรที่ชนชั้นนำสยามสร้งสยามยุคใหม่ให้มีภจรภญ (civilized) ตามภณทและคัความต้องการของประเทศไทยตะวันตกซึ่งนำไปสู่ภรชวณภกรของคัวภมศัวไล (the process of "civilization") เช่นภกรสร้งถนนภจรภญภร หรือภกรตั้งพระนภมของพระธิดาในรัชภคภลที่ 4 ว่ำ "พระองค้เจ้าสร่วภวฒนภ" และภกรตั้งพระนภมพระธิดาในรัชภคภลที่ 5 ว่ำ "พระองค้เจ้าศรัวไลภลภษณั" รวมทั้งภกรมีโทรเลข เร็อภลไฟ สภภภิตภกรรภ ภกรกำหนดเร็องแต่งภย ฯลฯ ก็เพื่อให้อสยามแสดงคัภเป็นสภภล ("International") ตามภคตรฐภนของคัวภมศัวไล ซึ่งพระนภนภในพระภทสมเด็จพระมภภภลภเจ้าอยู่ภวตั้งแต่เม็อคร้งทรงเป็นสยามมภภภรภษภมเร็อง "เท็ยวเม็องพระสร่ว" ทรงพระนภนภเร็องเม็องสุโขทภยว่ำ "ภงที่จจะทำให้อคนไทยรู้ลัษณะขึ้นม่ำภว่ำชลภไทยเรภไม่ใชชลภใหม่ และไม่ใชชลภที่เป็นคนป่ำหรือที่เรี่ยภตามภภษภอังกฤษ "อันศัวไลษ" ("uncivilized") จนถึงในสมัยประชภภภโดยที่มีภกรใช้ค่ำว่ำ "อภระย" แทนค่ำว่ำ "ศัวไล" ซึ่งเป็นการเน้นลัษณะของไทยให้อม็ความล่ำคัภได้โดยเด็วเอง

ภกรเนชภญหน้าภกับโลกาภัวฒันของประเทศไทยในทุกภวันนี เป็นภกรรับรูัคัภแตกต่างจากประเทศไทยตะวันตกซึ่งทำให้อประเทศไทยเด็องปรับเด็วตามนั้น เป็นภกรรับรูัสภณภกรณัที่ด่ำเนินม่ำตั้งแต่ชนชั้นนำสยามในรัชภคภลที่ 4 ถึงรัชภคภลที่ 5 เนชภญหน้าภกับคัวภมศัวไลแล้ว ดัังนั้นภกรภรณภภภกรเปล็ยนภเปล็งทภภประวัติศษภตรของชลววิทยั จั้เพิ่มเด็มเร็องภกรปรับเด็วของชนชั้นนำสยามตามคัวภมศัวไลของตะวันตกเด็ว ซึ่งมับจากภกรปรับเด็วในสมัยรัชภคภลที่ 4 ถึงรัชภคภลที่ 5 แล้ว ภกรปรับเด็วตามตะวันตกนี้อยั้ด่ำเนินลั้มม่ำถึงปัจจุบัน

5. สรภ

ภยหลังสงครามโลกคร้งที่ 2 มีแนวคัดมภภภลภกับภกรพัฒนาคัวภมทันสมัยเข้ม่ำม็อิทธิพลในภกรศัภภประวัติศษภตรสยามยุคใหม่ของไทย โดยภกรภรณภภภกรพัฒนาคัวภมทันสมัยม็ความล่อคัลลัองกับภกรรับรูัของชนชั้นนำสยามในรัชภคภลที่ 5 เด็ว ซึ่งนำไปสู่ภกรแบ่งยุคสมัยของ

ประวัติศาสตร์ไทยโดยศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์ ซึ่งทำให้การพรรณนาการเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่กลายเป็นแนวคิดสำคัญในประวัติศาสตร์ไทยปัจจุบัน การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจแนวของฉัตรทิพย์ นาถสุภาเป็นการพรรณนาประวัติศาสตร์สยามยุคใหม่ซึ่งภาพสยามยุคเก่ามีความหยุดนิ่ง การศึกษาประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์ของนิธิ เอียวศรีวงศ์ได้เปิดให้เห็นพลวัตในการศึกษาประวัติศาสตร์สยามยุคเก่าได้อีกครั้งหนึ่ง แต่การพรรณนาการเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่ยังดำรงอยู่ต่อไป

การพรรณนาการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์จากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่ ซึ่งเริ่มต้นมาตั้งแต่ราวรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4 นั้น ไม่ว่าจะมาจากสาเหตุทางประวัติศาสตร์ในเรื่องชนชั้นนำบางกลุ่มเปิดรับวิทยาการสมัยใหม่จากมิชชันนารีอเมริกัน การเสด็จขึ้นครองราชย์ของรัชกาลที่ 4 ซึ่งได้ทรงเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศของสยามได้ทันเวลา การทำสนธิสัญญาเบาริงซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศไทย ฯลฯ ไปจนถึงแนวการพรรณนาในเรื่องตัวบุคคล หรือเกร็ดประวัติศาสตร์ก็ตาม ต่างก็เป็นส่วนหนึ่งในประวัติศาสตร์ความคิด ที่ผู้แต่งงานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ได้ย้อนกลับไปตีความอดีตในช่วงที่สำคัญในประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงบริบทแต่ละยุคสมัยที่ปรากฏในงานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์เหล่านั้น

กล่าวโดยสรุป การพรรณนาการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์จากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่ในช่วงรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4 จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงรับรู้อดีตสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4 ของรัชกาลที่ 5 ต่อเนื่องมาถึงทศวรรษ 2520 การพรรณนาเรื่องราวในสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4 เปลี่ยนแปลงจาก ภาพลักษณ์ของกษัตริย์ในคติเทวราชา-ธรรมราชา เป็นภาพลักษณ์ของมนุษย์ผู้เป็นประมุขแห่งรัฐ ไปจนถึงการเปลี่ยนแปลงจากระบบเศรษฐกิจแบบประเพณีหรือศักดินา เป็นระบบเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่หรือทุนนิยม สำหรับการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของวัฒนธรรมสองชนชั้นสมัยอยุธยาเป็นโลกทัศน์ของระบุมืดรัตนโกสินทร์ ทำให้การพรรณนาการเปลี่ยนผ่านจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่มีความซับซ้อนขึ้น เพราะการพรรณนาพลวัตของประวัติศาสตร์สยามยุคเก่า และในปัจจุบันคือ การพรรณนาการรับวัฒนธรรมตะวันตกของชนชั้นนำไทย ซึ่งพรรณนาการเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่ จากภาพรวมของวัฒนธรรมที่แตกต่างกันระหว่างตะวันตกกับสยาม ดังนั้นการพรรณนาการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์จากสยามยุคเก่าเป็นสยามยุคใหม่ จึงเป็นเปลี่ยนแปลงการรับรู้อดีตในสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4 ตั้งแต่รัชกาลที่ 5 จนถึงปัจจุบัน